

ისტორიული გეგმვის რეკონსტრუქცია

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, აბჯინტო, 2010 წ. ფასი 3 ლარი

№7
(9)

4 სულხან-საბა
ორბელიანი

7 ეკაქლა
მეორე
პრობლემათა
გადაჭრის
ძიებაში

სამართვალ-
11 რუსეთის
ურთიერთობის
სათავეებთან

ქართული
მწერლობის
15 ქარაბი
რუსეთსა და
უკრაინაში

ქართველი
სასულიერო
მოდერნიზაცია
21 იოსებ
საბეგელი

ერთად
წაიკრიბა
რუსნი და
ქართველნი
— ადგილ-
სადაც
23 ოქტობერი

ლექიანოვა
29 XVIII
საუკუნის
მეორე
ნახევარში

ერთად —
სამეცნიერო
ოქცია
35 გზებზე

2008 წლის
აბჯინტოს
მოვლანათა
41 მხიარ
ისტორია

სამართვალ-
სამეცნიერო
48 გზა

პატარა ღვანისის „წმ.პარპარე“
VIII-IX ს. ღვანისის რ-ნი

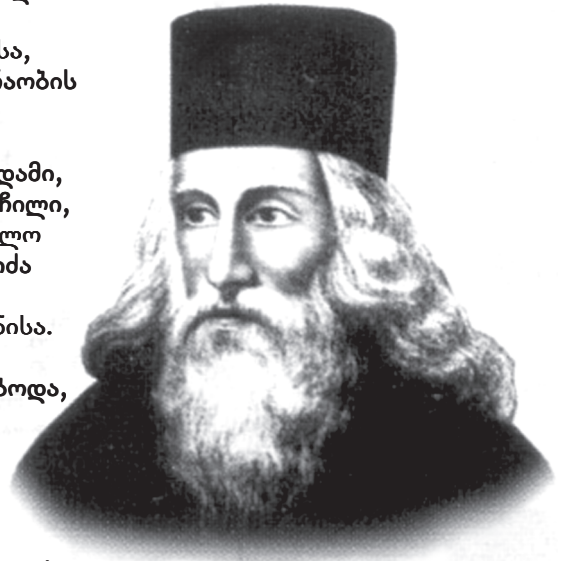
სარჩევი

■ დიდი მამულიშვილი სულხან-საბა ორბელიანი	4
■ მეფეთა წერილები ერეკლე მეორე პირობებითა გადაჭრის ქიჯაუმი	7
■ კონტაქტები საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის სათავეებთან	11
■ კულტურული კავშირები ქართული მწერლობის ქარები რუსეთსა და უკრაინაში	15
■ ქართველი სასულიერო მოღვაწე, მესტაგბე იოსებ სამეგბელი (ქობულაშვილი)	21
■ უფლის რჩეული ქვეყნის სვედრი „ერთად ნაქრები რუსნი და ქართველნი“ – ადმოსავლეთის ომები	23
■ ლეკიანობა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში	29
■ უცხო თვალთ დასავლელი ანალიტიკოსები რუსეთის პოლიტიკაზე კავკასიაში	32
■ ჩვენი ისტორია ერთად – სამეფლო ომის გზებზე	35
■ კონფერენცია 2008 წლის აგვისტოს ომი: პოლიტიკური, ეკონომიკური და სულიერ-მორალური შედეგები	38
■ საბედისწერო აგვისტო 2008 წლის აგვისტოს მოვლენათა მხიარ ისტორია	41
■ თეატრის სათავეებთან სახიობანი (სანახობანი) ქველ საქართველოში	45
■ დარბობრივი ტრადიცია ნიკოლანი შავროვი და აბრეშუვის მუზეუმი თბილისში	47
■ საქმე შედეგად საქართველოს სამხედრო გზა	48

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი „ისტორიული მემკვიდრეობა“
მთავარი რედაქტორი თემურ ძორიძე
მისამართი: თბილისი, ამბროლაურის ქ. № 166/5 ტელ.: 38-41-97

სულხან-საბა ორბელიანი

სულხან-საბა ორბელიანი იყო შთამომავალი დიდად შეძლებული და გავლენიანი ფეოდალის — ყაფლანისა და ძე „საქართველოს ბჭეთ-მთავრის და მოსამართლეთ უხუცესის“, ყაფლანის შვილისა, ვახტანგისა. დედამისი თამარი იყო ასული ანტისპარსული მოძრაობის მეთაურის და სულისჩამდგმელის ზაალ, არაგვის ერისთავისა. სულხანის პაპა და მამა ძალიან დაახლოებულნი იყვნენ სამეფო ოჯახთან, რადგანაც ასული ყაფლანისა და დაი ვახტანგისა, როდამი, მეუღლე იყო ვახტანგ V შაჰნავაზისა. ვახტანგ V-ის შვილები: არჩილი, გიორგი, ლევანი და სხვანი არიან სულხანის მამიდაშვილები, ხოლო სულხანი მათი ბიძაშვილი, სულხანს დოკუმენტებში ეწოდება ბიძა მეფის ვახტანგ მეექვსისა, რადგანაც, თოსკანის არქივის ერთი დოკუმენტის ცნობით, ვახტანგი ვითომც იყო დისშვილი სულხანისა. ეს ცნობა შეუწყნარებელია: შეუძლებელია ვახტანგ მეფის მამას ლევანს შეერთო სულხანის და, რომელიც მას ბიძაშვილად ხედებოდა, ანდა ვახტანგ ორბელიანს მიეთხოვებინა თავისი ქალი დისშვილისათვის. თან ისტორიიდან ცნობილია, რომ ვახტანგის დედა იყო ქაიხოსრო გურიელის ასული თუთა და არა ორბელიანის ქალი (შეადგ. ვახტანგ მეექვსის მიერ დაბეჭდილი წიგნების წინასიტყვაობა). სულხანს ბიძა ვახტანგისა ეწოდება როგორც ვახტანგის მამის ლევანის ბიძაშვილს.

დაბადებულა სულხანი დმანისის ახლოს, ს. ტანძიაში „ქართულსა ქორონიკონსა ტმე (1658), ოქტომბერსა კდ (24), რომელი ლათინურად ოთხი ნოემბერი იქნება, დღესა კვირიაკესა, შუაღამის ჟამსა“. 1658 წელს 24 ოქტომბერი მართლაც კვირა დღეს მოდიოდა, მაგრამ ლათინურად, ესე იგი, ახალი სტილით უდრიდა არა ოთხს, არამედ — სამს ნოემბერს (24+10-31=3).

სულხანის სწავლა-აღზრდაზე დიდი გავლენა ჰქონდა სამეფო ოჯახს, განსაკუთრებით მის მამას ვახტანგს და ბატონიშვილს, შემდეგ მეფეს, გიორგი მე-11-ს. ესენი, ალბათ, ზოგად ხელმძღვანელობას უწევდნენ და სათანადო მიმართულებას აძლევდნენ მისი აღზრდის საქმეს. ამა თუ იმ კერძო დისციპლინაში მას საგანგებო მასწავლებლები უნდა ჰყოლოდა.

სულხანის განათლებას ფართო დიაპაზონი ჰქონდა. როგორც მისი თხზულებებიდან ჩანს, მან კარგად იცოდა ღვთისმეტყველება და სასულიერო მწერლობა, ფილოსოფია, ბუნებისმეტყველება, გეოგრაფია, ასტრონომია, მათემატიკა, ფილოლოგია და ენები. ჩვენში ძველად სათანადო ყურადღებას აქცევდნენ უცხო ენების შესწავლას, განსაკუთრებით იმ ხალხთა ენებისას, რომლებთანაც მჭიდრო ურთიერთობა გვქონდა. ეჭვი არაა, სულხანის აღზრდელებსაც უნდა ეზრუნათ ამი-

სათვის. მართალია, სულხანი თვითონ აღიარებს, რომ, ქართულის გარდა სხვა ენა არ ვიცოდით, მაგრამ ეს არის, ასე ვთქვათ, თავისებური თავმდაბლობა; ყოველ შემთხვევაში მან თურქული ენა კარგად იცოდა, უნდა სცოდნოდა მას აგრეთვე სომხურიც. რაც შეეხება ევროპულ ენებს, ის თავები იყო წვრილად დაწერილი; „მე ხომ სხვას, ასოს მეტს, არას ვიცნობდი“. ერთი ცნობის მიხედვით (გრანდუკა კოზიმო მესამის არქივიდან), სულხანმა „ქართულისა და თათრულის მეტი სხვა ენა არ იცის“. ერთი სიტყვით, მან ევროპული ენები არ იცოდა, ევროპაში მოგზაურობისას ის თარჯიმნის (პატრები: რიშარი, სილიბისტრო და ანჯელო) მეშვეობას მიმართავდა ხოლმე. და თუ მას ამ ენების სიტყვებიც შეაქვს თავის ლექსიკონში, ეს სხვების დახმარებით. მოვიგონოთ, მაგალითისათვის, მღვდელმონაზონი სერგიოსი, რომლის დახმარება ლექსიკონის შედგენისას, როგორც თვითონ სულხანი ამბობს, სავალალო აღმოჩენილა. გაუგებარია სულხანის ბიოგრაფიაში ერთი რამ, ცნობილია, როდენ გავრცელებული იყო ჩვენში სპარსული ენის ცოდნა, განსაკუთრებით მაღალ წრეებში და ისეთ მოღვაწეთა შორის, როგორც საბა იყო; ეს ცოდნა პოლიტიკურ-დიპლომატიური თუ კულტურულ-ლიტერატურული საჭიროებითაც იყო გა-

მონვეული. სულხანმა სპარსული ენა თითქოს არ იცოდა. ეს მოულოდნელი და გაუგებარი იქნებოდა. საბამ, უნდა ვიფიქროთ, სპარსული ენა იცოდა, იცოდა არა ნაკლებ, ვიდრე სხვა რომელიმე უცხო ენა, ამას ადასტურებს მისი რედაქტორული მუშაობა „ქილილა და დამანას“ ვახტანგისეულ თარგმანზე. ვახტანგს თავის ტექსტში უთარგმნელად შეუტანია მრავალი სპარსული სიტყვა; საბას „უმრავლესობა ასეთი სიტყვებისა ისეთი სიზუსტით უთარგმნია, რომ, საფიქრებელია, სპარსული ენის კარგი მცოდნის დახმარებას მიმართავდა, ის მათ თარგმნის, ხშირ შემთხვევაში, ენის კარგად მცოდნე პირის მეშვეობით“. რასაკვირველია, საფიქრებელი არაა, რომ საბას ეს გაეკეთებინოს სპარსულის კარგად მცოდნე სხვა პირის მეშვეობით და დახმარებით, ამას გამორიცხავს ლიტერატურული მხარე მის მიერ რედაქტირებული თარგმანისა.

იმ ცნობების მიხედვით, რომელიც დღეს ჩვენს ხელშია, ირკვევა, რომ სულხანს ორი მეუღლე ჰყოლია. პირველი „ბაგრატიონთ ასული დარეჯანი“, გარდაიცვალა 1683 წელს, ხოლო მეორე სამცხის ათაბაგის ასული თამარი, 1709 წელსაც ცოცხალი ყოფილა, როგორც ჩანს საბას წერილიდან კლემენტი პაპისადმი. მიუხედავად ამისა, 1698 წლის 18 მარტს სულხანი ბერად აღკვეცილა

გარეჯის მრავალმთის ნათლისმცემლის მონასტერში, ალბათ, ცოლქმრის ურთიერთშეთანხმებით, როგორც ეს ხშირად ხდებოდა ხოლმე, და არა მათ შორის რაიმე კონფლიქტის გამო, რომელსაც მათი განქორწინება უნდა მოჰყოლოდა. რამ გამოიწვია სულხანის ბერად შედგომა? საფიქრებელია, სულხანის ბერად შედგომა, რასთან დაკავშირებითაც მან სახელი სულხანი საბად შეიცვალა, გამოწვეული იყო სულხანის პოლიტიკური იდეალების დამისწრაფებათა კატასტროფით. ეს იყო ის დრო, როდესაც გამწვავებული ბრძოლა წარმოებდა ქართლის ტახტისათვის გიორგი XI და ერეკლე I შორის. სულხანი ამ ბრძოლაში აქტიურად მონაწილეობდა თავისი მამიდაშვილისა და აღმზრდელის სასარგებლოდ, რისთვისაც დიდი რეპრესიები განიცადა მამულების კონფისკაციითა და სამშობლოდან გაძევებით (იმერეთსა და ახალციხეში) გათავებული. ეს ბრძოლა გიორგის დამარცხებით გათავდა; 1696 წელს ის იძულებული შეიქნა, სპარსეთში შაჰს ხლებოდა და იქ დარჩენილიყო. სულხანი, ალბათ, მოლოდინში იყო, იქნებ გიორგიმ სპარსეთში საქმე გამოასწოროსო, მაგრამ, როდესაც დაინახა, რომ შაჰი გიორგის სამშობლოში დაბრუნების მაგიერ თავის საკუთარ საქმეებს აკეთებინებდა, ხოლო ერეკლე საბოლოოდ განმტკიცდა ქართლში, ყოველგვარი იმედი დაკარგა, პოლიტიკურ საქმიანობასა და სამოქალაქო ცხოვრებაზე ხელი აიღო, თავისი ქონება (ადგილ-მამული) ძმებს დაუტოვა და მონასტრის კედლებს შეაფარა თავი.

სულხანმა, შეიძლება ითქვას, აჩქარებული ნაბიჯი გადადგა, რამდენიმე წელიწადი რომ დაეცადა, მას ჩვენ ბერად ვერ ვიხილავდით. საქმე ისაა, რომ მალე გიორგის საქმეები გამოსწორდა, შაჰმა მას ქართლის ტახტი დაუბრუნა, რაც ერეკლეს აცნობა კიდევ. თუმცა გიორგი უკან აღარ დაბრუნდა, მაგრამ ტახტის გამგედ დაინიშნა მისი ძმისშვილი და სულხანის მამის დისშვილი ვახტანგი (1703 წ.), ესე იგი სულხანის იდეალი გაცოცხლდა, მკვედრებით აღდგა. ამით აიხსნება, რომ მან უმაღლეს დაცოცხლდა, მკვედრებით აღდგა. ამით აიხსნება, რომ მან უმაღლეს დაცოცხლდა, მკვედრებით აღდგა. ამით აიხსნება, რომ მან უმაღლეს დაცოცხლდა, მკვედრებით აღდგა. ამით აიხსნება, რომ მან უმაღლეს დაცოცხლდა, მკვედრებით აღდგა.

სავე სახლი ვახტანგ მეხუთის მემკვიდრეებისა, კერძოდ, ვახტანგ VI. ჯერ იყო და 1710 წლის 1 დეკემბერს ის გაიწვია ხვარასანში ვახტანგის მამ ქაიხოსრომ საქირო საქმეების გამო, უკან დაბრუნდა 1711 წლის 20 თებერვალს. 1712 წლის 23 აპრილს ის მიჰყვება ისპაჰანს ვახტანგს და უკან ბრუნდება იმავე წლის 20 დეკემბერს. გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფ ვახტანგს ევროპის ორიენტაცია აუღია, საფრანგეთთან დიპლომატიური მიწერ-მოწერა გაუმართავს, ალბათ აღმოსავლეთში მყოფი მისიონერების საშუალებით. შემონახული დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ მას საფრანგეთის მეფისლუი მე-14 წერილები მიუღია. გადაუწყვეტია გაგზავნა ელჩისა, რომლის როლში საბას ვხედავთ. 1713 წლის 18 აგვისტოს საბა გაჰყვა კიდევაც რიშარს და ლუი მე-14 ვახტანგის წერილები წაუღო. ევროპაში ის დიდი პატივით მიიღეს როგორც პაპმა, ისე ლუი მე-14, რომელსაც ის ორჯერ წარუდგა. ამას ხელს უწყობდა ისიც, რომ საბა ამ დროს კათოლიკე იყო.

როდის გაკათოლიკდა საბა? არსებობს კათოლიკე მისიონერთა ორი ცნობა; ერთის მიხედვით, საბამ 1687 წელს აღიარა კათოლიკობა, მეორეთი კი — 1692 წ. არც ერთია მართალი, არც — მეორე. საბას კეთილგანწყობილება და მიდრეკილება კათოლიკობისადმი, რომელსაც ის იჩენდა მისიონერთა წინაშე, უკანასკნელებმა, ალბათ, ისე გაიგეს, რომ ის უკვე ფორმალურად კათოლიკეა. მაგრამ საბას ამ შემთხვევაში შეეძლო ეთქვა ის სიტყვები, რომელთაც მისი „სწავლანის“ მიხედვით, ამბობდა, თურმე, ზოგიერთი მაჰმადიანობაში გადასული პირი: „გულითა არ მიყოფიეს უარი, ოდენ ბაგითა ვთქვით“. ფორმალურად საბა 1701 წელსაც „მართლმადიდებელია“; ამ წელს მას დაუწერია „სამოთხის კარი“, რომელშიაც არავითარი კვალი კათოლიკობისა არაა, ის წმიდა მართლმადიდებლობითი თხზულებაა. არაა არავითარი კვალი კათოლიკობისა არც მის „სწავლანში“, რომელიც ყალიბდება 1698-1710 წლებში და რომელიც საკითხავი წიგნი იყო ნათლისმცემლის უდაბნოში. ამ თხზულებაში არის ერთი ქადაგება „უდროოდ და ურგებად სინანულისათვის“, რომელშიაც გაკიცხული და უარყოფილია უდროო, ესე იგი, დაგვიანებული სინანული. ასეთი სინა-

ნული კათოლიკურმა ეკლესიამ არ იცის, აქ მისაღება ყოველი დროის სინანული, არა მარტო წარსულისა თუ აწინდელისა, არამედ — მომავლისაც.

საბას კათოლიკობა უნდა მიეღო ფორმალურად დაახლოებით 1713 წელს, როდესაც მან გამოაქვეყნა კათოლიკური რედაქცია „სამოთხის კარისა“; აქ უკვე პაპისტური დოგმატები გაშიშვლებულადაა წარმოდგენილი. მაშასადამე, 1712-13 წლებზე ადრე საბა ფორმალურად კათოლიკე არაა, ასეთად უნდა გამხდარიყო ის 1712 წლის 23 აპრილიდან, როდესაც ის ვახტანგს მიჰყვება ისპაჰანს, სადაც საბოლოოდ გადაწყდა მისი ევროპაში წარგზავნა, 1713 წლის 18 აგვისტომდე, როდესაც ის მართლაც გაუდგა შორეულ გზას.

გამორიცხული არაა, რომ ფორმალური ცერემონია საბას კათოლიკობაში გადასვლისა შეასრულა სპარსეთში რომელიმე იქ მყოფმა მისიონერმა, შეიძლება რიშარმაც, რომელიც, როგორც ცნობილია, მისი მესაიდუმლე იყო. ქართლში ამ ცერემონიის შესრულებას საბა უთუოდ მოერიდებოდა, რათა ზედმეტად არ გაეღიზიანებია ისედაც მის წინააღმდეგ ამრეზილი საზოგადოებრივი აზრი და განწყობილება. საბას გაკათოლიკება გამოწვეული იყო არა კათოლიკობის, როგორც გარკვეული რელიგიური სისტემის, უპირატესობის შეგნებით, არამედ პოლიტიკური მოსაზრებით. ამ აქტით საბას უნდოდა თავისი საქმისადმი (ან უკეთ ქართული საქმისადმი) უფრო მეტად მიექცია პაპისა და აღმოსავლეთის კათოლიკეთა მფარველის — საფრანგეთის ყურადღება. პოლიტიკური მოსაზრებით, ჩვენი ცხოვრების მესვეურნი არა მარტო ბერძნული და რუსული მართლმადიდებლობის წინაშე იხრიდნენ ქედს, ხშირად მაჰმადიანობასაც იღებდნენ. რა გასაკვირველია, თუ ისინი ამ მოსაზრებით კათოლიკობასაც უცხადებდნენ თანაგრძნობას.

საბა კათოლიკობას ბოლომდე არ შერჩენია. როდესაც ის დარწმუნდა, რომ კათოლიკობამ ვერ გაამართლა ის მისწრაფებანი და იდეალები, რომელთა გულისათვის მან რომის პრიმატობა აღიარა, უკანვე დაუბრუნდა ის მამაპაპეულ აღსარებას. განა ასე არ მოიქცა ანტონ I კათალიკოსი, განა ცოტაა იმის მაგალითები, როდესაც პოლიტიკური მოსაზრებით გა-

მაჰმადიანებული მეფეები ხშირად ისევ ქრისტიანობას უბრუნდებოდნენ (არჩილი, ვახტანგი და სხვ)? ეს უნდა მომხდარიყო 1722 წლის ივლისის შემდეგ, როდესაც რუსეთის მეფემ, პეტრე დიდმა, ვახტანგ VI მიიწვია მასთან ერთად სპარსეთის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად. ეს მიწვევა ვახტანგს, თავისთავად იგულისხმება. ძალიან გაეხარდა. იმნამსვე მან საჯაროდ უარყო მაჰმადიანობა და ქრისტიანობა აღიარა. ამის შემდეგ მოსალოდნელი იყო, რომ საბაც შესაფერ ნაბიჯს გადადგამდა და კათოლიკობიდან მართლმადიდებლობაში გადავიდოდა. ეს რომ ასე არ მომხდარიყო, ქართველები, რომელთაც კარგად იცოდნენ, რომ იმ დროს რუსეთში კათოლიკობას აღმაცერად უცქეროდნენ (მოვიგონოთ, თუ როგორ უყურებდა პეტრე დიდი მის წარმომადგენელს, სტეფანე იავორსკის), მოსკოვში წასვლისას მას საპასუხისმგებლო პოლიტიკურ დავალებას ვერ დააკისრებდნენ. თან გარდაცვალების შემდეგ ვსესხვიატსკოეში, ქართველთა მართლმადიდებელ ეკლესიის გალავანში ვერ დასაფლავებდნენ, ეს ეკლესიის კანონით აკრძალული იყო.

ევროპიდან საბა გამობრუნდა ცარიელი დაპირებებით. საქართველო მეტად მიმზიდველი და საინტერესო იყო საფრანგეთისათვის როგორც აღმოსავლეთში, კერძოდ სპარსეთში, გასავლელი გზა მისი სავაჭრო კაპიტალისათვის, ამიტომ იმ საქმეების მოგვარება, რასაც საბა მოითხოვდა, მისთვის ხელსაყრელი იყო; მაგრამ საფრანგეთს ეს არ შეეძლო, რადგანაც ის უფრო დაინტერესებული იყო სპარსეთთან 1708 წელს დადებული ხელშეკრულების რატიფიკაციის საკითხით; ამ ხელშეკრულების მუხლები განსაკუთრებულ შეღავათებს ანიჭებდა ფრანგ ვაჭრებს სპარსეთის ტერიტორიაზე. ამ რატიფიკაციის დასაჩქარებლად შედგა გარდანის ელჩობა სპარსეთში; ალბათ, ამავე ხელშეკრულებასთან დაკავშირებული საკითხების მოსაგვარებლად საფრანგეთს, როდესაც საბა იქ იყო, ეწვია სპარსეთის ელჩი მოჰამედ რიზა-ხანი, რომელსაც პარიზში საზეიმო შეხვედრა მოუწყვეს და რომელსაც საბას იქ ყოფნას უმაღლავდნენ. ერთი სიტყვით, **საფრანგეთს არ შეეძლო მაშინ საქართველოს გულისთვის დაეთმო თავისი სავაჭრო და პოლიტიკური ინტერესები სპარსეთში.**

ევროპიდან გამობრუნებული საბა გზადაგზა ჩერდებოდა სტამბოლს, ტრაპიზონსა და სხვა ქალაქებში, ბევრი ვაი-ვაგლახის შემდეგ, 1716 წლის ივლისში, სამშობლომდე მოაღწია. საქართველოში მან ჩამოიყვანა სამი კაპუცინი და ერთი იეზუიტი (შირვანისათვის).

სამშობლოში დაბრუნებულ საბას დაუწყეს დევნა და ძლიერ აწუხებდნენ. ამას რომ მართლმადიდებლობის წარმომადგენელი სჩადიდონენ, გასაკვირი არ არის — საბამ კათოლიკობა მიიღო, კათოლიკე მისიონერები ჩამოიყვანა თან და საქართველოში კათოლიკობის სასარგებლოდ იბრძოდა. მაგრამ რა დაუშავა მან იესე მეფეს, რომელიც, საბას სიტყვით, „ვერც იმაზე იყო კაის გულითა“. მისთვის, როგორც მაჰმადიანისთვის, სარწმუნოების თვალსაზრისით, თითქოს სულ ერთი უნდა ყოფილიყო, საბა კათოლიკე იქნებოდა თუ მართლმადიდებელი, ეს, ერთი შეხედვით, ნამდვილად კი სულ ერთი არ იყო. კათოლიკობის გავრცელებას ჩვენში მოჰყვებოდა ირანის წინააღმდეგოდ ევროპაზე პოლიტიკური ორიენტაცია, ეს კი მიუღებელი და შეუწყნარებელი იყო იესესათვის, როგორც მაჰმადიანური ირანის მომხრისთვის. ამასთან, იესემ იცოდა, რომ საბა იბრძოდა ვახტანგის ინტერესებისათვის, რაც მას მოსვენებას არ აძლევდა. უფრო საინტერესოა ის, რომ საბასა და ვახტანგს შორის წარმოიშვა კონფლიქტი, რომლის შედეგი იყო ის, რომ მეფემ ჩამოიშორა თავისი აღმზრდელი, ღვანლმოსილი თანაშემწე და მესაიდუმლე, რომელიც ოდესღაც „საქართველოს მამად“ იყო აღიარებული. საბას

სიტყვით, ეს მოწყობილი იყო „ჩხუბიანი კაცების“ მიერ, მაგრამ დუმს მის მიზეზებზე. არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ საბამ თავისი პირადი ცხოვრებით და მოქმედებით მისცა მეფეს საბაბი უკმაყოფილებისა. მამ, რაშია საქმე? საბა უშედეგოდ დაბრუნდა იქ. „ჩხუბიანმა კაცებმა“ მეფე, ალბათ, დაარწმუნეს იმაში, რომ საბამ არ მოინდომა, როგორც საჭირო იყო, მეფის დავალება შეესრულებინა, მან არ გააკეთა ყველაფერი, რაც საჭირო იყო ამ საქმისათვის. ის არ მოქმედებდა ისე, როგორც უნდა ემოქმედნა ნამდვილ დიპლომატს. იმედგაცრუებული და გაჭირვებაში მყოფი მეფისათვის ესეც საკმარისი იქნებოდა, რომ გული აეყარა თავის გამზრდელზე და თავიდან მოეშორებინა იგი, რამაც სასტიკად ატკინა გული საბას, როგორც ეს აღნიშნა მან იმ სამ იგავ-არაკში, რომელიც დაურთო მან მის მიერ რედაქტირებულ „ქილილა და დამანას“. საბედნიეროდ, გაუგებრობა მეფესა და საბას შორის დიდხანს არ გაგრძელებულა; მალე ვახტანგმა ის კვლავ დაიხლოვა და პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ და კულტურულ მოღვაწეობაში ჩააბა. როდესაც ვახტანგი იძულებული შეიქნა, რუსეთში გადახიზნულიყო, მის ამაღლაში, სხვათაშორის, მნიშვნელოვანი ადგილი საბამაც დაიჭირა. გარდაიცვალა ის 1725 წლის 26 იანვარს ვსესხვიატსკოეში არჩილის ასულის — დარეჯანის სასახლეში და დასაფლავებულ იქნა იქვე, მართლმადიდებელი ეკლესიის გალავანში.

ქართული ლიტერატურის ისტორიის მასალებიდან

ერეკლე მეორე პრობლემათა გადაჭრის ქიზაუი

დასავლეთის მაღალი რანგის დიპლომატთა ბოლოდროინდელმა ვიზიტებმა კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ ქართველი ერის წინაშე არსებულ პრობლემათა გადაწყვეტის გზაზე სხვისი მოიხმეობა ერთობ ცუდი თანამგზავრია.

როგორც ისტორიის მწარე გამოცდილება გვასწავლის, პოლიტიკური პრაგმატიზმისთვის სრულიად უცხოა სენტიმენტალური მიდრეკილებანი.

ქვემოთ გთავაზობთ ქართლ-კახეთის სახელოვანი მეფის — ერეკლე მეორეს რამდენიმე წერილს, რომლებიც თურქ-სპარსთა პირისპირ მდგარი ქვეყნის გასაჭირზე მოგვითხრობს. ქართველი მონარქი მცირე დახმარებას შესთხოვს ევროპული ქვეყნების ხელმწიფეებს. ისტორიისთვის კარგად არის ცნობილი მათი გამოსმაურების კონკრეტული შედეგი —

გულგრილობა და მხოლოდ გულგრილობა!

მკითხველს, ალბათ, ნამდვილად არ გაუჭირდება პარალელის გავლება წარსულ და დღევანდელ ურთიერთობებს შორის, რამაც, სავარაუდოდ, ღრმად უნდა დააფიქროს ყოველი ჩვენგანი.

ერეკლეს მიერ ავსტრიის იმპერატორისადმი ქართულად მიწერილი წერილი

დიდად პატივცემულო და მწყალობელო უდიდებულესობავ,

დიდად მშვენიერო უზენაესო იმპერატორო კეისარო,

დიდად სამართლიანო მეფევ, ჩემო პატრონო და სულთანო!

თქვენი უდიდებულესობის სიძლიერისა და სიდიადის პირველი შთაბეჭდილება მავალებს, თავმდაბლად პატივი გცეთ და მორჩილების გამოცხადებისთანავე გისურვოთ ხანგრძლივი სიცოცხლე, სიმდიდრე, კარგად ყოფნა და სიცოცხლის ბედნიერი დასასრული, რათა თქვენ დიდად კეთილშობილ კარს ბედნიერების მომასწავებელი ნიშანი თან სდევდეს.

ჩვენ შორის შეთანხმების საკითხში თქვენი მსახურისათვის ნიშანდობლივია გულწრფელობის გამოჩენა, რადგან უდიდებულესობის საიმპერიო სამსახურისათვის ვერავითარი მომსახურება თქვენი მსახურის მხრიდან თავის შედეგს ვერ მიაღწევს, ასევე, საწინააღმდეგო საბაბით შორეულ თავდაცვით ერ-

თგულებასაც ვერ გამოამჟღავნებს. აქამდე ვერც შემთხვევა და ვერც ხელსაყრელი დრო ვერ გამოვნახეთ, რადგან მტანჯავ გარემოებაში მოხვედრილ გოდებასა და ჩივილში დავეუძღურდით. ჩვენ თავი აღარა გვაქვს, რომ ავკრძალოთ მონობა, რომელიც სისხლის ღვრით შეიქმნა.

კმარა. ჩვენ დიდებულების სახელოვანი ნიშნით უნდა დავეხმაროთ ყოველ ჟამს უძძღვრეს ხელისუფლებას და ჩვენსავე თავში ძლიერი მხნეობა დავასადგუროთ.

ამ კარში ორი მოტივი გვაქვს წამოყენებული: პირველი, ქრისტიანობის თხოვნა; მეორე, თუკი შესაფერისად მიიჩნევთ, საჭიროა ფიცის დადება, რათა გამბედაობა გვეყოს თქვენს უმაღლესი კარის რეზიდენციაში მარად თავაზიანი წარდგომისა. ისე ნურასოდეს იქნება, რომ დროის გასვლასთან ერთად ჩვენი სამეგობრო განწყობა და სწრაფვა მძიმე უსიამოვნებად იქცეს, რაც ხელს შეუშლის ჩვენს წარგზავნილს, რომელიც შიკრიკის მოვალეობას ასრულებს.

ჩემო მონყალეო და შორსმჭვრე-

ტელო სულთანო, წარსულში ჩვენი მამა-პაპანი გულით მოსურნენი და მონადინებულნი იყვნენ; მათ ყოვლად განათლებული და მონყალე ჩემი პატრონის ბრწყინვალე კარამდე შეეძლოთ მიეღწიათ სანუკვარი თხოვნით და სურვილიც აღესრულებინათ, მაგრამ ყოვლადძლიერი მაჰმადიანური სექტის გამო ამ მიზანთან დაკავშირებული ვერც დრო და ვერც შემთხვევა ვერ გამონახეს. ახლა კი დახმარებითა და ხელისშეწყობით ჩვენ შევიგნეთ საკუთარი ძალა და ნება, რათა გამოვხატოთ სურვილი და თხოვნა ჩვენ მამა-პაპათა; უფრო თავდაჯერებულად ვბედავთ და მოგმართავთ, რათა თქვენმა მეფურმა უდიდებულესობამ თავაზიანად და სულგრძელად ბოლომდე შეინყალოს ჩვენი თხოვნა და სურვილი.

ო, ჩემო დიდად მონყალეო და უმაღლესო მწყალობელო კეისარო, ჩემო პატრონო, ინებეთ და შეისმინეთ ჩვენი თხოვნა და მომართვა. უმაღლესი უფალი თქვენი უდიდებულესობის მეშვეობით ლოცავს და იცოდებს დიდად გატანჯულ და აწიოკებულ ქრისტიანებს.

იმპერატორები და მეფეები, მზეზე უფრო ბრწყინვალენი, სიკეთითა და სამართლიანობით ცნობილი იყვნენ: ასეთ უბედურებაში ჩავარდნილი ქრისტიანების შემწეობა და დახმარება მათს უდიდეს ღირსებად ითვლებოდა, ერთი სიტყვით, სააქაო და საიქიო ცხოვრებისათვის საჭირო სამართლიანი ღვთის მადლიერების მოპოვება. ამ მიზნით თქვენმა მსახურებმა მნივნილოვანი და გულწრფელი პატრი მართლმადიდებელი მოგზავნეს. ის თქვენს რეზიდენციაში მიუდგომლად გაცნობებთ და შეგატყობინებთ დანაბარებს, თუკი უმალესი უფალი ინებებს, ის დროც დადგება, როცა თქვენს ბრწყინვალე და უდიდებულესობის სამეფო კარზე სამთხვევად ჩამოვალთ. რაც შეეხება იმ მოტივებს, რაც ჩვენს განზრახვას უდევს საფუძვლად, საიდუმლო მუდარასთან ერთად საკმარისი იქნება ჩვენი ქვეყნის მიმართ დახმარებისათვის, რაც ერთმანეთს სიშორის მიუხედავად ჩვენ ხელს დიდად შეგვიწყობდა.

თბილისში მცხოვრები პატრი დომინიკო მრავალი მსახურისა და თარჯიმნის თანხლებით გასულ წელს გამოვგზავნე თქვენი ბრწყინვალეების საიმპერიო უდიდებულესობის წინაშე. მიუხედავად მრავალი თხოვნისა, ვთვლით, რომ ჩვენი სურვილი და თხოვნა კარგად ვერ

გამოვხატეთ. კვლავ განვაახლეთ თხოვნა და გაახლეთ ჩემდები მითითებანი. მიუხედავად ჩემი წერილისა, მას პირადადაც უნდა მოეხსენებინა ყოვლად შემწყალებლებისათვის ზემოაღნიშნული თხოვნა. მას გზაში ღვთის მიერ წინაგანზრახული სვე-ბედი ეწვია. ჩვენი მეფური უდიდებულესობა დარწმუნებულია და კმაყოფილია ნეტარსახსენებელი განსვენებულის ენისა და სიტყვისა. დიდად გულწრფელი ჩვენი მოხსენება ასეთი იყო: გასულ წლებში აღმოსავლეთის ქვეყნებში ხმამ მოაღწია, რომ ჩემს უძლიერეს ხელმწიფეს სრულყოფილი ძლევა-მოსილი ნიშანი მოუცია, ძლევა-მოსილი რომ აწარმოოს თურქეთის სულთნის წინააღმდეგ. ამ ახალმა სასიხარულო ამბავმა დაბადა იმედი და წმინდა სურვილი ჩვენში — თქვენს გულითად მეგობრებში, რათა მათთვის თანაგრძნობა გაგენიათ. ეს შემთხვევა გაახარებდა თვით გარდაცვლილ პატრსაც, რომელიც თქვენი უდიდებულესობის სამეფო ტახტისაკენ იყო გამოგზავნილი და რომელიც შეძლებდა ჩვენი მონარქისათვის შესაფერისი სამსახური გაენია.

ამ დღეებში აღმოსავლეთის სამეფო რეზიდენცია მთლიანად დაანგრეს და ჩვენზე წამოვიდა ყველა დიდი და ძლიერი, ველური მტერი. საჭირო საომარი იარაღი ნაკლებად

გვაქვს. ხელჩართული ბრძოლა კი ნაკლებ გვშველის. ყოველ დროში თქვენი უკეთილშობილესი სამეფო უდიდებულესობა ერთგვარ მტრობასა და წინააღმდეგობას უწევდა თურქეთის სულთანს და ნუთუ ამის შემდეგ გლწრფელი მეგობრობა დამყარდება თქვენს შორის? დარწმუნებით ვიცი, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნები არავითარ შემთხვევაში თურქეთის სულთანს არ დაეხმარებიან და ხელსაც არ შეუწყობენ, არც მიემხრობიან. ჩვენი წინანდელი თხოვნა ზემოთ მოგახსენეთ, რითაც ჩვენი განზრახვა შეგახსენეთ. ახლა უფრო თამამად ვამჟღავნებთ ჩვენს სურვილს: თქვენი გვირგვინის წინაშე გემუდარებით და თქვენს უდიდებულესობას, ყოვლად ძლიერს, უბრწყინვალესსა და ყოვლისშემძლებელ ჩემს პატრონს ვთხოვ, რომ ურჯულოების მტკვერს ხელი არ შეუწყოთ.

**ყოვლად ღვთისმოსავო,
უმალესო,
ყოვლად მონყალე, უძლიერესო.
ჩემი პატრონის,
ზეალმატებული ღირსების
იმპერატორის ბედნიერების
მოსურნე მსახური,

საქართველოს სამეფოსა და
დანარჩენი სამთავროების
მეფე ერეკლე**

■ პრუსიის მეფესთან პრაკლუს მიერ მიწერილი წერილი

იცის დიდებულებამან მათმან, რომ რუსეთის ყოვლად დიდებულნი ხელმწიფენი ნეტარსახსენებულნი წინაპარნიცა და ახლაც იმპერატორიცა დიდი ეკატერინა ჩუენსა და ჩუენს ქვეყანაზედ მწყალობელნი იყვნენ და კიდევ არიან, რომ, როდესაც ჩვენ უსჯულოთა მტერთაგან დიდად გაგვჭირვებია, რუსეთის დედოფალს ხელმწიფეს შევხუენივართ და იქ მოვრჩობილვართ და თუ მცირე შენუხება და ან მტერთაგან ძალი დაგვდგომია, კიდევ რუსეთის იმპერიამ და რუსეთისავე ხელმწიფისაგან ნუგეში გვბოძებია.

საქართველოს კაცნი მტრებისაგან რომ გაქცეულან, შეწყნარებითა და გამოზრდით შეუწყნარებითა და ვინც შენუხებულნი და გაღარიბებულნი მისულან, მონყალებითა და მიცემით და კიდევ ტყუეთათვის

გამოხსნით და განთავისუფლებით მონყალება უქნიათ. როგორათაც ყირიმელთა ზედა რომ იმპერატორიცა დიდის ეკატერინას ჯარი მოვიდა და ჩვენი მრავალ ათასი ტყუენი მრავლის წლის დატყუებულნი და იქავ ყირიმში დაცოლშვილიანებულნი გამოიხსნა და სრულიად განათავისუფლნა.

და ყოველთვის რუსეთის ხელმწიფედამ და რუსეთის იმპერიიდან უანგარიშოდ ნუგემის ცემულნი ვართ ყოვლითურთ და ჩუენ უმეტესის თავის შეწყენის კადნიერება არა გვაქვს. იმათი დიდად მაღლობელნი ვართ და ამდენი იმათი ნყალობა კიდევ ჩვენ და ჩუენს ქვეყანას არ ვყო.

რადგან ასეთსა შინა ადგილსა ვიმყოფებით თუ რამ უდიდესი წამალი კიდევ ზედ არ დაგვერთო. სა-

ბოლოთ დიდის განსაცდელის შინა გვაქვს და აა გვაქვს ძალი ასეთის რიგისა, რომ ერთი რომელიც ევროპას შინა ჯარის განწესება არის, ის განწესება ვიპყრათ. ცოტანიც რომ ვიყუენით, იმ რიგით რამდენიც უნდა ბევრი იყუენენ ჩუენს წინააღმდეგი, ღვთით მაინც მოვერევით და არც ჩუენი წინააღმდეგობა იმათლა შეეძლება საბოლოოთ.

რადგან სპარსეთშიაც და სულ აზიის სახელმწიფოში ძალი ყოვლითურთ მოკლებული არის, და ერთი მეორესთან აშლილნი და მტერნი არიან, ამის გამო ახლა არ შეუძლიანთ. თუ ჯარი ევროპის წესზე გასწავლებულ გვეყოლება, რომ ამისათვის გვატანენ ძალას დაღისტნელნი და მაჰმადიანნი სხვანი ჩვენნი მეზობელნი, რომ სამუდამო ჯამაგირის ჯარი არა გვეყავს და ესენი

და დალისტანელნი ლეკნი ერთს პირს იქმონენ, ჩვენ ძალას დაგვაცანენ და მომშველებელი ჩვენი ვინც არის, ისინიც მაშინ უთეთროდ არ მოგვეშველებიან. დიდი განსაცდელი იქნება მაშინ ჩვენზედ მომავალი.

და ამისთვის მათის დიდებულებასა და ყოვლად მონყალებისაგან ვითხოვთ, რომ საბოლოოთ რა ერთისაც პოლკის ჯარის შენახვის შე-

ძლება გვეთხოვოს, შეგვაძლებინონ და გვიბოძონ ეგება წყალობითა ზეგარდმოთა, რომ ერთხელ ამ ქვეყანამაც აქედან ევროპის დიდებულ ხელმწიფეებს მსახურის თავისის შესაძლებლობა უჩვენოს.

მეფე ქართლისა და კახეთისა და სხვათა პრეპლუ
წელსა 1782,
თვესა ოქტომბერს 18.

■ **პეროპის ქვეყნებში გაბზავნილი თურქულად დაწერილი პრეპლუს წერილი**

ყველასათვის სათანადოდ ცნობილია, რომ რუსეთის უძველესი მბრძანებლები, განსაკუთრებით კი უბრწყინვალესი თვითმპყრობელი მონარქი და დედოფალი ეკატერინე ყოველთვის მონყალებს და მეგობრულად იყო განწყობილი ჩვენსა და ჩვენი ქვეყნის მიმართ. მას გაუწევია ჩვენთვის ქმედითი დახმარება და ახლაც ზრუნავს ჩვენზე. ასე რომ, ყოველთვის, როცა ჩვენი სარწმუნოების მტრები გვაგვიწოდებდნენ, რამდენადმე დახმარებას ვსაჭიროებდით და თავი უნდა შეგვეფარებინა მათთვის, ყოველგვარ დახმარებასა და შემწეობას აღმოგვიჩინდა ხოლმე. თანაც რუსეთი არა მარტო გაჭირვების დროს დაგვხმარებია, არამედ მაშინაც, როცა ჩვენი ქვეშევრდომნი იძულებულნი იყვნენ, მომხდური წარმართი მტრის ურდოებისაგან თავის გადარჩენაზე ეზრუნათ, იღებდნენ მათგან ყველაზე საიმედო დახმარებას და მხარდაჭერას, აგრეთვე, ისინიც, რომლებიც მონებად იყვნენ ქცეულნი, გაათავისუფლეს, გაუშვეს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ძლევამოსილი რუსული ჯარი ყირიმში შეიჭრა და იქ ჩვენი ამდენი ერთმორწმუნე ბორკილგაყრილი დახვდა.

საერთოდ დახმარება, რომელსაც აქამდე რუსეთი გვინევდა, უთვალავია და დიდი, ვიდრე კაცი ოდესმე წარმოიდგენს ამას, და ამდენად, არ შეგვწევს უნარი, ჩვენი მაღლიერება ჯეროვნად გამოვხატოთ.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ჩვენი სრული უსაფრთხოებისათვის ეს არაა საკმარისი, რადგან ვიმყოფებით ისეთ მდგომარეობაში, რომ ჩვენ უნდა გვეშინოდეს მომავლისა და უფრო და უფრო მეტი დახმარება თუ თავშესაფარი ადგილი უნდა ვეძიოთ. ჩვენ ჯერ კიდევ ვერ მივალწიეთ იმას, რომ გვეყოლოდა საკუთარი დახელოვნებული ძალები და მეთაურები, რითაც შევძლებდით თავის დაცვას და საფრთხის შემთხვევამდე მშვიდად ყოფნას, ამ მხრივ ჩვენ რომ გვექონოდა საკმარისი ცოდნა, მაშინ უზუნაესის მცირეოდენი დახმარებითაც შევძლებდით მრავალი მტრის მოგერიებას, განსაკუთრებით მაშინდელ ვითარებაში, როცა სპარსელები და ასევე აღმოსავლეთის დანარ-

ჩენი ხალხები დაუძღურდნენ და ისედაც ერთმანეთს ებრძვიან. მხოლოდ იმ ნაკლის გამო, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია განვახორციელოთ თავდაცვა, იძულებული ვართ, ვითმინოთ, როცა ლეკები და დაღესტნის სხვა მაჰმადიანი ხალხები ჩვენს ქვეყანას განუწყვეტლივ შემოსევებით და დარბევებით იკლებენ, რის გამოც ყოველგვარ უხამსობას ვითმენთ. კვლავაც საფრთხე გველის.

ეს გარემოებანი გვაძლევენ საბაბს, რომ ყველა დანარჩენ სუვერენსაც მივმართოთ სათანადო დახმარებისა და მხარდაჭერისათვის, რათა ინებონ და იზრუნონ ჩვენზე იმ დიდი შედეგების გათვალისწინებით, რომელიც მათაც შეეხო, აღმოგვიჩინონ დახმარება, რათა, ერთხელაც იქნება, გავთავისუფლდებით ღმერთის წყალობით ამ საზრუნავისა და საფრთხისაგან, ყველა სახელმწიფო მეთაურს შევთავაზოთ შესაძლებლობისდაგვარად ჩვენი სამსახური და სამაგიერო სიკეთე.

პრეპლუ მემორე, მეფე მთელი საქართველოსი და მხარეებისა. 1783 წლის 14 აგვისტო.

■ **პეროპის პრეპლუში მონარქისადმი პრეპლუს მიერ მიწერილი წერილის თარგმანი იტალიურიდან**

უძლიერესო და უშესანიშნავესო კეისარო, თქვენო უდიდებულესობავ, ჩემო პატრონო და სულთანო!

მართალია, თქვენდამი მუდარამ და თხოვნამ, უძლიერესო და უშესანიშნავესო ჩვენო იმპერატორო, გაზარდა ჩვენი დარცხვენა და მორიდება და საძრახისად თავიც მოგვეჭრა, მაგრამ ბოლოს გაჭირვებამ და შემფოთებამ, შიშმა და საფრთხემ გაბედულება და სიმამაცე შეგვმატა.

ჩვენი მოხსენება თქვენი უდიდებულესობის სამეფო კარისადმი და უსახელოვანეს იმპერატორისადმი შეწყალების გარდა მდგომარეობს იმაში, რომ თქვენ ინებოთ და მოგვცეთ, თან მფარველობა გაუწიოთ ორ განვრთნილ რაზმს და ჯამაგირიც გაიღოთ თქვენი ჯარისათვის. დროულად გამოგზავნილი ჯამაგირიანი რაზმები სამაგალითონი იქნებიან წყობით, რასაც ისინი გამოავლენენ ომისათვის

მზადყოფნით და თავზარს დასცემენ მონიანალმდევებსა და მტერს, რომელიც გაიგებს და ნახავს რა მათს სამხედრო ხელოვნებასა და განწყობას, უძღური იქნება მამაცურად იომოს.

უშესანიშნავესი პატრონისა და ჩვენი სულთნის ერთგული მსახური, უძლიერესს, დიდად მონყალებს.

საქართველოს სამეფოსა და დანარჩენი სამეფოებელოების მეფე პრეპლუ

■ პრაკლუს მიერ საზრანბითის მეფისადმი მიწერილი

უქრისტიანესს, უდიდესს, უმონყალესსა და მთელი საფრანგეთის სამეფოს დიდ მეფეს!

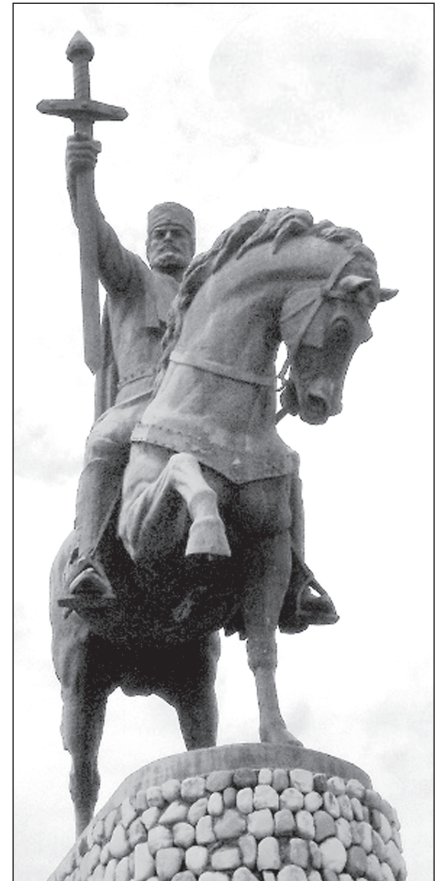
ძალიან მერიდება, რომ ასე კონფიდენციალურად მოგმართავთ და ვანუხებთ თქვენს გონებას და გაცისკროვნებულ გულს, მაგრამ სხვა გამოსავალი ვერ ვნახეთ, რადგანაც ქრისტიანები ვართ, გვინდა მოგმართოთ ფრიად საჭირო თხოვნით, რის გარეშეც ვერაფერს შევძლებთ. თქვენო აღმატებულება, ღირსი გაგვხადეთ და ერწმუნეთ ჩვენი წინაპრებისა და ჩვენს სურვილს... ჩვენი საჭიროებანი და თხოვნა თავმდაბლად თქვენი მაღალი და ბედნიერი ტახტისათვის მიგვირთმევი. არც ჩვენს წინაპრებსა და არც ჩვენ დღემდე ბედი არა გვქონია, გვეპონა პატრონი და ხსნის გზა. ჩვენს გარშემო მყოფი მაჰმადიანი ძლიერი მტრების გამო ვერ შევძელით დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების მოპოვება. ახლა კი თქვენი

უმალესობის წყალობის დრო დაგვიდგა.

აი ახლა, მონყალეო ხელმწიფე, მიიღეთ ჩვენი საჭირო თხოვნა, რაც ნერილობით და სიტყვიერადაც გვაქვს დანაბარები ამ პატრი მართლმადიდებლის, გულშემატკივრად მოუსმინეთ მას ღვთის სიყვარულისათვის, თქვენო ყოვლად შემბრლებლო და საქებარო უდიდებულესობავ. ხელი გაუმართეთ ჩვენს გაჭირვებასა და თხოვნას. თქვენი აღმატებულების მიმართ ჩვენი გრძნობა მრავალი ქრისტიანის გრძნობაა, რაც თქვენი უფალი ღმერთისათვისაც არის მიძღვნილი.

თქვენმა აღმატებულებამ უწყის, რომ ორი სიცოცხლიდან სულიერ ცხოვრებას სრული უპირატესობა ეძლევა. ქრისტიანთა უმრავლესობა მუდამ თქვენი ყოვლად შემწყობელი აღმატებულების მადლიერი იქნება და მარადფაშს თქვენთვის ილოცებს.

(წერილი ხელმოწერელია და არც თარიღი აქვს დასმული)

ერეკლე II-ის ქაგლი თელავში

■ პრაკლუს წერილი ბააქოლისა და სიცილიის მეფეს

უგანათლებულესს, უმაღლესს, უდიდებულესს, მთელი გეაპოლისა და სიცილიის ხელმწიფეს!

დიდი ხანია, საჭიროება გვაჩქარებდა, შეგვეწუხებინა ჩვენი სათხოვრით ევროპა. მოგმართავთ უმაღლეს კეისარს და დიდად მონყალე, უდიდეს მონარქებსა და უაღმატებულესსა და უგანათლებულეს მეფეებს, რათა მონყალეა მოილოთ ჩვენზედა.

აქამდე ამის ვერც შემთხვევა და ვერც მიზეზი ვერ მოგვეცა მაჰმადიანი და სხვა ძლიერი მეზობელი მტრების გამო. ღვთის წყალობით, ამჯერად გამოვნახეთ შემთხვევა და განუხებთ დიდად განათლებულებსა და უდიდეს მეფეებს. თქვენო უდიდებულესობავ, ღვთის სიყვარულისათვის გთხოვთ, დიდსულოვნებით მიიღოთ პატრი მართლმადიდებლისა და თავისუფლების მოპოვებისა და სიტყვიერადაც გადმოეცა სათქმე-

ლი. გთხოვთ, კეთილგანწყობილად მოუსმინოთ მას, როდესაც ის ჩვენს ვედრებას გადმოგცემთ.

რაგან ძალიან შორს ვიმყოფებით თქვენი მონყალეებისაგან, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ შევსძლებთ თქვენდამი სამსახურის განწევას, მაგრამ ქრისტიანობისა და ამ საწყალი ხალხის სიყვარულისათვის შეგვისრულეთ სათხოვარი. ღვთის სიყვარულისათვის მოიმოქმედეთ და აღასრულეთ ჩვენი სურვილი, ამდენი საცოდავი, დაბეჩავებული ქრისტიანი ხალხის გული იმედით აღავსეთ და ღმერთი თქვენს უდიდებულესობასა და უბრწყინვალე-

სობას დაულოცავს ორივე ცხოვრებას: ამქვეყნიერსა და სულიერს, და უფალი ხელს გაგიმართავთ ყველა საქმეში.

რადგან აზიის მხარეში ვიმყოფებით, ველით დახმარებას ევროპიდან. ცხადია, თქვენ შეგწევთ ძალა, მონყალეა მოილოთ ჩვენსა და ჩვენს ხალხზე. ჩვენი თხოვნის შეწყალეა თქვენს დიდსულოვნებას შეეფერება.

ამით ვამთავრებ თქვენს დიდ სათხოვარს. ბოდიშს ვიხდით, რომ ამ თხოვნამ თქვენი აღმატებულება უნდა შეანუხოს.

(წერილი ხელმოწერელია და უთარილო. წერილის დასაწყისში, მარცხენა ველზე, მიწერილია: „ნაუპოლი, სარდინია, ვენეცია“. მაგრამ ტექსტში არც სარდინიაზე და არც ვენეციაზე არაფერია ნათქვამი. ამავე წერილის ბოლოს, ისევ მარცხენა ველზე, მიწერილია: „ვენეცია“, მაგრამ წერილის ტექსტი აქ არ არის მოცემული. ვენეციის „შეკრებულთათვის“ და სარდინიის მეფისადმი ერეკლეს მიერ გაგზავნილი წერილების შესახებ).

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის სათავეებთან

მოკლე ისტორიული ექსკურსი

რუსეთი საქართველოს იმაზე ადრე გაეცნო, ვიდრე ამაზე წერილობითი წყაროები გვაუწყებენ და იგი IX საუკუნეში კიევის რუსეთის ადრეფეოდალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასა და ბიზანტიის იმპერიის ინტერესთა სფეროში მის ჩართვას უკავშირდება. ბიზანტიას ხელს არ აძლევდა აღმოსავლეთისკენ საწყალოსნო გზების მაძიებელი ახალი სახელმწიფოს გაძლიერება ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, რაც კიევის რუსეთთან მისი არაერთი კონფლიქტით აღინიშნა IX საუკუნის მეორე და X საუკუნის პირველ ნახევარში.

მართალია, ქართველებთან რუსების მსგავსი კონტაქტების დამადასტურებელი წერილობითი ცნობები არ შემონახულა, მაგრამ რუსეთში აღმოჩენილი დავით კურაპალატის მონეტები ამ თვალსაზრისით ფრიად საინტერესოა. გარდა ამისა, ვოლგა-კასპიის მთავარი სავაჭრო არტერიით კასპიის ზღვით გადმონაპირებულ რუს ვაჭრებს მდინარე მტკვრით შეეძლოთ ამიერკავკასიის მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრამდე, თბილისამდე ასვლა. რუსი ვაჭრების კომერციულ საქმიანობაზე საქართველოში მეტყველებს ვლადიმირის, მინსკისა და ფსკოვის მხარეებში თბილისელი ჯაფარიდების მონეტების აღმოჩენა.

წერილობითი წყაროებით (სომხური და ბერძნული) პირველი კონტაქტები რუსებსა და ქართველებს შორის X საუკუნის დასასრულსა და XI საუკუნის დასაწყისშია დამონშებული. ეს ცალკეული შეხვედრები, განსაკუთრებით კიევის რუსეთის გაქრისტიანების (988—989) შემდეგ, ბიზანტიის ინტერესებით იყო გამოწვეული და არსებითად სამხედრო-პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა.

უძველესი ქართული ცნობა ქართველებისა და რუსების ურთიერთობის ისტორიისათვის შეეხება XI საუკუნეში რუს-ვარანგთა მონაწილეობას სასირეთის ბრძოლაში ბაგრატ IV-სა და ლიპარიტ ერისთავს შორის.

სამხედრო-პოლიტიკური კონტაქტების გარდა, ქართველთა და

რუსთა შორის კულტურულ კავშირებზე მსჯელობა იმდროინდელი დიდი საგანმანათლებლო კერების არსებობის საფუძველზე შეიძლება. ათონსა და იერუსალიმში როგორც ქართველების, ისე რუსების სამონასტრო ცენტრები ფუნქციონირებდა, რაც ამ ორი ერთმორწმუნე ხალხის მონიწივე სასულიერო მოღვაწეთა შეხვედრებს, ურთიერთგაგებასა და თანამშრომლობას კეთილ ნიადაგს უქმნიდა.

სამონასტრო საქმიანობასთან დაკავშირებით, ქართველები მოიხსენიებიან XV საუკუნის რუსულ ნუსხებში დაცულ XI საუკუნის დროიდან გადმოსულ ცნობაში. მასში ნათქვამია, რომ XI საუკუნეში კიევის მღვმეთა მონასტრის (ანუ კი-

ევ-პეჩერის მონასტრის) მთავარი ტაძრის დამშენებაში (მოხატვა-მოკნეჭვა) კონსტანტინეპოლიდან მოწვეულ ბერძნებთან ერთად ობეზი (ანუ ქართველი) ოსტატებიც მონაწილეობდნენ.

რუსეთთან საქართველოს შემდგომი დაახლოება XII საუკუნის მეორე ნახევარში დინასტიური კავშირების დამყარებით აღინიშნება. ცნობა პირველი ასეთი კავშირის შესახებ მხოლოდ რუსულ მათიანეშია დაცული და შეეხება კიევის მთავრის იზიასლავ მსტისლავის ძის ქორწინებას ქართველთა მეფის ასულზე (1154 წლამდე). მკვლევართა აზრით, ეს იყო დემეტრე I-ის ქალიშვილი რუსუდანი — თამარ მეფის მამიდა, რომელიც შემდგომში თამარისა და იური ბოგოლიუბსკის ქორწინების აქტიური მომხრეა.

საქართველოს მონარქთა დამოყვრების ინიციატივა იზიასლავს ეკუთვნოდა: საქართველოს სახით რუსეთი ძლიერ, მაღალი საერთაშორისო პრესტიჟის მქონე ერთმორწმუნე პარტნიორს იძენდა. რუსეთის მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ ბიზანტიის პატრიარქისგან მიტროპოლიტის დამტკიცებას

მოსკოვის ზოოპარკის მთავარი შესასვლელი ბოლშაინ ბრუზინსკაინასა და კრასნაია პრესნიას კუთხეში

ნმ. გომრგის ტაძარი გრუზინსკაინას მოედანზე

ვერ მიაღწია, საქართველოს ავტოკეფალიური ეკლესია კი საიმედო დასაყრდენი უნდა ყოფილიყო რუსეთისთვის კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსგან დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად.

მოგვიანებით (1185 წელს), საქართველოს სამეფო დარბაზის გადაწყვეტილებით, შედგა თამარ მეფის ქორწინება ნოვგოროდის მთავარ იური ანდრიას ძე ბოგოლიუბსკისთან (გიორგი რუსთან). ეს მოვლენა მაშინდელი საქართველოს სახელმწიფოს შიგნით მიმდინარე სოციალურ და პოლიტიკურ პროცესებს უკავშირდებოდა: ფორმალურად სავსებით მისაღები ერთმორწმუნე რუსი უფლისწული იმხანად საკმაოდ ფეხმოდგმულ თამარის მონინააღმდეგე დიდგვაროვან ფეოდალებს თავიანთი ინტერესების განსახორციელებლად ესაჭიროებოდათ; თავის მხრივ, იური ბოგოლიუბსკი სამშობლოში დასაბრუნებლად დამხმარე ძალას ეძებდა იმ დიდებულებში, რომლებმაც იგი მეფე-ქმრად დასვეს საქართველოში.

XIII-XIV საუკუნეებში ცნობები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობათა შესახებ მონღოლთა ლაშქრობებს უკავშირდება.

რუსულ მატინანეში საქართველო უმეტესწილად XIV საუკუნის კონტექსტებში ჩნდება. ამავე საუკუნე-

ში ტრადიციულ ტერმინ „ობეზის“ გვერდით ჩნდება საქართველოს ახალი, აღმოსავლური ენებიდან მომდინარე სახელწოდება „გურზისტანი“ და „გურზი“, რომელიც შემდგომში „ობეზის“ ადგილს იკავებს რუსულ წერილობით ძეგლებში.

ცოცხალ კულტურულ კავშირებზე მიუთითებს რუსული მატინანის ნიკონისეულ წუსხაში 1389 წლით დათარიღებული საგულისხმო ჩანაწერი, რომლის თანახმად, „ქართული კულტურული კერების მნახველი განათლებული რუსი XIV საუკუნის დასასრულს იერუსალიმიდან სამშობლოში ბრუნდებოდა და მატინანის საშუალებით ქართველების კუთვნილი ტაძრების შესახებ რუსეთის მონინავე წრეებს ცნობას აწვდიდა“. მკვლევარის შეფასებით, „ეს ქართველებისა და რუსების ურთიერთგაცნობის მნიშვნელოვანი ფაქტია ამ დროისთვის“.

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XV საუკუნეში სრულიად შეცვლილ პოლიტიკურ ვითარებაში განახლდა. მონღოლთა ბატონობის პერიოდში საფუძველმერყეული საქართველოს ფეოდალური მონარქია დაეცა და XV საუკუნის მეორე ნახევარში ერთიანი სახელმწიფო საბოლოოდ დაიშალა ქართლის, კახეთისა და იმერეთის სამეფოებად

და ერთმანეთთან დაპირისპირებული სამთავროებად და სათავადოებად. რღვევის გზაზე დამდგარი ქვეყანა ახლადჩამოყალიბებულ ოსმალთა იმპერიისა და ირანის სახელმწიფოს აგრესიის წინაშე აღმოჩნდა. ამავე პერიოდში რუსეთის სამთავროები მოსკოვის დიდი სამთავროს ირგვლივ გაერთიანდნენ და ივანე III-ის თაოსნობით საბოლოოდ დაამარცხეს მონღოლები.

გადლიერებულ რუსეთთან დაახლოება შეიძლება ერთადერთი იმედის მომცემი საშუალება იყო ქრისტიანულ სამყაროს მონყვეტილი და მაჰმადიანურ გაერეოცვაში მომწყვდეული, დანაწევრებული საქართველოს გადასარჩენად. პირველი ნაბიჯი მოსკოვთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარების მიზნით კახეთის მეფე ალექსანდრე I-მა გადადგა. 1483 წელს და 1491 წელს მან მოსკოვის დიდი მთავრის ივანე III-ის კარზე ელჩები გაგზავნა, რითაც საფუძველი ჩაუყარა საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობის ახალ მნიშვნელოვან ეტაპს.

XV-XVI საუკუნეებში ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა, ფაქტობრივად, მოსკოვ-კახეთის ურთიერთობით შემოიფარგლებოდა. კახეთის მეფეთაგან პირველად ლევანი იყო რუსეთის მფარველობაში მიღებული ივანე IV-ის (მრისხანის) დროს, თუმცა ფიცის წიგნი შემონახული არ არის. კახეთის მეფემ, რუსეთისგან დახმარების მიღების მიზნით, 1563 წელს ელჩები გაგზავნა მოსკოვში ივანე IV-სთან, რის შედეგად კახეთში ციხეების დასაცავად რუსთა რაზმი ჩამოვიდა.

იმ ხანად შექმნილმა რთულმა საერთაშორისო ვითარებამ გამოიწვია 50-60-იან წლებში განახლებული პოლიტიკური ურთიერთობის შეწყვეტა და მხოლოდ 1585 წელს რუსეთის მეფე თედორეს ელჩის — დანილოვის ხელით ალექსანდრე II-ს (ლევან მეფის ძეს) პოლიტიკური კავშირი და მფარველობა შესთავაზეს, რაც საბოლოოდ „ფიცის წიგნითა“ და „წყალობის სიგელით“ გაფორმდა 1587 წელს.

XVII ს-ის დასაწყისში „გაყიზილბაშების“ საფრთხის წინაშე აღმოჩენილი კახეთი ქეთევან დედოფლის მეთაურობით აჯანყებისთვის სამზადისს შეუდგა და დახმარების სათხოვნელად რუსეთში ბაგრატი

იესეს ძე, ალექსანდრეს ძმის შვილი, გაგზავნა.

ამრიგად, 1587 წლიდან კახეთის მეფე იურიდიულად რუსეთის მეფის ქვეშევრდომობას იღებდა.

მაგრამ რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში ამიერკავკასიის საკითხი თითქმის მთელი XVII საუკუნის მანძილზე აქრუალური არ იყო, რადგან რუსეთის მთავარ საზრუნავს ჩრდილოეთისა და დასავლეთის საზღვრების მოწესრიგება შეადგენდა. ამასვე მოითხოვდა იმხანად ირანთან სავაჭრო ურთიერთობის შენარჩუნებისა და თურქეთის საქმეებში ჩაურევლობის პოლიტიკა.

ამიტომ ვერ გამოიღო შედეგი შაჰ-აბას I-ის შემოსევების დროს რუსეთის ორიენტაციის მომხრე კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ის მიერ მოსკოვში დახმარების სათხოვნელად გაგზავნილმა არაერთმა ელჩობამ (1615, 1618, 1624, 1635, 1649). სამხედრო დახმარებას კი თეიმურაზმა 1658 წელს მოსკოვში პირადად ჩასვლითაც კი ვერ მიაღწია.

თეიმურაზ I პირველი ქართველი მეფე იყო, რუსეთში ელჩების თანხლებით რომ ჩავიდა; ხოლო მის მიერ 1653 წელს მოსკოვს წარგზავნილი შვილიშვილი ერეკლე (ერეკლე I, რუსეთის სამეფო კარზე ნიკოლოზის სახელით ცნობილი) — პირველი ქართველი უფლისწული, რომელიც რუსეთში ჯერ 1660 წლამდე, მოგვიანებით კი კახეთში გამეფების წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ, 1665-1677 წლებში ცხოვრობდა და ზოგიერთი მკვლევარის

მიერ მოსკოვის ქართული კოლონიის დამაარსებლად მიჩნეული. ერეკლე ბაგრატიონი მონაწილეობდა რუსეთის სახელმწიფო კარის ზეიმებში, ხელმწიფის ქალაქგარეთ გასვლებში და, ასევე, ესწრებოდა სამხედრო წვრთნებს.

მოსკოვში პირველი ქართული ახალმშენის ჩამოყალიბება მეფე არჩილ II-ს უკავშირდება და XVII საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში პეტრე I-ის ხელშეწყობით ხორციელდება.

იმერეთში გამეფების ოთხგზის უშედეგო მცდელობის შემდეგ არჩილ მეფე 1699—1700 წლებში რუსეთში ოჯახით საბოლოოდ დასახლდა, ფაქტობრივად, ჩამოსცილდა პოლიტიკურ ცხოვრებას და ფართო კულტურულ საქმიანობას შეუდგა.

XVII საუკუნის ბოლოს ქართული ახალშენის შექმნა რუსეთის პოლიტიკურ ინტერესებში შედიოდა და მიზნად საქართველოსთან კავშირის განმტკიცებას ისახავდა. ამიტომ რუსეთში ფინის მოსაქიდავლად ქართველებს ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდნენ და უინანსურ დახმარებასთან ერთად უკანაში ქონებითა და უზრუნველყოფდნენ.

პეტრე I-ის ბრძანებით, ალექსანდრე და მამუკა ბატონიშვილებს საკუთრებაში გადაეცათ ვ. გოლიცინის ყოფილი საზამთრო სასახლე ეკლესიით. მალე ქართველებმა სააგარაკოდ მიიღეს სასახლე სოფელ ვსესვიატსკოეში კარის საყდრით.

არჩილ მეფის ირგვლივ გაერთიანებულმა ქართულმა ახალმშენმა შუამავლის როლი შეასრულა XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველო-რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის ჩამოყალიბებაში. ამ კავშირის საფუძველზე გამეზავრა რუსეთში ვახტანგ VI დიდი ამალით 1724 წელს, მას შემდეგ, რაც პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დამყარებული სამხედრო-პოლიტიკური კავშირით ირანის წინააღმდეგ გათვალისწინებული ერთობლივი ლაშქრობა ჩაიშალა და აღმოსავლეთ საქართველოს ოსმალები დაეპატრონენ.

მოსკოვში ქართველთა ახალი ნაკადის ჩასვლის შემდეგ, 1729 წელს ვახტანგ VI-მ მიიღო სასახლე ბალით და მამულით პრესნიაზე, რომელიც თანდათან მჭიდროდ დასახლდა და უბანს მალე „გრუზინი“ ეწოდა. მოგვიანებით აქ წმ. გიორგის საყდარი აშენდა. ეს და სხვა ისტორიული ძეგლები დღესაც ორგანულად ერწყმის თანაბედროვე მოსკოვის იერსახეს.

ბოლშაია გრუზინსკაიას ქუჩა მოსკოვის ცენტრში მდებარეობს, მისი სიგრძე 1.75 კილომეტრია. ქუჩის დასაწყისში მდებარეობს მეტ-

ბოლშაია გრუზინსკაიას ქუჩა (სედევი)

როსადგული „ბარიკადნაია“, აქვეა მოსკოვის ზოოპარკიც.

XIX საუკუნის დასაწყისში ქუჩის ნაწილი გრუზინსკაიას მოედნამდე ინოდებოდა სანაპირო ქუჩად, რამეთუ იგი მიუყვებოდა მდინარე პრესნიას სანაპიროს. 1918-24 წლებში ქუჩას კომუნისტრესკაია დაარქვეს, მოგვიანებით ძველი სახელი დაუბრუნეს; ისტორიული ცნობების მიხედვით, 1749 წელს პრესნაიაზე 50 ქართული სახლი იყო, მათი მკვიდრნი არც ერთი ეკლესიის მრევლს არ წარმოადგენდნენ. ქართველი მღვდლები სახლებში ეწეოდნენ ღვთისმსახურებას.

40-იანი წლების ბოლოს ქართველმა უფლისწულმა გიორგიმ (ვახტანგის ძემ) ააგო ხის ეკლესია, რომელიც აკურთხა 1750 წელს ქართველმა არქიეპისკოპოსმა იოსებ სამებელმა, ვიდრე ყიზლარში გაემგზავრებოდა (ამ ღირსეული ადამიანის შესახებ ქვემოთ გიამბობთ). ეკლესიაში მღვდლად მსახურობდა დიმიტრი ივანოვი. 1779 წელს ეკლესია ხანძრის შედეგად დაინვა. მხოლოდ საეკლესიო შესამოსლისა და ჭურჭლის საცავი გადარჩა და იგი პოკროვის ეკლესიაში გადაიტანეს. ამდენად, ქართული სათვისტომო დარჩა ეკლესიის გარეშე. ხანძრიდან 9 წლის შემდეგ — 1788 წელს მიტროპოლიტ პლატონს ქართველებმა ახალი ეკლესიის აშენება და იქ ქართველი მღვდლის დანიშვნა თხოვეს. მშენებლობის უფლება მიეცათ, მაგრამ მღვდელზე არაფერს ამბობდნენ. ეკლესია ნელი ტემპით შენდებოდა, ამიტომ ქართველებს უწყალობეს გაუქმებული ლეონტიევის ეკლესია ტვერის ქუჩაზე სამრეკლოთი და ყველა საჭირო ატრიბუტით. 1793 წელს ეკლესიის ნაწილი აღდგომის წინა დღეებში აკურთხეს.

თავის დროზე ამ ეკლესიასთან ახლოს მდებარეობდა ვახტანგ VI-ის სასახლე (ამჟამად მის ადგილას გერმანიის საელჩოა). ღვთისმსახურება ეკლესიაში ქართულ ენაზე წარმოებდა.

1807 წელს თავადი ციციანოვები (ციციშვილები) რთავენ ეკლესიის ეკვდერს ნითელი ხით. მათ ეკლესიას საკმაოდ ძვირფასი რელიქვიები შესწირეს: ჯვარი, ევანგელე, საღვთისმეტყველო წიგნები, საეკლესიო ჭურჭელი, კიდობანი და სხვ. ეკლესია საკმაოდ მდიდარი იყო, მასში

წმ. მარია ღვთისმშობლის სახელობის კათოლიკური ტაძარი მალაია გრუზინსკაიაზე

ინახებოდა მართლმადიდებლური ქართული რელიქვიები (მათ შორის, წმ. ნინოს ჯვარი), ასევე მდიდარი ბიბლიოთეკა უძველესი წიგნებით ძველ სლავურ და ქართულ ენებზე.

XIX საუკუნის დასაწყისის ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწის პავლე დიმიტრის ძე ციციანოვის უმცროსი ძმა — მიხეილი ეკლესიის ქტიტორი

იყო 25 წლის მანძილზე. 1870 წელს სამრეკლოს სიმაღლე მოუმატეს, ასევე გაადიდეს მინაშენები. 1897 წელს ძველ ეკლესიას, რომელსაც უკვე აღარ შეეძლო მრევლის დატევა (რადგან ამ რაიონში მოსახლეობის რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა), აშენდა ახალი შენობა არქიტექტორ სვეტენსკის პროექტით.

1920-იანი წლის ბოლომდე ეკლესია მოქმედი იყო. 1930 წელს კომუნისტებმა იგი დახურეს, შენობა კი გადააკეთეს: სამრეკლო დაშალეს, ბიბლიოთეკა, როგორც ჩანს, გაიტანეს. სწორედ ამ დროიდან განთავსდა ეკლესიაში კრასინის სახელობის ელექტროტექნიკუმი.

1993 წელს ტაძრის უძველესი ნაწილი ეკლესიას დაუბრუნდა, ახალში კი დღესაც ტექნიკუმი ფუნქციონირებს. რუსულ-ქართული საზოგადოება „ძალისას“ მეცადინეობით, ტაძარი ეკლესიას დაუბრუნდა და რესტავრაცია ჩაუტარდა. ამჟამად აქ ღვთისმსახურება ქართულ და რუსულ ენებზე მიმდინარეობს, მოქმედებს საკვირაო სკოლა ბავშვებისა და უფროსებისათვის. არის ბიბლიოთეკა.

ტიმირიაზევის სახელობის გიოლოგიური მუზეუმი მალაია გრუზინსკაიაზე

მოამზადა
ლარიკვან ანდრიაკე

ქართული მწერლობის ქარაზი რუსეთსა და უკრაინაში

XVII-XVIII საუკუნეები მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია საქართველოს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. პოლიტიკური ორიენტაციის ხანგრძლივი ძიება საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების გზით წარიმართა, რამაც გაახშირა ამ ორ ქვეყანას შორის მიმოსვლა და ურთიერთობა. საგარეო პოლიტიკის გართულებების გამო კი საქართველოს მმართველი წრეების წარმომადგენლებს თავიანთი მხლებლებით ხშირად უხდებოდათ ამ მხარეში არა მარტო გამგზავრება, არამედ ხანგრძლივად ყოფნა და ცხოვრება.

სამშობლოს მოცილებული ქართველობა შორეულ მხარეშიც განაგრძობდა ლიტერატურულ-შემოქმედებით და მეცნიერულ საქმიანობას. ასე თანდათანობით ეყრებოდა საფუძვლები ქართულ კულტურულ-ლიტერატურულ კერებს რუსეთსა და უკრაინაში: მოსკოვში, პეტერბურგში, ასტრახანში, კრემენჩუგში, მირგოროდში, ლისკოვოში (ნიჟინ-ნოვგოროდში), მოზდოკში, ყიზლარში და სხვ. ამ კერებში სხვადასხვა დროს კულტურულ-ლიტერატურულ მუშაობას ეწეოდნენ გამოჩენილი ქართველი მწერლები და მოღვაწეები, ცნობილი სასულიერო პირები, მთარგმნელები და კალიგრაფები. ასე წარმოიქმნა XVIII საუკუნის ქართული ემიგრანტული მწერლობა.

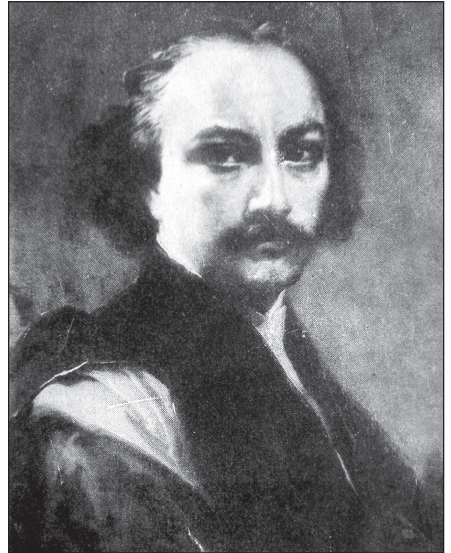
ქართული ემიგრანტული მწერლობის წარმოშობა რუსეთსა და უკრაინაში ერთგვარი მოვლენა იყო ქართული აზროვნების ისტორიაში და წარმოადგენდა ქართული ლიტერატურის კანონზომიერი განვითარების ახალ საფეხურს.

რუსეთში არსებულ ქართულ კულტურულ-ლიტერატურულ კერებს შორის თავისი საქმიანობით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მოსკოვის ქართული ახალშენი (კოლონია), რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა ჯერ კიდევ XVII საუკუნის შუა წლებში, როდესაც იქ ჩავიდა კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი ერეკლე ბატონიშვილი (ანუ, როგორც მას რუსეთში ეძახდნენ, ნიკოლოზ დავითის ძე). ქართველი ბატონიშვილის ამაღის ზოგიერთი წევრი სამუდამოდ დარჩა მოსკოვში საცხოვრებლად და რუს დიდებულებს დაუმოყვრდა.

XVII საუკუნის მიწურულში მოსკოვში გაემგზავრა არჩილ მეფეთავისი ოჯახითა და მახლობლებით იგი სამუდამოდ დასახლდა იქ და სათავეში ჩაუდგა ქართულ ახალშენს.

რუსეთის ხელისუფლებამ ერთგულება აღუთქვა ქართველ ემიგრანტებს, გამოუყო საცხოვრებელი ადგილები და ფულადი დახმარება მისცა. პეტრე პირველის ზრუნვა ქართველობაზე გამონვეული იყო გარკვეული პოლიტიკური მიზნებით. ქართველი ემიგრანტები დაუახლოვდნენ რუსეთის სამეფო კარს, ურთიერთობა დაამყარეს მოწინავე რუს პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეებთან. მოსკოვის მახლობლად მდებარე ვსესვიატსკოეში მათ დააარსეს ქართული ახალშენი, რომელიც შემდეგში ერთგვარი თავშესაფარი გახდა საქართველოდან ჩასულთათვის.

მოსკოვში მცხოვრები ქართველებისთვის კულტურის კერას თავდაპირველად წარმოადგენდა წმ. ნიკოლოზის ბერძნული მონასტერი, ხოლო როდესაც პეტრე I-მა არჩილს განკარგულებაში გადასცა დონის მონასტერი, არჩილმა იქ მიიზიდა განათლებული ქართველი საეკლესიო პირები, რომლებთან ერთად იგი ეწეოდა დაუცხრომელ და მრავალფეროვან მოღვაწეობას. შემდეგში კი, არჩილის სიცოცხლეშივე, ქართველების კულტურულმა საქმიანობამ თანდათანობით გადაინაცვლა სოფ. ვსესვიატსკოეში ანუ, როგორც მათ შეარქვეს, „სესენკაში“ თუ „ვსესენკაში“, ხოლო არჩილის გარდაცვალების შემდეგ ქართული სტამბაც აქვე იქნა გადმოტანილი. მოსკოვის ქართული

დავით გურამიშვილი

კოლონიის წევრები მრავალმხრივ კულტურულ-ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწეოდნენ, ძირითადად კი, მათი საქმიანობა მთარგმნელობით მუშაობაში გამოიხატებოდა. ალექსანდრე არჩილის ძე, პეტრე ნეჟაძე, გაბრიელ ჩხეიძე, მელქისედეგ კავკასიძე, ბაგრატ სოლოლაშვილი, დავით თურქესტანიშვილი და ქართული ახალშენის სხვა წევრები, არჩილის უშუალო მოწინაშეობითა და ხელმძღვანელობით, აქტიურად ჩაებნენ სამშობლოს საკეთილდღეოდ წამოწყებულ ლიტერატურულ-შემოქმედებით საქმიანობაში. თვითონ არჩილი ენერგიას არ იშურებდა ქართული კულტურის განვითარებისთვის. მან საფუძველი ჩაუყარა მოსკოვში ნიგნის ბეჭდვის საქმეს, რედაქციას უკეთებდა წიგნებს და თარგმნიდა რუსული ენიდან. არჩილმა შეაგროვა ქართული ბიბლიის სხვადასხვა ნუსხა, შეუდარა ისინი სლავურ ტექსტს და იქიდან ხელახლა გადმოთარგმნა ისო ზირაქისა და მაკაბელთა წიგნები, რომლებიც ქართულ ენაზე არ აღმოჩნდა. მისი დამზადებული მასალა შემდეგ საფუძვლად დაედო ბიბლიის ბაქარისეულ გამოცემას (1743 წ.). 1705 წელს არჩილმა სახაზინო სტამბაში დააბეჭდვინა ქართული „დავითნი“. არ-

ჩილმა რუსულიდან თარგმნა პეტრე მოგილას „მართლმადიდებელი აღსარებაი სარწმუნოებისა“, „ხრონოლოგია“ მეორე ნაწილი (პირველი ნაწილი ბერძნულიდან გადმოიღო მღვდელ-მონაზონმა ბაგრატ სოლოლაშვილმა, ათონის ივერიის მონასტრის მოღვაწემ, რომელიც არჩილს საქართველოდან მოსკოვში გაჰყვდა) და „ალექსანდრიანი“. არჩილ მეფეს თუ მის შვილს ალექსანდრეს რუსულიდან გადმოუთარგმნია ასკეტურ-მისტიკური ხასიათის კრებული — „ნიგნი სასურველი“, რომელიც შედგენილი ყოფილა რუსთა მეფის — მიხეილ თევდორეს ძის დროს და მისი ინიციატივით. ალექსანდრე ბატონიშვილმა რუსულიდან თარგმნა სიმეონ პოლოცკის თხზულება და „ტესტამენტი“; გაბრიელ ჩხეიძემ 1707 წ. რუსულიდან გადმოიღო დიმიტრი როსტოველის (ტუპტალოს) თხზულება და ა.შ.

მოსკოვის ქართული ახალშენის კულტურულ-შემოქმედებითი ცხოვრება კიდევ უფრო ინტენსიური გახდა 1725 წლიდან, როდესაც ვახტანგ VI დიდი ამალით მოსკოვს ჩავიდა. მომავლის იმედით ჩრდილოეთისკენ გამგზავრებულ ქართველობას „უთუოდ ჰქონდა დასახული, სამხედრო-პოლიტიკურის გარდა, აგრეთვე, სასწავლო-კულტურული ამოცანები, რუსული კულტურის მიღწევათა ადგილზე გაცნობა და შეთვისება. უამისოდ გაუგებარი იქნებოდა იმდენად განათლებული კაცის ისე შორს გამგზავრება“.

ვახტანგთან ერთად საქართველოდან რუსეთში ჩავიდნენ საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწეები, მეცნიერები, პოეტები, მწერლები, მთარგმნელები, კალიგრაფები, საეკლესიო პირები. ერთი სიტყვით, იმდროინდელმა რჩეულმა ქართული ინტელიგენციის დიდმა ნაწილმა რუსეთში მოიყარა თავი. მათ შორის იყვნენ: სულხან-საბა ორბელიანი და მისი ძმები — ნიკოლოზ, დიმიტრი და ზაალ-ზოსიმე ორბელიანები, ვახუშტი და ბაქარ ბაგრატიონები, ონანა ქობულაშვილი, გაბრიელ გელოვანი, ოტია ფავლენიშვილი, მამუკა და თომა ბარათაშვილები და სხვ. შემდეგ მათ კვალს მიჰყვნენ დავით გურამიშვილი (1729 წ.), დიმიტრი სააკაძე (1734 წ.), ვახტანგ ორბელიანი (1737 წ.)

ვახტანგ VI

და ა.შ. ამრიგად, მოსკოვის ქართული ახალშენი შეივსო და გაიზარდა ახალი შემოქმედებითი ძალებით. ახალშენი თითქმის XIX საუკუნემდე განაგრძობდა შევსებას სამშობლოდან გადახვეწილთა ახალ-ახალი თაობებით.

ვახტანგისა და მისი თანამოღვაწეების მოსკოვში ჩასვლის შემდეგ ვსესვიატსკოე ქართველებისთვის კულტურის ძლიერ ცენტრად იქცა. აქ ფართოდ გაიშალა კულტურული ლიტერატურული და სამეურნეო მუშაობა. ლიტერატურის სიყვარულისა და მეცნიერული მუშაობის მაგალითს თვითონ ვახტანგი იძლეოდა. პოლიტიკაში დამარცხებული მეფე-პოეტი მთელ თავის ცოდნასა და დაუღალავ ენერგიას ქართული ლიტერატურისა და მეცნიერების აყვავების საქმეს ახმარდა. **ვახტანგმა მოსკოვში გალექსა ერასტი თურქესტანიშვილის მიერ რუსულიდან გადმოთარგმნილი აპოკრიფების კრებული — „მოკლედ სიტყვის გება სოგრატიისი“, რომელსაც „სიბრძნე მალალობელი“ უწოდა. აქვე გალექსა მან დიდაქტიკური თხზულების „ამირნასარიანის“ პროზაული ვერსია, რომლის სპარსულიდან გადმოთარგმნა მასვე ეკუთვნის. იქ, რუსეთშივე დაწერა ვახტანგმა ლექსების დიდი ნაწილი.**

უშუალოდ ვახტანგის მითითებებით, ხოლო ზოგჯერ კი მისივე თა-

ნამონაწილეობით, მიმდინარეობდა სამეცნიერო-ტექნიკური შრომებისა და მხატვრული ნაწარმოებების შეთხზვა ან თარგმნა. ასეთ თხზულებებს საგანგებო წარწერაც აქვთ ხოლმე: „ოდეს მობრძანდა მეფე ვახტანგ ქალაქსა მოსკოვს, მან მიბრძანა და თვითონვე მანვე ქართულის ენით გაასწორა და ვრცლად დასწერაო“.

ვახტანგის დავალებით მამუკა ბარათაშვილმა გალექსა პოემა „ჯიმშედიანი“ და დაწერა პირველი ქართული პოეტური ნაშრომი — „ლექსს სწავლის წიგნი“ („ჭაშნიკი“), ერასტი თურქესტანიშვილმა რუსულიდან თარგმნა „აპოკრიფმატა“, მიხეილ ელივიჩმა თარგმნა „სივაკის ზომა ანუ პლანიმეტრია“, მელქისედეგ კავკასიძემ გადაწერა ვახტანგის თხზულებათა შემცველი ცნობილი ხელნაწერი და სხვ.

თავიანთი შრომებითა და თარგმანებით ქართველმა ემიგრანტმა მწერლებმა გაადიდრეს ქართული მეცნიერული ლიტერატურა და ქართველებისთვის ხელმისაწვდომი გახადეს მოწინავე რუსული მეცნიერების იმდროინდელი მიღწევები.

ვახტანგი VI-ის გარდაცვალების (1737 წ.) შემდეგ მალე ქართველი ემიგრანტების „ბედნიერებას“ ფრთები შეეკვეცა. ვახტანგის სახით მოსკოვის ქართველობამ დაკარგა არა მარტო ყოველგვარი კულტურულ-ლიტერატურულ წამოწყებათა სულისჩამდგმელი, მეტაური და ორგანიზატორი, არამედ ის დიდი იმედიც, რომელიც მათ ანუგეშებდა, მომავლისადმი რწმენას უნერგავდა და სამშობლოში დაბრუნებას ჰპირდებოდა. გარდა ამისა, რუსეთის მთავრობამ ქართველ ემიგრანტებს შეუნწყვიტა ის ნივთიერი დახმარება, რომელსაც მანამდე აძლევდა და აიძულა ისინი რუსეთის ქვეშევრდომობა მიეღოთ.

1738 წ. ჩამოყალიბდა ქართველ ჰუსართა შენაერთი, რომელიც შემდეგ პოლკად გადაკეთდა. რუსეთის მთავრობის სამხედრო და სამეურნეო ინტერესებმა განაპირობა ქართველების დასახლება უკრაინაში. სამხედრო სამსახურში შესულ ქართველებს რუსეთის ხელისუფლებამ უკრაინაში გამოუყო სამოსახლო ადგილები, რის გამოც ისინი უკრაინის ქალაქებში დასახლდნენ. მოსკოვში დარჩნენ ძირი-

თადად ის ქართველები, რომლებმაც უარი განაცხადეს სამხედრო სამსახურში შესვლაზე. რუსეთის ხელისუფლებამ მათ ნივთიერ დახმარებაზე უარი უთხრა. ამიტომ ქართველი ემიგრანტები შემდგომში დიდ ეკონომიურ სივინროვეს განიცდიდნენ.

ერთის მხრივ, ვახტანგის გარდაცვალებამ, ხოლო მეორეს მხრივ, ქართული ემიგრაციის მიმართ რუსეთის ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა, უარყოფითად იმოქმედა მოსკოვის ქართულ ახალშენზე. ვახტანგის გარდაცვალებით გამოწვეულ ემიგრანტთა სულიერ კრიზისს დაემატა მათი ძირითადი ბირთვის დაქსაქსვადანაწილება და რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა მხარეში, უმეტესად უკრაინაში, გაფანტვა. ყოველივე ამან დაასუსტა ახალშენის შემოქმედებითი ძალები. მიუხედავად ამისა, მოსკოვის ქართულმა ახალშენმა მაინც შეინარჩუნა თავისი სახე, არ დაიშალა და, მართალია, შედარებით სუსტად, მაინც ძველი საქმიანობა განაგრძო. მოსკოვის ახალშენი არსებობას განაგრძობდა სხვადასხვა დროს საქართველოდან გადახვეწილი, მოსკოვში სხვადასხვა მოვალეობისთვის ჩასული თუ იქ დაბადებული ქართველების შევსებით.

ვახტანგის უმჯობესი ქართული ემიგრანტების საქმიანობას სთავაზუი ჩაუბრუნე მისი ემიგრანტები: ბაქარი, ვახუშტი და გიორგი ბაგრატიონები. ისინი, სახელოვანი მამის მსგავსად, კალ-ღონეს არ ზოგავდნენ ქართული მემკვიდრეობის, კულტურისა და ლიტერატურის აღორძინებისთვის. ამ პერიოდში მოსკოვის ქართული ახალშენის კულტურული საქმიანობის მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ქართული სტამბის აგება.

არჩილ მეშაბა

1737-1744 წწ. ამ სტამბაში დაიბეჭდა თერთმეტი დიდტანიანი წიგნი, რომელთაგან ოთხი რუსულიდან არის ნათარგმნი. მოსკოვის ქართული სტამბის გამოცემებიდან აღსანიშნავია: „დავითნი“ (1737), „ტესტამენტი“ (1739), ბიბლია (1743), იოანე დამასკელის „გარდამოცემა უცილობელი მართლმადიდებელისა სარწმუნოებისა“ (1744), სტეფანე იავორსკის „კლდე სარწმუნოებისა“ და სხვ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ წიგნების შემკულობაში ნახესხები რუსული სტამბის გამოცემებიდან.

მოსკოვის ქართული ახალშენის საგამომცემლო მუშაობა წარიმართა ბაქარ ბატონიშვილის უშუალო მეთვალყურეობით. სასტამბო-საგამომცემლო სამუშაოებში კი აქტიურად მონაწილეობდნენ ამ საქმის გამოცდილი პირები და მდივან-მწიგნობრები: იოსებ თამაზის ძე ქობულაშვილი (იოსებ სამებელი), ქრისტეფორე გურამიშვილი, მელქისედეგ კავკასიძე, ბაქარის კარის მღვდელი ფილიპე, არქიმანდრიტი გერმანე და სხვ.

1745 წლიდან მოსკოვის ქართული სტამბის მუშაობა დროებით შეწყდა. 1762 წ. კი თბილისის მიტროპოლიტის — ათანასე ამილახვარის ინიციატივითა და ხარჯით მოსკოვში განახლდა ქართული წიგნის ბეჭდვა. 1762-1768 წლებში აქ დაიბეჭდა ცხრა გამოცემა. განახლე-

ბულ ქართულ სტამბაში წიგნები იბეჭდებოდა დიმიტრი ციციშვილის „ზედამხედველობითა და მოურნეობითა“ და „ხელითა მესტამბე აბრამ ურიაყოფილისათა“.

მოსკოვის ქართული გამოცემების ანდერძები მდიდარ კულტურულ-ისტორიულ მასალას წარმოადგენს და მეტად საინტერესო ცნობებს შეიცავს ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიის შესასწავლად.

მოსკოვის ქართული ახალშენი განაგრძობდა არსებობას საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგაც. „ქართული კოლონია მოსკოვში ამის შემდეგაც (რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ. — რედ.) დიდხანს არსებობდა როგორც ქართული კულტურის კერა და წარმატებით აგრძელებდა თავის საქმიანობას. ამ კოლონიის შემწეობით რუსული განათლებული საზოგადოება ეცნობოდა საქართველოს წარსულსა და აწმყოს. კოლონიის განსწავლული მოღვაწენი შემდგომშიაც განაგრძობდნენ მშობლიური კულტურისადმი სამსახურს“.

მოსკოვის ქართული ახალშენის დაარსებას დაუბოძოთან ერთად უარყოფითი მხარეებიც ჰქონდა. სხვას რომ თავი დავანებოთ, რუსეთში გადასახლდა იმდროინდელი ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი. ამასთან, ვახტანგის ანალოგიური საქართველოდან გაიტანა მდიდარი სამეფო ბიბლიოთეკა, უამრავი ქართული ხელნაწერი და თბილისის სტამბის ნაწილები. ყოველივე ამან კი დიდი ხნით საბრძოლველ შეაფარა საქართველოში განაგრძული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მუშაობა.

სამაგიეროდ, სამშობლოს ბედის მძივლებს უცხო მხარეშიც არ შეუნელებიათ სასარგებლო და ნაყოფიერი მუშაობა. „სთარგმნიდნენ რუსულიდან სამეცნიერო-სასწავლო ნიგნებს, კვლავ აღადგინეს არჩილის მიერ გამართული სტამბა, სადაც ბეჭდავდნენ ქართულ ნიგნებს, განაგრძობდნენ სამშობლოში დაწყებულ სამეცნიერო შრომებს, თხზავდნენ ლექსებს და სხვ. მაგრამ მათი ეს მოღვაწეობა საქართველოს შედარებით მცირეს რგებდა. მათი ნამუშევრები სამშობლოში მცირედ აღწევდა და აქ კულტურული მოღვაწეობის მოდუნების გამო ვერც სათანადო გამოცხადდა და, რაც უმთავრესი იყო, დიდი ინტენსიური მუშაობის შედეგად შექმნილი ქართული კულტურის ეს კერა იქ, რუსეთში გადახიზნული, უმემკვიდრეოდ გადასაშენებლად იყო განწირული.

საქართველოს ნიადაგს მონყვეტილი მოსკოვის კოლონია მშობლიურ კულტურულ მოღვაწეთა ახალთაობებს არ ქმნიდა. მიუხედავად ამისა, ქართველთა კოლონიის დადებითი მნიშვნელობა მაინც დიდი იყო. მან ძლიერად შეუწყო ხელი საქართველოს კულტურულ დაახლოებას რუსეთთან“. გარდა ამისა, **ქართული ახალშენი მოსკოვში ნამდვილი ცენტრი იყო პოლიტიკური ემიგრანტი-პატრიოტებისა, რომლებიც დაუცხრომლად იბრძოდნენ თურქი და სპარსელი მოძალადეებისგან სამშობლოს გასათავისუფლებლად.**

მოსკოვის ქართული ახალშენის შემდეგ ქართული კულტურული-ლიტერატურული საქმიანობა ყველაზე უფრო გაჩაღებული იყო ასტრახანში. მოსკოვ-პეტერბურგში მიმავალ ქართველებს გაჩერება უხდებოდათ ქ. ასტრახანში („აშთარხანში“ თუ „აშტარხანში“), სადაც იღებდნენ გამგზავრების ნებართვას. ასტრახანის გეოგრაფიული მდებარეობა მეტად მოსახერხებელი იყო რუსეთის შიდა მხარეებში ნაოსნობისათვის. ამასთან, ქართველებისთვის ასტრახანი წარმოადგენდა ხელსაყრელ ადგილს რუსეთთან ვაჭრობის გასაძლიერებლად. ყოველივე ზემოთქმულის გარდა, რაც მთავარია, „ქართველ ემიგრანტთა პოლიტიკური ინტერესები მოითხოვდა სისტემატური ცოცხალი ურთიერთობის შენარჩუნებას საქართველოსთან. ასტრახანი იყო ის

ბაკური (ბაკურიონ ბაკურაშვილი)

პუნქტი, საიდანაც ხორციელდებოდა ეს ურთიერთობა. ამიტომ არ შეიძლებოდა ასტრახანში ქართველთა გარკვეული ნაწილი არ ყოფილიყო დამაგრებული“.

1682-1685 წლებში ასტრახანში მოუხდა ცხოვრება რუსეთში მიმავალ არჩილ მეფეს. მან აქ გააჩაღა აქტიური შემოქმედებითი მუშაობა და დაწერა შემდეგი თხზულებანი: „საქართველოს ზნეობანი“, „სიტყვა სანათლისღებო“, „სამიჯნურონი“, „რვათა გვამისა ასოთა“ და სხვ. ასტრახანშივე დაასრულა არჩილმა „გაბაასება თეიმურაზ პირველისა და რუსთველისა“.

დაახლოებით ოთხი ათეული წლის შემდეგ რუსეთში გაემგზავრა ვახტანგ VI. ლტოლვილი მეფე თავისი ამალით ასტრახანში ჩავიდა 1724 წ. 8 ნოემბერს, ხოლო აქედან, ყველაზე უფრო ახლობლებით, 1725 წ. 2 თებერვალს პეტერბურგს გაემგზავრა. ვახტანგის ასალის დიდი ნაწილი კი, რუსუდან დედოფალთან ერთად, დროებით ასტრახანში დარჩა.

ასტრახანიდან ვახტანგის გამგზავრების შემდეგ იქ დარჩენილ მეფის ამალას ადგილობრივმა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ყურადღება მიაკლეს და ეკონომიური პირობებიც გაუუარესეს. რუსუდან დედოფლის ნასაყვანად პეტერბურგიდან ჩასული ოფიციალური პირი საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი წარგზავნილ ცნობაში წერდა: „Наги

и голодни, которые себе пропитание имеют работою у Астраханских обывателей, на что князья их и архиерей не уважают“. ამალის ერთ-ერთმა წევრმა, ნიკოლოზ ორბელიანმა, დაწერა იამბიკო, რომელშიც აღწერილია ასტრახანში მყოფი ქართველების მძიმე მდგომარეობა. იგი პეტერბურგში მყოფ ვახტანგს აცხობინებს, რომ არა გვაქვს „არ წამალ სენთა, არ საზრდელ გვამთაო“, „გვცხოვრებენ ქირდებით და ვიბრუნებთ სულსა ესრეთ მცირით დიდებითო“. ასეთი მდგომარეობის გამო იგი უსაყვედურებს ვახტანგს: „თუ სულიერ ხარ, ესრეთ ვითარ ვისჯებითო“. გამწარებული ასეთი ცხოვრებით, ნიკ. ორბელიანი დასძენს: „მქებო წაწყმედეს აქ უცხოთ შეწყნარებისაო“.

მიუხედავად იმისა, რომ ასტრახანში ლიტერატურულ-შემოქმედებითი საქმიანობისთვის სათანადო პირობები არ იყო შექმნილი. იქ დარჩენილ ამალის წევრებს, უსაქმოდ ყოფნის გამო და სამშობლოს დატოვებისგან გამონეწეული კაემუნის გასაქარვებლად, განუგრძვიათ სამშობლოში დაწყებული ინტენსიური ლიტერატურულ-კულტურული მუშაობა. აკი აცხადებს მამუკა ბარათაშვილი „ნამებულში“: „ცუდ ყოფით, ფიქრით შეკრულმან და უსაქმობით მარემან, მაშ, რა ქმნას მწირმან მწირს ალაგს... არც იკითხოს და არც წეროს?“

ასტრახანში დარჩენილ ქართველობას პოლიტიკურ და კულტურულ ხელმძღვანელობას უწევდა უფლისწული ვახუშტი. ასტრახანის ლიტერატურულ წრეში ამ დროს ირიცხებოდნენ: **ონანა ქობულაშვილი, ნიკოლოზ და დიმიტრი ორბელიანები, მამუკა და თომა ბარათაშვილები, ოტია ფავლენიშვილი, ჯავახიშვილი და სხვები. ქართული კულტურის ეს უანგარო მოამაგენი დიდი მონდომებით ამრავლებდნენ ძველ ქართულ ხელნაწერებს, მრავლად თარგმნიდნენ ლიტერატურულ-მეცნიერულ ნიგნებს, თხზავდნენ მხატვრულ ნაწარმოებებს. ონანა ქობულაშვილმა გალექსა „ბარამგულიჯანიანი“, მამუკა ბარათაშვილმა აქ მიიღო თავისი პირველი პოეტური ნათლობა და დაწერა „ნამებული“, ნიკოლოზ ორბელიანმა შეთხზა იამბიკო, იოსებ კლიმიშვილმა გადანუსხა იოანე დამასკელის „მოკლე წინამ-**

ძღვარი“ და ა.შ. უფრო მოგვიანებით ასტრახანში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ გაიოზ რექტორი (გარდ. 1821), ალექსანდრე დიმიტრის ძე ამილახვარი (1750-1802), ზაქარია გაბაშვილი (გარდ. 1783) და გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830).

ნაყოფიერი ლიტერატურული მუშაობა მიმდინარეობდა უკრაინის ქალაქ კრემენჩუგში. აქ 1785-1790 წლებში მოღვაწეობდა გაიოზ რექტორი. კრემენჩუგში დაწერა მან „გრამატიკა“, „ქრისტიანობრივი სწავლა, ანუ ჭეშმარიტი სიტყვა ღმრთისა“ და რუსულიდან თარგმნა ამბროსი მედიოლანელის თხზულებანი, „საეკლესიო ისტორია“, „დილის ლოცვანი“ და სხვ.

1787-1789 წლებში კრემენჩუგში იმყოფება ბესარიონ გაბაშვილი (ბესიკი), რომელიც გენერალ პოტიომკინთან იყო წარგზავნილი იმერეთის მეფე დავითის მიერ. აქ ბესიკს არ შეუწევია ლიტერატურულ-შემოქმედებითი მუშაობა და დაუწერია ლექსები.

ქართლ-კახეთის საქმეებთან დაკავშირებით 1787 წელს კრემენჩუგში ჩავიდა მირიან ბატონიშვილიც (1767-1834). სწორედ აქ, კრემენჩუგში, მას უნდა შეხვედროდა მირგოროდიდან ჩამოსული დავით გურამიშვილი, რომელმაც მიართვა თავისი ნაწერების კრებული; პოეტი და მნიგნობრობის მოყვარული უფლისწული უახლოვდება კრემენჩუგში მყოფ ბესიკსა და გაიოზ რექტორს და მათთან ერთად აქტიურად ებმება ლიტერატურულ საქმიანობაში. ამ ამავდარი სამეულის გარდა, კრემენჩუგში მოღვაწეობდნენ სხვა ქართველებიც, რომელთა საქმიანობაც, უმთავრესად, მთარგმნელობით-კალიგრაფიული ხასიათისა იყო.

საგამომცემლო-ლიტერატურული მუშაობა გაჩაღებული იყო ქ. მოზდოკშიც, სადაც ახლად დაარსებულ ეპარქიას (1793 წ.) განაგებდა გაიოზ რექტორი. მან თავისი ცხოვრება უმეტესად რუსეთში გაატარა. იგი ცხოვრობდა მოლდავეთში, პეტერბურგში, სარატოვში, ასტრახანსა და პენზაში. ამიტომ გაიოზის ლიტერატურული საქმიანობა რუსული მწერლობის ზეგავლენით წარიმართა. მისი თანამედროვეის სიტყვით, „ესე იყო ფრიად განსწავლული რუსულისა... ამან თარ-

გმნა რუსულიდან უმრავლესნი ნიგონი ვითარცა სამოქალაქო, აგრეთვე საეკლესიონი, ვიდრე 400-მდე“.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს გაიოზ რექტორის ინიციატივითა და ხარჯით ქართული სტამბის მოწყობა მოზდოკში. აღნიშნული სტამბა მუშაობდა 1796-1801 წლებში სტამბის ოსტატის — რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილის თაოსნობით. მოზდოკის სტამბის გამოცემებიდან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ოთხმა: რომანოზ ზუბაშვილის წერილი გაიოზისადმი (1796), გაიოზის „გრამატიკა“ (1796-1800), მისივე „ანბანი, ლოცვანი, მოკლე საქრისტიანო სწავლა“ (1797) და „განწესება შინაგანისა საქართველოისა მართვისა“ (1801).

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მეცნიერულ-ლიტერატურული და მთარგმნელობით-კალიგრაფიული საქმიანობა წარმატებით იყო გაშლილი რუსეთის დანარჩენ ქართულ ახალშენებშიც. ქართული კულტურის დაუღალავი მუშაკნი წლითინ-ლობით ერთგულად ემსახურებოდნენ ჩვენს მწერლობას. მათი ორიგინალური თუ ნათარგმნი თხზულებანი ქართული ლიტერატურის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

ქართული ემიგრანტული მწერლობა, ძირითადად, განაგრძობდა ძველი ქართული ლიტერატურის მდიდარსა და მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს. მაგრამ, ამასთანავე, ქართულ ლიტერატურაში ემიგრანტმა მწერლებმა შეიტანეს ბევრი ახალიც, პოეზია გაამდიდრეს შინაარსობრივად, ჟანრობრივად, გადაახალისეს მანამდე გამოყენებული პოეტური ფორმები, შემოიტანეს ახალი ლექსიკა და სხვ. ახალი ცხოვრება, ახალი ურთიერთობის დამყარება იწვევს ლიტერატურის შინაარსისა და ფორმების განახლებას. ემიგრანტთა სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის გავლენით ლიტერატურა იძენს ახალ თვისებებს.

რუსეთში შექმნილი იმდროინდელი სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების გამო ქართული ემიგრაცია აღმოჩნდა არასასურველ მდგომარეობაში: სამშობლოდან გადახვეწას დაემატა ნივთიერი სივინროვეც. პოლიტიკური და ეკონომიური პირობების შეცვლამ ემიგრანტ მწერლებში გამოიწვია ცხოვრების უარყოფითი შეფასება. ეს მოტივი

საკმაოდ ძლიერადაა წარმოდგენილი მათს ლირიკულ ლექსებში. მათი ლექსებიდან მკვეთრად მჟღავნდება იმედგაცრუებული ემიგრაციის მდგომარეობა და მათი სულიერი მღელვარება, სასოწარკვეთილებისა და გულგატეხილობის განწყობილება. ისინი უჩივიან ამ სოფლის მუხტლობას, ცრუობას, გაუტანლობას, დაუნდობლობას. ამ გარემოებამ კი, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო ემიგრანტთა შემოქმედებაში რომანტიზმის საწყისების გაჩენას.

**ემიგრანტთა მწერლები
ნათელი ფიქრით
გაღმომვსეს მათი
თანადროული სსოვრება,
სოსილური და
პოლიტიკური
მდგომარეობა. მათ
თხზულებებში უკვე
აშკარად შეიძინეს
თანდათანობითი
დაშორება საქალაქო-
კალიბური
ინტერესებისა
სამოქალაქო, აშკარად
ყოველდღიური
ინტერესებისა.
ემიგრანტი მწერლები
გვინათავსენ ჩაალინტურ-
საყოფასოვრება
სურათებს, მათს
თხზულებებში თავს იჩინს
ახალი, სარკ
მსოფლმხედველობა.**

ემიგრანტთა ნაწერებში განსაკუთრებით ძლიერად ჟღერს დიდაქტიკური ელემენტი. ამ დროს ვითარდება დიდაქტიკური ლიტერატურა. ამ თხზულებებში საკმაოდ გვხვდება ჯანსაღი აზრები და განმარტებები, რომლებიც მოწმობენ მათი ავტორების დიდ განსწავლულობას.

ემიგრანტულ ლიტერატურას ნაკლებად ახასიათებს სადევგმირო და საზღაპრო შინაარსის თემები, ან სატრფიალო-სამიჯნურო პოემები. მათი შემოქმედების საგანი ყოველდღიური ამბებია, ისინი ახლოს დგანან ცხოვრებასთან და ცხოვრების ყოველდღიური სინამდვილით სუ-

ლდგმულობენ. ალბათ, ნაწილობრივ ამითაც არის გამოწვეული, რომ ემიგრანტმა მწერლებმა თავიანთ შემოქმედებაში უხვად გამოიყენეს ავტობიოგრაფიული ხასიათის მასალები. მეორე მხრივ, საპატიო ადგილს იჭერს მათს შემოქმედებაში ეროვნული მოტივი.

„რუსეთისა და უკრაინის ქართულ კოლონიები შექმნილ ნაწარმოებებში იბრძნობა ერთი გარკვეული კილო, საგნობლოდან იქულებითი გარდასვენით გამოწვეული სევდა-ნაღველი, სპეციფიკური ემიგრანტული მკვლევარება. ამიტომაც აღნიშნული კოლონიების მწარმოებელს XVIII საუკუნის ემიგრანტულ ქართულ მწარმოებას უწოდებენ“.

ემიგრანტი მწერლების შემოქმედების სპეციფიკურმა კილომ, მოტივმა გამოხატულება ჰპოვა შესატყვის ფორმაში. ახალი თემების დასამუშავებლად, რომლებშიც გადმოცემული იყო პიროვნების ინტიმური გრძობა-განწყობილება, საიჭრო გახდა ლექსის ახალი სახეები, ფორმები. ვრცელი და გრძელი ლექსების ნაცვლად, თავისი განწყობილებების გადმოსაცემად, ემიგრანტი მწერლები მიმართავენ მოკლე ლირიკულ ლექსებს.

ახალი ფორმების ძიებით ემიგრანტი მწერლები ქართულ ლიტერატურას ამდიდრებენ ახალი გამოხატვის საშუალებებით. მართალია, ზოგჯერ ამ ლექსებში უფრო მეტია ფორმალური ვერსიფიკატობა, ვიდრე ნამდვილი ცხოველმყოფელი პოეტური ალტყინება, ხშირად მათი ენაც შედარებით მძიმეა, მაგრამ ამ პოეტური ქმნილებებით ემიგრანტმა მწერლებმა ქართულ ლიტერატურაში შემოიტანეს ლექსის ახალი ფორმები და ჟანრები.

ემიგრანტი მწერლები მშობლიურ ლიტერატურას ამდიდრებენ თარგმანებითაც.

რუსეთსა და უკრაინაში ქართული ახალწინების

რამოყალიბება ხელი შეუწყო ნათარგმნი ლიტერატურის მასობრივად წარმოშობას და გავრცელებას. რუსეთის გზითვე გავრცელდა რვაწილი დასავლეთ უკრაინის ლიტერატურა. თარგმანების მეშვეობით ქართველი მკითხველები უსწობიან რუსული და უკრაინული მწარმოების სხვადასხვა ღარგს. რუსულ-სლავურიდან ქართველები თარგმნიდნენ როგორც სსულიარო ქებლებს, ისე იმ ღარგს რუსეთში გავრცელებულ სარო ხასიათის ნიგნებსაც.

პირველ ხანებში თარგმნილი ლიტერატურა უმთავრესად შეადგენდა მორალურ-ფილოსოფიური და დიდაქტიკური ხასიათის ნაწარმოებებს, რომელთა მიზანს წარმოადგენდა ზნეობრივი დარბეგბანი. ამ სახის თხზულებათა თარგმანი ქართველ მკითხველს უწერგავდა ცოდნის საჭიროებას, უვითარებდა ლტოლვას განათლებისკენ. შემდეგ კი მხატვრულთან ერთად ითარგმნებოდა მეცნიერული, ტექნიკური, სამხედრო თუ სხვა სახის ნიგნები და შრომები. ნათარგმნმა ლიტერატურამ ქართველ მკითხველებს გააცნო ზოგიერთი ახალი ჟანრი და მხატვრული საშუალებანი.

ზუსტ, ზედმინეწი თარგმანთან ერთად ქართველი მთარგმნელები ხშირად გვაძლევენ ტექსტის არაზუსტ, უფრო სწორად, თავისუფალ თარგმანს. თავისი შეხედულებებისდა მიხედვით ისინი თავისებურად ცვლიდნენ, კუმშავდნენ და ავრცობდნენ თარგმანის ადგილებს, აქართულებდნენ ადამიანთა რუსულ, ეროვნულ სახეებს, ცვლიდნენ გეოგრაფიულ სახელწოდებებს, რუსეთის გეოგრაფიულ პუნქტებს საქართველოს ადგილმდებარეობით ასხვაფერებდნენ. ერთი სიტყვით, გვაძლევდნენ გადამუშავებულ ტექსტებს. ამით ისინი ცდილობდნენ ნაწარმოების „გადმოქართულებას“, რათა თხზულებების

შინაარსი უფრო გასაგები და მისანვდომი გაეხადათ ქართველი მკითხველისთვის.

რუსეთ-უკრაინის ქართული ახალწინები ხელს უწყობდნენ რუსი და ქართველი ხალხის ლიტერატურის ურთიერთგაცნობას. მთარგმნელობითი პროცესი არ იყო მხოლოდ ცალმხრივი — არა ერთი თხზულება იქნა გადათარგმნილი ქართულიდან რუსულ ენაზე. ასე, მაგალითად, ქართული ენიდან რუსულად უთარგმნიათ პოლტავაში შევდებზე ძღევა მოსილი გამარჯვების აღსანიშნავად არჩილ მეფის მიერ საგანგებოდ დანერილი ლექსი, „ბარამგულანდამიანი“ (მთარგმნ. სიმონ ეგნატაშვილი), ალექსანდრე ამილახვრის „გეოგრაფიული ისტორია“, მისივე „ასტრახანში“ და სხვ.

ქართველი ემიგრანტი მწერლები თავიანთი შემოქმედებითა და პრაქტიკული მოღვაწეობით ხელს უწყობდნენ რუს და ქართველ ხალხებს შორის კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის განმტკიცებას. მათ შეითვისეს მონინავე რუსული კულტურის საუკეთესო ტრადიციები და ორგანულად შეუკავშირეს ის თავის მრავალსაუკუნოვან კულტურას. რუსულმა მონინავე კულტურამ კეთილნაყოფიერი გავლენა იქონია ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებასა და ლიტერატურაზე. სწორედ ამ კულტურის შემოქმედებით არსებობას განაგრძობს აღორძინებულ ახალი ქართული თეატრი და დრამატურგია და XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში არსდება რუსულ-სლავური ტიპის სასწავლებლები (სემინარიები).

დასასრულ, რუსეთის ქართული ახალწინების მოღვაწეთა წარმატებითი პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული საქმიანობით ნიადაგი მომზადდა საქართველოს შესასვლელად რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობაში. „თვით ის ფაქტი, რომ რუსეთში ქართული საქმის კეთებას ხელს არავინ უშლიდა და თვით რუსულ მაღალ კულტურასთან ურთიერთობაში საქმე წინ მიდიოდა, იმის აშკარა მაჩვენებელი იყო, რომ რუსეთი სხვა მეზობელთაგან განსხვავებული „ქართველობისათვის“ ნაკლებ სამიში, მყუდრო და განათლებული თავშესაფარი იყო“.

ქართული ლიტერატურის ისტორიის მასალებიდან

ქართველი სასულიერო მოღვაწე, მესტამბე იოსებ სამეხალი (ქობულაშვილი)

იოსებ სამეხალი (1676–1750) კახეთის განათლებულ თავადურ გარემოში აღიზარდა. მისი მამა, კახეთის მდივანმწიგნობართუხუცესი თავადი თამაზ ქვაბულისძე პოეტიც იყო. იოსების პაპას, სვიმონ ქვაბულისძესაც, მდივანმწიგნობართუხუცესის თანამდებობა ეპყრა. იოსების ბიძაშვილი ფილიპე მღვდელი მესტამბე იყო, და — ილუმენია თინათინი. მისი ძმისწული — ავთანდილ (ათანასე) ქობულაშვილი, მოსკოვის ქართული კოლონიის წევრი იყო და შემდგომში ქართველ ჰუსართა პოლკში ჩაირიცხა, სადაც სეკუნდ-მაიორად მსახურობდა.

იოსებმა მოღვაწეობა შიომღვიმის მონასტერში დაიწყო. XVII საუკუნის დასასრულს იგი მონასტრის წინამძღვარი იყო. 1705 წელს პატრიარქმა დომენტიმ იგი ეპისკოპოსად აკურთხა, ხოლო 1709 წელს მიიღო სამების ეპარქია, რომელსაც განაგებდა 1723 წლამდე. ჩოსმალების შემოსევის დროს სამების ტაძარი და ეპარქია ოსმალებმა აიკლეს. იოსებმა დატოვა თავისი საწმყსო, ამავე წლებში წილკნის ეპარქია და მთავარეპისკოპოსის ხარისხი მიიღო. წილკნის ეპარქიას იგი 1729-1730 წლებამდე განაგებდა, ამ დროს კვლავ დაიძაბა მდგომარეობა საქართველოში, ოსმალებმა მოკლეს კახეთის მეფე კონსტანტინე (მამადყულიხანი) და ააოხრეს ქართლ-კახეთი. ამ არეულობის დროს წილკნის ეპარქიას დიდი ზარალი მიადგა. იოსებმა კვლავ დატოვა თავისი საწმყსო და 1731 წელს რუსეთს გაემგზავრა რათა მოწყალება შეეგროვებინა დაზარალებული ქართული ეკლესია-მონასტრების აღსადგენად. რუსეთში იოსები 33-კაციანი ამალით გამგზავრებულია. დარიალის ხეობაში თავს დასხმიან ჩეჩენ-ლეკები, მგზავრები გაუძარცვავთ, ზოგი მათგანი დაატყვევეს, ზოგიც მოკლეს. სამებელს მოუკლეს ძმისწული კონდრატი, თვითონ იგი დაატყვევეს. 17 დღის განმავლობაში ლეკებს ჯაჭვით ჰყოლიათ დაბმული. ამ ამბავმა როგორღაც მოსკოვსა და პეტერბურგში მყოფ ქართველებამდე მიაღწია. ვახტანგ VI-მ და იქ მყოფმა ქართველებამ იშუამდგომლეს მთავრობის წინაშე და გაათავისუფლეს

იოსები. ტყვეობიდან გამოხსნილი სამებელი მისულა ჯვარის ციხეს, იქ დაუსაფლავებია თავისი ძმისწული და გამგზავრებულია მოსკოვს, სადაც 1732 წელს ჩააღწია. მცირე ხანს დაბინავდა ვორონეჟის მონასტერში, ვახტანგის შუამდგომლობით სინოდმა მას ჯამაგირიც დაუნიშნა. 1733 წელს სამებელი მიიწვიეს ნევესკის ლავრაში გარდაცვლილ ჰერცოგ მეკლენბურგ შვერინის საფლავზე მლოცველ-მწირველად. 1734 წლის 22 მაისს იმპერატრიცა ანა იოანეს ასულის ბრძანებით, იოსებ სამებელი ნოვგოროდის მიტროპოლიტის თეოფანე პროკოპოვიჩის თანაშემწედ დაანიშნაურეს და ამავე დროს პირველი ხარისხის იურიევის, ანუ წმინდა გიორგის მონასტრის წინამძღვრობა უბოძეს.

ამ დროიდან შეუდგა იოსებ სამებელი საქართველოს ეკლესიისათვის სასარგებლო საქმეთა კეთებას.

პირველ რიგში იგი, როგორც იმდროინდელი მრავალი მოღვაწე, პირველი რიგის ამოცანად მიიჩნევდა ქართული სტამბის გამართვას. იოსები ცდილობდა, ქართული სტამბა მოეწყო მოსკოვში, მით უფრო რომ ვახტანგის შემდეგ თბილისში სტამბის მუშაობა შეწყდა. ასეთივე სურვილი ჰქონდა ბაქარ ბატონიშვილსაც, მაგრამ სტამბის დაარსებასა და წიგნების ბეჭდვის საქმეს თანხის უქონლობა აბრკოლებდა. დარეჯანის სტამბა პატარა იყო და სრულებით არ კმაროდა მათი სურვილის განხორციელებისათვის. იოსებ სამებელმა 3-4 წლის განმავლობაში თავისი სამსახურით მოახერხა საკმარისი თანხის მოგროვება სტამბის დასაარსებლად და წიგნების ბეჭდვის დასაწყებად. ამ საქმის შესრულება იოსებმა მიანდო თავის ახლო ნაცნობსა და სანდო პირს, მღვდელმონაზონ ქრისტეფორე გურამიშვილს. მანაც 1737 წელს სამებელის ხარჯით შეიძინა დარეჯან ბატონიშვილის სტამბა, ტექნიკურად გააუმჯობესა და საკმარისად კარგად მოწყობილი სტამბა გამართა. სტამბის ზედამხედველობა ებარა ქრისტეფორე გურამიშვილს. იოსებს უნდოდა მოსკოვს გადასვლა, რათა სტამბისათვის

ალავერდის ტაძარი

შიომღვიმის მონასტერი

ეხელმძღვანელა, მაგრამ სინოდმა არ გაათავისუფლა იმ მიზეზით, რომ ნოვგოროდის კათედრაზე ყოფილი მიტროპოლიტის (თეოფანე პროკოპოვიჩის) გარდაცვალების შემდეგ ახალი მიტროპოლიტის დანიშვნამდე მისი მოვალეობა იოსებს უნდა შეესრულებინა.

სამეხელის სტამბის გამართულ მუშაობაზე ზრუნავდნენ მოსკოვში დამკვიდრებული ქართველები ბაქარ ბატონიშვილის თაოსნობით. ამ დროისათვის დღის წესრიგში იდგა ქართული ბიბლიის ბეჭდვის საქმე (რომლის რედაქტირება არჩილმა დაიწყო). ასევე სურდათ დაეხეჭდათ სახარება, სამოციქულო, დავითნი, ჟამნი, ლოცვანი, კონდაკი, კურთხევანი, ტიპიკონი, სვინანქარი, თვენი, პარაკლიტონი, მარხვანი, ზატიკი. 1739-1740 წელს ბაქარმა შეკრიბა რუსეთში მყოფი ქართველი სამღვდლოება და ერთად იმსჯელეს ქართული წიგნების ბეჭდვის საკითხებზე. ბაქარმა სამღვდლო პირებს შესთავაზა დასაბეჭდად განზრახული წიგნების რედაქტირება, ხოლო საგამომცემლო საქმე მთლიანად უნდა ჩაეხარებინათ მთავარეპისკოპოს იოსებისათვის. 1740 წელს ბაქარმა სინოდს აცნობა ქართველ სამღვდლოთა კრების გადაწყვეტილება და ითხოვა სამეხელის მოსკოვში გადმოყვანა. 1740 წელსვე, სინოდის ბრძანებით, იგი მართლაც გადაიყვანეს მოსკოვის

ზნამენის მონასტერში, რომლის არქიმანდრიტადაც იგი დარჩა გარდაცვალებამდე (1750).

მას შემდეგ, რაც სამეხელი მოსკოვს გადმოვიდა, უპირველეს საქმედ ქართული დაბადების დაბეჭდვა იქცა. აღსანიშნავია, რომ ამ წიგნის დასაბეჭდად სტამბა დროებით გადატანილი იქნა ბაქარის ბინაზე დაბა ვსესხვიატსკოეში ანუ, როგორც თვით წიგნშია მოხსენიებული, „დაბასა სესვენსკისასა, მოსკოვის ახლოს“. იმჟამად სტამბის ოსტატები იყვნენ: ქრისტეფორე გურამიშვილი, ბაქარის კარის მღვდლები ფილიპე და დავითი. სტამბის ზედამხედველად და მეურნედ დაინიშნა ვახტანგ მეფის ყოფილი მდივანმწიგნობარი მელქისედეკ კავკასიძე. „დაბადების“ ბეჭდვაში მონაწილეობას იღებდნენ ბაქარი და ვახუშტი ბატონიშვილი. თუმცა ამ წიგნის დაბეჭდვამდე მისი სერიოზული სწორება მოუწია იოსებ სამეხელს — მან ქართული ტექსტი შეუდარა ებრაულ, სირიულ, ბერძნულ და სლავურ ტექსტებს. „დაბადების“ რედაქტირება დასრულდა 1742 წლის დამლევს, მაგრამ მისი ბეჭდვა ნაწილ-ნაწილ დაიწყო და 1743 წლის 1 მაისს უკვე სრულად იყო დაბეჭდილი. ცნობილია, რომ სამეხელმა კიდევ მრავალი საეკლესიო წიგნი დაბეჭდა, მაგრამ მისი სხვა გამოცემები არ შემორჩენილა. 1744 წელს სინოდის ნებართვით

იოსებმა დაბეჭდა იოანე დამასკელის „მიუწვევლობისათვის ღვთისა“. 1744 წელს იგი დაახლოვებია ქართველ მისიონერს იოანე მანგლელ ეპისკოპოსს. მათი დიდი მეცადინეობით დაფუძნდა მუდმივი, განუწყვეტელი მისია ქრისტიანობის აღსადგენად კავკასიელ ხალხთა შორის. მოსკოვში მათ ამ დიდი საქმისათვის პროექტი შეადგინეს, ეს პროექტი სამეხელმა საკუთარი ხელმოწერით წარადგინა წმინდა სინოდის წინაშე. 1746 წელს სინოდმა ეს პროექტი მოიწონა. ამის შედეგად დაარსდა ე.წ. ოსეთის ქრისტიანობის აღმდგენელი კომისია, რომელსაც ჯამაგირს უზღდიდნენ. კომისიაში შეიყვანეს ქართველი სამღვდლოებაც. მისიის უფროსი იყო იოანე მანგლელი. ყიზლარში, სადაც იოანე უკანასკნელ დროს დამკვიდრდა, აშენდა სახლი მისიისათვის, გაშენდა ბალები, გაჩნდა სათევზაო და სათიბავი ადგილები. იოსებ სამეხელი ამ დროს საკმაოდ მოხუცებული იყო. 1749 წელს მან საქართველოში დაბრუნება გადაწყვიტა, რათა აქ გაეტარებინა უკანასკნელი წლები. ამის თაობაზე 1749 წლის ივნისში თხოვნით მიმართა სინოდს, გაეთავისუფლებინათ იგი და ნება მიეცათ ყიზლარში წასვლისა და იოანე მანგლელთან დარჩენისა „მიზეზისათვის ღრმა სიბერისა“. სინოდმა ნება დართო, მაგრამ სამეხელმა 1750 წლის 3 ივლისამდე გამგზავრება ვერ მოახერხა (ამავე წლის 23 აპრილს მან აკურთხა წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია). თან იახლა თავისი ბიძაშვილები არქიმანდრიტი ეფთიმე და მესტამბე მღვდელი ფილიპე, და — თინათინი (იღუმენიად ყოფილი ქართველ მეფეთა მიერ მოსკოვში დაარსებულ წიგნის დედათა მონასტერში) და ძმისწული — ავთანდილ ქობულოვი. იოსებმა საქართველოში ვერ ჩააღწია, 1750 წელს 1 სექტემბერს იგი სარატოვში გარდაიცვალა. თანახმად მისი ანდერძისა, დაკრძალეს ასტრახანის საკათედრო ტაძარში. მისი ქონება — მოსკოვიდან წამოღებული ქართული სტამბა და სახარება შესწორეს დავით გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერს, ერთი ვერცხლის საცეცხლური — ალავერდის ტაძარს, პირადი წიგნები კი თავისი დის, თინათინისათვის დაუტოვებია.

დასასრული

«ერთად ნაკრებნი რუსნი და ქართველნი» — აღმოსავლეთის ომებში

■ ომი ირანთან

XIX საუკუნის დასაწყისში ირანს არ სურდა, გულისტანის დამამცირებელ ზავს ბოლომდე შერიგებოდა. განსაკუთრებით, მას საქართველო არ ეთმობოდა და ახალი ომისათვის გაცხოველებით ემზადებოდა. არც რუსეთი აპირებდა ერევნისა და ნახიჭევნის სამუდამოდ დატოვებას ირანის სამანებში და თვითონაც დინჯად გეგმავდა ახალ სამხრეთულ ომს. სამხრეთისკენ რუსეთის წინსვლა დროებით გადადო თვითონ იმპერიის გულში დატრიალებულმა დიდად შემამფოთებელმა ამბებმა. ეს იყო 1825 წლის 14 დეკემბრის აჯანყება. მომდევნო წელს კი რუსეთმა და მისი ახალი იმპერატორის, ნიკოლოზ პირველის კარმა მაინც მოახერხა სამხრეთულ საქმეთა გააქტიურება.

ალექსანდრე გრიბოედოვი

ირანის სასახლის კარს კი ეგონა, რომ დეკაბრისტების ანტიცარისტული გამოსვლა უალრესად ხელსაყრელ ამინდს ქმნიდა რუსეთის ცარიზმის გასანადგურებლად ამიერკავკასიის საომარ ასპარეზზე.

და 1826 წლის ივლისში ირანელთა 60000-იანი არმია აბას-მირზას სარდლობით ომის გამოუცხადებლად შემოიჭრა რუსეთის ქვეშევრდომ ყარაბაღში.

და ალექსანდრე ბატონიშვილიც შემოჭრილიყო სპარსული კავალერიით შამქორის მთებში.

ასე დაიწყო ახალი რუსეთ-ირანის ომი.

აბას-მირზამ განჯა აიღო და შეტევები გზაბოძალად გაშალა: მარჯვნივ — ბაქოსკენ, მარცხნივ — თბილისისკენ.

რუსთა სარდლობამ მტერთან შესახვედრად გამოუშვა ქართული მილიცია, სახალხო ლაშქარი პოლკოვნიკ ვახტანგ სავარსამიძის სარდლობით. ქართველებმა თბილისის გზები ჩაუჭრეს და შეუკრეს მტერს.

1826 წლის 2 სექტემბერს რუსებმა და ქართველებმა შამქორის ახლოს სასტიკად გაანადგურეს შაჰის 10000-იანი ნარჩევი გვარდია. დამარცხებული ალექსანდრე ბატონიშვილი კახეთისკენ გაიჭრა. რუსებმა ქართველს ქართველები გა-

მოადევნეს გრიგოლ ორბელიანის, ზურაბ ანდრონიკაშვილის, გიორგი ესეს ძე ერისთავის წინამძღოლობით. წამოეწივნენ და დაამარცხეს ქართველმა თავადებმა ქართველი ბატონიშვილი. ძლივს გაასწორო სიკვდილს ალექსანდრემ.

13 სექტემბერს, განჯასთან, აბას-მირზამ თავი მოუყარა 40000 მეომარს. რუსთა სარდლობამ წინააღმდეგობა იხევე ქართველები მიუშვა მტერზე (რამდენი ხნის წინათ ითქვა პირველად — „წესადმცა არს წინამბრძოლობა ქართველთა“!). და შეიჭრნენ ქართველები ირანელთა შუაგულში, მიჰყვნენ რუსები, ირანელთა უმრავლესობა დაანჯინეს. არაქსისკენ გაიქცა აბას-მირზა. რუსთა და ქართველთა ჯარები განჯაში შევიდნენ. 1826 წლის მინურულს აზერბაიჯანი გაიწმინდა შაჰის ჯარებისაგან.

1827 წელს იმპერატორმა ნიკოლოზ პირველმა კავკასიის მთავარსარდლისა და მთავარმართველის პოსტზე მისთვის საეჭვო გენერალი ერმოლოვი უფრო სანდო და საყვარელი გენერლით — პასკევიჩით შეცვალა.

პასკევიჩმა, უპირველესად, ნახიჭევანი განმინდა ირანელთაგან. მერე მიადგა ერევანს და გააფთრებული იერიშების შემდეგ, 1827 წლის 1 ოქტომბერს აიღო კიდეც. რუს მე-

ომრებთან ერთად ერევნისათვის ბრძოლაში თავი გამოიჩინა 600 ქართველმა ცხენოსანმა, რომელთაც სარდლობდა გენერალი რომან ბაგრატიონი, სახელოვანი პეტრე ბაგრატიონის ძმა, თვითონაც ბოროდინოს ბრძოლის გმირი.

1827 წელს რუსებმა და ქართველებმა გადალახეს საკუთრივ ირანის საზღვრები. პირველი დიდი უძველესი სპარსული ქალაქი იყო თავრიზი, რომელსაც 61000-იანი ირანული გარნიზონი იცავდა. პასკევიჩი ამ ქალაქის აღების გეგმას ჩალრმავებოდა, როცა მოულოდნელად, 1827 წლის 1 ნოემბერს, თავრიზი უეცარი დაცემით აიღო გენერალმა გიორგი ერისთავმა. ეს ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი გამარჯვება იყო მთელს საომარ კამპანიაში და სწორედ ამიტომაც იმპერატორმა ამ მეომრული ოპერაციის მთავარი გმირი გიორგი ესეს ძე ერისთავი დააჯილდოვა ალექსანდრე ნეველის ორდენით. ქართველი გენერლისაგან თავრიზის აღება ალა-მაჰმადხანის მიერ თბილისში დატრიალებული ტრაგედიის საზ-

ლაური იყო; ამბობდნენ მაშინ მტერთა და მოყვარეთა შორის: „სპარსელებთან შურისმგებლად 30 წლის შემდეგ ბედმა გაგზავნა ისევ ქართველი, ოღონდ რუსეთის არმიის სათავეში“.

თავრიზის დაუფლების შემდგომ რუსებს და ქართველებს გზა გახსნილი ჰქონდათ თეირანისკენ. დაიძრნენ და მიუახლოვდნენ კიდეც ირანის სატახტოს და ირანელებიც სასწრაფოდ ზავს ჩააფრინდნენ.

და დაიდო ზავი თურქმანჩაიში 1828 წლის 10 თებერვალს. ეს ზავიც რუსეთის სრული მონაპოვრებით აღინიშნა. რუსეთის სამფლობელოებს შეუერთდა ნახიჭევანისა და ერევნის ყოფილი სახანოები, კასპიის ზღვაც მთლიანად რუსეთის სახანოს-საბატონოდ გამოცხადდა და, ბოლოს, ირანს რუსეთისთვის

სამხედრო კონტრიბუციად უნდა გადაეხადა 20 მილიონი მანეთი.

თურქმანჩაის ზავის შემდგენელი და განმახორციელებელი იყო სახელოვანი პოეტი და დიპლომატი ალექსანდრე გრიბოედოვი, რომელიც დაინიშნა რუსეთის სრულუფლებიან ელჩად ირანში.

ასევე, გრიბოედოვის პროექტით, ნახიჭევნისა და ერევნის ყოფილი სახანოებისაგან შეიქმნა სომხეთის ოლქი, რომელსაც პირველ მმართველად და გამგებლად დაენიშნა სახელოვანი ქართველი პოეტი და გენერალი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**, სიმამრი ალექსანდრე გრიბოედოვისა.

ისევ გრიბოედოვის თავგამოდებით, ახალ სომხურ ოლქში ირანიდან გადმოსახლდა და დაემკვიდრა 40000 სული სომეხი.

ინგლისის დიპლომატთა ნაქეზებით, ირანის ხელისუფლება ცდილობდა თურქმანჩაის დამამცირებელი ზავის გადასინჯვას, მაგრამ რუსეთის ელჩი მტკიცედ მოითხოვდა უკვე დადგენილ სახელშეკრულებო პირობათა დაცვას. მაშინ, 1829 წლის 30 იანვარს, ისევ ინგლისელთა ნაქეზებით, გახელებულმა ბრბომ თეირანში თავდასხმა მოაწყო რუსულ საელჩოზე. მთელი დიპლომატიური კორპუსი ამოწყვეტეს. მოკლეს თვითონ ალექსანდრე გრიბოედოვი. მისი გვამი ქართველებმა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის მოთავეობით, თბილისს გადმოასვენეს და მთაწმინდაზე დაკრძალეს.

რუსეთის მეფემ ამ ბარბაროსული აქტის სანაცვლოდ სპარსეთის ხელისუფლებისაგან ბოდიშის მოხდა და მდიდარი ძღვენი იკმარა.

■ ომი თურქეთთან

სამასი წელიწადი გასულიყო, რაც უმძიმესი ოსმალური უღელი ჩაჰკირვოდა სამცხე-ჯავახეთს, სრულიად მესხეთს, აჭარას. იყო მხოლოდ მარადიული ფიქრი, წუხილი და ოცნება გათიშულ ღვიძლ ძმათა ხელახალი გაერთიანებისა და გამთლიანებისა.

და 1829 წლის 14 აპრილს ახალი ომი გამოცხადდა რუსეთსა და თურქეთს შორის. მაისში ბალკანეთის მიმართულებით შეუტიეს რუსებმა. ივნისში ამიერკავკასიაში, სამხრეთ საქართველოში გაიხსნა ფრონტი.

ყარსის ციხისკენ მიეშურებოდნენ რუსული ლეგიონები. მეწინავეთა რიგებში კვლავ ქართველი მხედრები იყვნენ. სამდღიანი მძაფრი იერიშების შემდეგ, 1829 წლის 23 ივნისს, რუსებმა და ქართველებმა ყარსი აიღეს. ციხე-ქალაქის დამცველი ემინ-ფაშა, თავისი შტაბით, ტყვედ აიყვანეს გამარჯვებულებმა.

ამის შემდეგ, 15 ივლისს, რუსებმა და ქართველებმა ისევ აიღეს ფოთი, ხოლო 24 ივლისს დაეუფლნენ ახალქალაქს. აქედან კი ახალციხისკენ წარემართნენ გამარჯვებულნი.

ახალციხის უმაღლეს მეჩეთზე ნახევარმთვარე აღმართულიყო — ქრისტიანთათვის ოსმალური წყვიადის სიმბოლო. 40000-იანი თურქული გარნიზონი იცავდა ამ „სიმბოლოს“... და საიერიშოდ მისულ რუსთა და ქართველთა მოთხოვნა-

ზე — ციხე-ქალაქი დაცალეთო — თურქული ციხიონის მეთაურმა სპასუხობდა ეს გადმოსძახათ: „ჯერ ციდან მთვარე ჩამოხსენით და მერე ახალციხის მეჩეთიდან ნახევარმთვარეო“.

მაშინ მივიდნენ რუსები და ქართველები იერიშით ახალციხეზე, მივიდნენ და 16 აგვისტოს კიდევაც აიღეს, ნახევარმთვარეც ჩამოაგდეს და მის სანაცვლოდ გამარჯვებულმა ქრისტიანებმა ქრისტიანული ჯვარიც აღმართეს. დიდი იყო ზეიმი და სიხარული, განსაკუთრებით ქართველთა გულში...

ახალციხიდან დაიძრნენ გამარჯვებულნი და ზედიზედ გაათავისუფლეს არტაანი და აწყური.

28 აგვისტოს ალექსანდრე ჭავჭავაძემ აიღო ბაიაზეთი და ბაიაზეთის მთელი საფაშო.

თეირანში გრიბოედოვის მოკვლამ და რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობათა გართულებამ ოსმალეთს იმედი ჩაუნერგა და გაათამამა. ხონთქარმა 1829 წლის თებერვალში ახალი ჯარები დასძრა ახალციხისა და ქობულეთისკენ. მაშინ ქართველებმა საკუთარი ენთუზიაზმით ახალი

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

ლაშქარი შემოიყარეს და მტერს გაეგებნენ. ორგან, ქობულეთის ახლოს — ლიმანთან და კინტრიშთან, გურულებმა გამირობის სასწაულები აჩვენეს. ლიმანთან, 5 მარტს, 12000 რუსის გვერდით 1300 ქართველი იბრძოდა. ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. 6 აგვისტოს კი მუხაესტატესთან ქართველებმა და რუსებმა სრულად გაანადგურეს თურქთა უმრავლესი მხედრობა. ახალციხისკენ წამოსული 20000-იანი თურქული არმიაც განადგურდა.

1829 წლის 27 ივნისს, თვითონ პასკევიჩის სარდლობით, რუსებმა და ქართველებმა აიღეს მცირე აზიის აღმოსავლეთი კარიბჭე - დიდი

და ძველი ციხე-ქალაქი არზრუმში. არზრუმს მოჰყვა დაცემა ბაიბურთისა, გიუმშიშხანესი და უკვე ტრაპიზონისკენ სალაშქრო გზაზე შემდგარიყვნენ გამარჯვებულნი.

ამასობაში, ტრაპიზონისკენ წინ გაჭრილთა ზურგში გენერალმა გესემ ილაშქრა ბათუმსა და აჭარაში ჩარჩენილ თურქთა წინააღმდეგ, მაგრამ მისი ეს „დამოუკიდებელი

წიაღსვლა“ უშედეგოდ დამთავრდა და იმდენად აჭარა კვლავ ოსმალეთის ხელში ჩარჩა. გესეს ისიც ვერ შეეტყო, რომ ზავი უკვე შეკრული იყო და ციხისძირთან გამართულ ბრძოლაში, 15 სექტემბერს, 650 მეზრძოლი ტყუილ-უბრალოდ შეაკლა მტერს.

ზავი კი რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო 1829 წლის 14 სექ-

ტემბერს ქალაქ ადრიანოპოლში. ამ ზავით საქართველოს (ანუ რუსეთის იმპერიას) დაუბრუნდა მისი სისხლხორცეული ქალაქები და მიწები: ფოთი, ახალციხე, ახალქალაქი და ერთ საიმპერიო „ახალციხის ოლქად“ გაერთიანდა — ახალციხე, ასპინძა, აწყურის, ხერთვისი, ქვაბლიანი, აბასთუმანი და ჭაჭარაქი.

■ ყირიმის ომი

1853 წელს ახალი საომარი ჭიდილი დაიწყო რუსეთსა და თურქეთს შორის. ეს იყო ცნობილი „ყირიმის ომი“, ანუ „აღმოსავლეთის ომი“, სწორედ „აღმოსავლეთის საკითხთა“ ერთხელ და სამუდამოდ გადასაჭრელად. თურქეთს ამ ომში მოკავშირეებად ედგნენ ინგლისი და საფრანგეთი, რომელთაც მათი საბატონო აღმოსავლეთის ქვეყნებისკენ მიმავალ გზებზე არ შეეძლოთ დაეშვათ რუსეთის გაბატონება. საქართველოს ამ ომშიც თავისი სისხლი უნდა გაეღო. ყოველთვის ასე იყო. რუსეთ-თურქეთის ომებში, „ტრადიციულად“, ორი ფრონტი იხსნებოდა — ბალკანეთისა და ამიერკავკასიისა, ანუ საქართველოსი.

და ომის დაწყებამდე თურქეთს საქართველოს საზღვრებზე უკვე მოეყენებია უზარმაზარი საომარი ძალები — 60000 მეომარი, დიდძალი მძიმე და მსუბუქი არტილერიით. ოსმალთა ყველაზე მძლავრი აზმები იდგნენ არდაგანთან, ბაიაზეთთან, ბათუმთან. აქედან დაწყებული იერიშებით თურქეთის სარდლობა ითვალისწინებდა უწინარესად ხელში ჩაეგდო ალექსანდროპოლი (ლენინაკანი), ახალციხე, ქუთაისი და ამის შემდგომ სრულის ძალებით დაძრულიყვნენ საომარი კამპანიის მთავარი მიზნისაკენ, თბილისისაკენ. რუსეთის საიმპერიო სარდლობა კავკასიის ფრონტის ამ ომში მეორეხარისხოვან როლს ანიჭებდა და მთავარ საომარ ძალებს ბალკანეთის ფრონტზე აგზავნიდა. ნიკოლოზ იმპერატორმა მეფისნაცვალ ვორონცოვს მხოლოდ ერთი დივიზია გამოუგზავნა და თან ყარსისა და არდაგანის დაუყოვნებლივი აღებაც მოსთხოვა.

ომი თურქებმა ომის გამოცხადებამდე დაიწყეს. 1853 წლის 15 ოქტომბერს, ღამით, ძლიერმა ოსმალურმა რაზმებმა მოულოდნელი თავდასხმა მოაწყვეს გურიის სასაზღვრო ხაზზე, სოფელ შეკვეთილთან დაბანაკებულ მცირერიცხოვან რუსულ-ქართულ საგუშაგოზე. ქართულ სახალხო ლაშქარს გიორგი გურიელი მეთაუ-

რობდა. სასტიკი და უთანასწორო ბრძოლა მთელი ღამე გაგრძელდა და მხოლოდ მაშინ გათავდა, როცა საზღვრის დამცველებს საომარი საშუალებანი სრულად ამოეწურათ. ბრძოლაში დაიღუპა ყველა რუსი და ქართველი მეზრძოლი, მათ შორის გიორგი გურიელიც.

გურიაში ოსმალთა შემოჭრის ჟამსვე, აღმოსავლეთ საქართველოში, საინგილოში, ასევე უეცრად, ძლიერი მხედრობით შემოიჭრა სახელოვანი შამილი. იგი მოილტვოდა ბელაქნისა და ზაქათალის ციხეთა დასაუფლებლად. მაგრამ სასწრაფოდ გაუხტა გენერალი (და პოეტი) გრიგოლ ორბელიანი ქართველთა და რუსთა რაზმებით და ალაზანზე გამართულ ბრძოლაში კიდევაც გაიმარჯვა. შამილი ხელცარიელი და სისხლდადენილი უკუიქცა დაღესტნისაკენ.

2 ნოემბერს სოფელ ბაინდურთან, ალექსანდროპოლის ახლოს, კიდევ ერთი ბრძოლა მოხდა „ომის გამოუცხადებლად“. აქ დასაზვერავად გამოსულ რუსთა ჯარს, რომელსაც გენერალი ილია ორბელიანი (გრიგოლის ძმა) მეთაურობდა, სრულიად მოულოდნელად თავს დაესხა ანატოლიის მთელი ოსმალური კორპუსი. უთანასწორო ბრძოლა გაგრძელდა მთელი დღე. ორბელიანმა და მისმა ჯარმა უკუაქციეს მტერი. გენერალმა ბებუთოვმა მო-

რომან ბაგრატიონი

უსწრო მაშველი ჯარით; თურქებს არფაჩაიმდე მისდიეს. ამ ბრძოლიდან ორი დღის შემდეგ, 1853 წლის 4 ნოემბერს ოფიციალურად გამოცხადდა „ყირიმის ომი“.

ნოემბერსვე ახალციხისკენ დასძრეს მთავარი ძალები ოსმალებმა. ახალციხე-ბორჯომი-სურამი-თბილისი — ასეთი იყო თურქული სტრატეგიის მთავარი გეზი. ძალზე უჭირდა ახალციხის რუსულ გარნიზონს, რომელსაც გენერალი კოვალენსკი მეთაურობდა. ქალაქი დღე-დღეზე უნდა დაცემულიყო. მაშინ კოვალენსკიმ მუდარის წერილი მისწერა იმჟამინდელ კავკასიაში სახელგანთქმულ გენერალს — ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილს — მომეშველე და მომაცილე ახალციხეზე ალყად მომდგარი ოსმალური ჯარებით. სასწრაფოდ გასწია ანდრონიკაშვილმა ახალციხისკენ, 14 ნოემბერს მივიდა, მტერი დაზვერა, რაოდენობა, აღჭურვილობა და პოზიციები გაუსინჯა.

თვითონ 800-კაციანი რუსულ-ქართული რაზმი ჰყავდა, მონინალმდეგეს კი — 20000-იანი არმია. დაზვერვიდან ორი დღის შემდგომ, 16 ნოემბერს, ანდრონიკაშვილმა მტრის განლაგებებს არტილერიის ცეცხლი გაუხსნა, მაგრამ, როცა დიდი ვერაფერი შედეგი მიიღო, უეცრად — მრავალრიცხოვნობით და მაგარი პოზიციებით გულდამშვიდებული მტრის განსაცვიფრებლად — თავისი ჯარი ხიშტითა და ხმლით შეტევაზე გადაიყვანა. თურქები დააბნია მტრის ეგზომ ანაზდელმა და თავზეხელაღებულმა იერიშმა. რუსები და ქართველები პირველ კვეთებისთანვე მიღებულ საომარ ინიციატივას აღარ შეელოვნენ და ოთხსაათიანი ხოცვა-ჟლეტა სრული გამარჯვებით განასრულეს. დამარცხებული თურქული არმია ახალციხის მისადგომებს მოწყდა და არდაგანისკენ გაიქცა. ბრძოლის ველზე მრავალი თურქი დაეცა, უფრო მეტი დაიჭრა და ტყვედ ჩავარდა. გამარჯვებულებს დარჩათ მდიდარი ნადავლი, მტრის საომარი საჭურველი. ამ ბრძოლაში ქართველთაგან გამორჩეულად თავი ისახელეს გორელმა მეომრებმა.

გიორგი არისიანი

თბილისი დიდის ზეიმით შეხვდა გენერალ ანდრონიკაშვილს და მის თანამებრძოლებს. მათ შეეგება მეფისნაცვლის ამაღლა, ქართველი თავადაზნაურობა, ქალაქის მთელი მოსახლეობა ზურნით, საზანდრით, დოლით, ბარბათით. **ახალციხის ბრძოლის გმირთაგან ბევრი დააჯილდოვეს, მათ შორის ას ორმოცდაათამდე ქართველი.**

ახალციხის ძღვევამოსილი ბრძოლის შემდეგ, 19 ნოემბერს, ყარსიდან 35 კილომეტრის მანძილზე, სოფელ ბაშკადიკლართან, ახალი დიდი ბრძოლა გაიმართა თურქებსა და რუსებს შორის. უთანასწორო ბრძოლა (36000 თურქი და 1000 რუს-ქართველი) ისევ თურქთა მარცხით გათავდა. დაიღუპა 6000 თურქი და 1500 რუს-ქართველი. **ქართველთაგან აქ გამორჩეულად ისახელეს თავი გენერალმა ივანე ჭავჭავაძემ, ივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკიმ და ილია ორბელიანმა. ეს უკანასკნელი ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაიჭრა.**

ბაშკადიკლარის ბრძოლა „ყირიმის ომში“ დიდი სახმელეთო გამარჯვება იყო წინა დღის, 18 ნოემბრის დი-

დი საზღვაო გამარჯვების შემდეგ: ამ დღეს სინოპთან რუსებმა, ადმირალ ნახიმოვის სარდლობით, სრულად მოსპეს თურქეთის ფლოტი.

ზღვაზე და ხმელეთზე თურქეთის ზედიზედ დამარცხებამ გაააქტიურა მისი მოკავშირენი და მომდევნო 1854 წლის დამდეგს ინგლის-საფრანგეთის ფლოტი შავ ზღვაზე შემოვიდა. მთავარი მიზანი ამ „შემოსვლისა“ ყირიმის რუსეთისაგან წართმევა და თურქეთის მფლობელობაში მისი დაბრუნება იყო. რუსეთს არა მარტო ყირიმის, არამედ საქართველოს დაკარგვაც რეალურად ემუქრებოდა. ვორონცოვი ამაოდ სთხოვდა იმპერატორ ნიკოლოზს, ინგლის-საფრანგეთის როგორმე შერიგებოდა და მათთან საქმე არ გაემწვავებინა, თორემ არავითარი იმედი არ არსებობდა გამძღვერებული მტრის იერიშთაგან კავკასიის ზღვისპირეთის გადარჩენისა. მაგრამ არაფერი გამოვიდა. რუსეთის საიმპერატორო კარმა არაფერი დათმო და 1854 წლის მარტში ინგლისმა და საფრანგეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადეს. ვორონცოვმა მაშინვე, ავადმყოფობისა და ხანდაზმულობის მომიზეზებით, გადადგომა ითხოვა. მის მაგივრად მეფისნაცვლის მოვალეობის დროებით შემსრულებლად დაინიშნა გენერალი რეადი, რომელმაც აფხაზეთის ზღვის სანაპირო ხაზიდან რუსული ციხიონები გენერალადიუტანტ მიხეილ შარვაშიძეს სამეგრელოში გადმოაყვანინა. ასეთი ოპერაციით ზღვიდან მტრის შემოჭ-

რის საფრთხემ საგრძობლად იმატა, ხოლო სახმელეთო ბანაკების სიმძლავრე სრულებითაც ვერ გაიზარდა. საქმე ის იყო, რომ სწორედ ამ დროს ყარსთან, საქართველოში შემოსაჭრელად, თავი მოიყარა 60000-იანმა თურქულმა არმიამ, რომელიც ალექსანდროპოლისკენ უნდა დაძრულიყო, მერე — თბილისისკენ. ბათუმის მიმართულებითაც ახალი არმიის გამოგზავნას აპირებდნენ თურქნი. ხოლო საქართველოში მდგარი მცირერიცხოვანი ძალების შესავსებად და გასაძლიერებლად არსაიდან არავითარი საჯარისო ნაწილი არ იგზავნიებოდა. მაგალითად, გურიაში სულ 10 ბატალიონი, ანუ 42 ასეული იდგა, აქედან 2 ასეული რუსი და 40 ასეული ქართველი მოხალისე „მილიციელი“.

მაღე მეფისნაცვლად დაინიშნა გენერალადიუტანტი მურავიოვი. მან მაშინვე მტრის შემოსევის უკუსაგდებად და საიმპერიო საზღვართა დაცვის მეთაურად დაინიშნა ისევ გენერალი ივანე ანდრონიკაშვილი, რომელმაც მისვლისთანავე საჭიროდ მიიჩნია ერთიმეორისგან მოწყვეტილ სტრატეგიულ პუნქტთა ერთმანეთთან დაკავშირება. საგანგებოდ განვეულ მცხოვრებლებს გურია-იმერეთ-ახალციხის გზები გაანმენდინა და მათზე მეთვალყურე საგუშაგოები გამართა. ეს ღონისძიებანი დროული გამოდგა, რადგან გურიაში შემოსაჭრელად ბათუმს უკვე მოსულიყო 34000-იანი თურქული არმია სელიმ ფაშას მეთაურობით.

ბათუმიდან ქობულეთში გადმოვიდნენ თურქები. მთელი გურია საომრად დადგა ფეხზე. **სახალხო ლაშქარს მალაქია გურიელი მიუძღოდა, შეკვეთილან დაღუპული გმირის გიორგი გურიელის ძმა.** მალაქიას ადრევე გაეთქვა სახელი ვაჟკაცობით და გარეგნული სიმშვენიერით („გურული ხალხის მშვენება“ — ასე ეძახდა მას მეფისნაცვალი მურავიოვი).

თვითონ გენერალი ივანე ანდრონიკაშვილი მტერთან შესახვედრად თავისი სუსტი ძალებით ოზურგეთს იდგა, მაგრამ თუ აქვე დარჩებოდა, ვარაუდობდა, რომ რიცხვმრავალი მტერი რიონ-ქუთაისის მაგისტრალზე გაიჭრებოდა შემოვლითი მანევრით. ამიტომ მან მტრის საცდურად ხმა გაავრცელა, თითქოს რუსები დასავლეთი საქართველო-

დან საერთოდ აპირებენ ჯარების გაყვანას და ფრონტის ხაზის თბილისთან გადატანას. ეს ხმა დააგდო ანდრონიკაშვილმა, გურიის დაცვა დრომდე მალაქია გურიელს და მის რაზმებს მიანდო, თვითონ თავისი ჯარით ოზურგეთიდან გავიდა და სოფელ აკეთის გასწვრივ, მდინარე რიონზე დაბანაკდა.

სელიმ ფაშამ რუსების „ნასვლა“ ნასვლად იქცეშმარიტა, ჩოლოქი გადმოლახა, ოზურგეთში შემოვიდა და ბანაკად დადგა. დადგა, მაგრამ მალაქია გურიელმა და მისმა პარტიზანებმა მტერს ბანაკიდან ცხვირი აღარ გამოაყოფინეს. მოულოდნელი თავდასხმებით აწუხებდნენ და ათხელებდნენ. თან მტერს ყოველ მოქმედებასა და მოძრაობას სარდლობას აცნობებდნენ. ასე შეიტყო ანდრონიკაშვილმა, რომ მტერს 12000-იანი ჯარი მოლალატე ჰასანბეი თავდგირიძის სარდლობით ლანჩხუთის ხეობას შემოჰყოლოდა და სოფელ ნიგოითისკენ მოეშურებოდა. ანდრონიკაშვილმა მტერს **ნიკოლოზ ერისთავი** შეახვედრა თავისი რაზმით. ნიგოითთან გამართულ ბრძოლაში ერისთავმა და მისმა ქართულ-რუსულმა ჯარმა ბრწყინვალედ გაიმარჯვა. გაქცეულ ჰასანბეი თავდგირიძეს ერასტი ჭყონია წამოენია, ხმლით თავი გააგდებინა და ანდრონიკაშვილს მოართვა.

ანდრონიკაშვილმა მაშინ დრო მონეულად მიიჩნია, თავს დასცემოდა ოზურგეთში დაბანაკებულ თურქთა მთავარ ძალებს. მაგრამ ოზურგეთს მტერი აღარ დახვდა ქართველ გენერალს — გაესწრო სელიმ ფაშას, ჩოლოქზე უკანვე გადასულიყო და იქვე დაბანაკებულიყო თავისი ჯარებით.

მთავარსარდალმა თანამებრძოლი გენერლები შემოიყარა და თათბირი გამართა. ურჩიეს, შეტევა რამდენიმე დღით გადაედოთ, მაგრამ, სანამ მტერს კარგად დაზვერავდნენ და მის სიძლიერე-სისუსტეებს დაადგენდნენ. ანდრონიკაშვილმა ეს რჩევა არ მიიღო და სანამ მტერი ბოლო მარცხის სიმწარეს თავს დააღწევდა, მანამ მასთან შებმა და შეტევა ამჯობინა.

მაშ, გენერალმა ივანე ანდრონიკაშვილმა ბრძანა და ჯარი საომრად დალაგდა:

რუსები: ქვეითი 11 ბატალიონი; კაზაკ ცხენოსანთა 4 ასეული.

ქართველები: გურიის 6 ქვეითი

ილია ორბელიანი

ასეული მაჭავარიანისა და თავდგირიძის მეთაურობით; იმერეთის 6 ქვაითი და 5 ცხენოსანი ათეული, ამათში — მიქელაძეების ასეული, მცხოვანი ქაიხოსრო მიქელაძის მეთაურობით.

მთავარ ძალად იდგა ქართველთა ცხენოსანი ლაშქარი, რომელიც ახლახან, ამ წელსვე შეეკრიბათ და გაენვრთნათ საგანგებოდ დარჩეული ვაჟკაცებისგან.

ლაშქარს სათავეში იდგა **გიორგი ჯანდიერი**, სწორუპოვარი სიმამაცისთვის „დროშა-გიორგის“ სახელით განთქმული ვაჟკაცი.

ლაშქრის წინ იდგა მედროშე, თეთრ ცხენზე ამხედრებული ბოდბისხვეველი გოლიათი, გვარად **ნატროშვილი**, ხელში შავი დროშით.

ლაშქარი იყოფოდა ასეულებად, საკუთარი გამოსარჩევი ფერით და ნიშნით:

პირველი ასეული — ოსები, წითელი ნიშნითა და წითელი ფაფახებით. მეთაური თავადი გიორგი მანაბელი;

მეორე ასეული — ქიზიყელნი, სიღნაღის მაზრისანი, თეთრი ნიშნითა და თეთრი ფაფახებით. მეთაური ზაქარია ანდრონიკაშვილი;

მესამე ასეული — თელავის მაზრისანი, ყვითელი, ოქროსფერი ნიშნებით. მეთაური თავადი ნიკო ჭავჭავაძე;

მეოთხე ასეული — თბილისისა და გორის მაზრისანი, ცისფერი ნიშნებით. მეთაური თავადი დავით ვახვახიშვილი;

მეხუთე ასეული — თუშ-ფშავ-ხევსურნი, შავი ნიშნითა და შავი ქუდებით, მეთაური გულადობით, მკლავლონივრობით და ბრძოლებში მიღებულ ჭრილობათა სიმრავლით განთქმული ელისა ბერიძე;

მეექვსე ასეული — აღმოსავლეთ საქართველოს უძველესი თავადაზნაურთაგანნი, მწვანე ფერისანი. მეთაური თავადი გიორგი ერისთავი.

და სანახავადაც ბრწყინვალე იყო ამ ლაშქრის ხილვა.

სულ, ერთად ნაკრებნი, რუსნი და ქართველნი, მოითვლებოდნენ 10000-მდე.

ხოლო, ჩოლოქს გაღმა სელიმ ფაშას 35000 თურქი ედგა ნახევარმთვაროსანი დროშების ქვეშ.

მაშ, 1854 წლის 4 ივნისი. ბრძოლა მდინარე ჩოლოქზე.

ბრძოლა ხანმოკლე საარტილერიო სროლით გაიხსნა და უმაღლეს ანდრონიკაშვილმა იერიში ბრძანა. პირველნი მტერს ეკვეთნენ გურულები, ეკვეთნენ და დაანვიგეს თურქთა მენინავენი. მაშინვე გურულებს რუსული კოლონები მიჰყვინენ გენერალ მეიდელისა და გენერალ ბრუნერის წინამძღოლობით. მეიდელმა მარცხენა კერძზე წარმატებით წაიწია წინ, მაგრამ იმავდროულად ბრუნერმა, მარჯვნივ, გურულ მოლაშქრეებს ველარ მისდია და შეტევაც ველარ განავითარა. ამით სელიმ ფაშამ ისარგებლა და წინ გაჭრილი მეიდელი და მისი ბატალიონი მოპირდაპირის დანარჩენი სხეულისაგან ჩამოჭრა და სრული განადგურების საფრთხეში მოაქცია. გათამამებული თურქები უკვე მთელის ფრონტით იწყებდნენ კონტრშეტევას. მაშინ ანდრონიკაშვილმა ბრძოლად მიუშვა კავალერია. ცხენოსანთა შეტევა კი ისეთი სწრაფი, წყობაგანურღვეველი და შეუკავებელი აღმოჩნდა, რომ ყველაზე წინ მიმქროლავი დავით ვახვახიშვილი და ზაქარია ანდრონიკაშვილი მჭიდროდ მდგარ მტრის ხიშტებს შეეძგერნენ და შეაკვდნენ. იმავე ჟამს ფართო გარღვევით დანაურდნენ გვერდიგვერდ მებრძოლი იმერეთი ცხენოსნები და დონელ კაზაკთა ასეულები ქაიხოსრო მიქელაძისა და ხარიტონოვის სარდლობით. გადამწყვეტ ჟამს, როცა თურქულ დროშათა უმრავლესობა დაცემულიყო, ანდრონიკაშვილმა სიკ-

ვდილის საზღვრებში მიუშვა თადარიგად შემოტოვებული ჯარის ნაწილი. თურქები საბოლოოდ გატყდნენ და გაიქცნენ. გამოედევნენ ქართველები და რუსები, ცემით და ჩეხვით. მდინარე ლეღვამდე სდიეს და გადარეკეს. პირველთაგან გაქცეულიყო და გადახვეწილიყო თვითონ ფაშა სელიმი.

ჩოლოქის გამარჯვება ქართველთა და რუსთა დიდი ძლევამოსილება იყო. განადგურდა მტრის უზარმაზარი არმია. გამარჯვებულებს ხელთ ჩაუვარდათ მტრის საჭურველი, საომარი დროშები, ალაღ-ფორანი. გამარჯვებულთა მსხვერპლი მცირე იყო. ბრძოლის ველზე დაცემულთა შორის, ზაქარია ანდრონიკაშვილისა და დავით ვახვახიშვილის გარდა, იყვნენ კიდევ ოთხი ძმა ვახვახიშვილი, მსცოვანი ქაიხოსრო მიქელაძე და კახაკთა მეთაური ხარიტონოვი. ჩოლოქთან მიღებულმა მძიმე მარცხმა თურქეთს მეორე დიდი ლაშქრობის გეგმაც ჩაუშალა — ახალციხე-ახალქალაქის მიმართულებით...

...იმავე 1854 წლის ივლისში შამილი შემოიჭრა კახეთში 12000 მეომრით. შემოიჭრა, აიღო შილდა და ალაზნის დასარბევად მიუშვა ჯარი. ერთი რაზმი წინანდალს მიიჭრა, დავით ჭავჭავაძის უკაცოდ დატოვებულ სახლ-კარს დაეცა და ტყვედ წაიყვანა ქალები და ბავშვები, მათ შორის მეუღლენი თვითონ დავით ჭავჭავაძისა და ბაშკადიკლარის ბრძოლაში დაცემული ოლია ორბელიანისა. ეს იყო და ეს. მომხდურებმა ნადავლი იკმარეს და უკანვე, დაღესტნისკენ გაქუსლეს. დიდი, „მსოფლიო სახელის“ მქონე შამილი ასეთი „ლოკალური ხასიათის“, დამამცირებელ შარაგზის ყაჩაღობასაც არ ერიდებოდა...

ყირიმის ომი კი თავის გზით ვიდოდა. 1854 წლის 17 ივლისს რუსებმა, გენერალ ვრანგელის სარდლობით, ბაიაზეთთან განადგურეს თურქთა ჯარი და ორი დღის შემდეგ აიღეს თვითონ ბაიაზეთი. იმავე წლის 24 ივლისს რუს-ქართველთა ჯარებმა გენერალ ბებუთოვის მეთაურობით სოფელ კიურეკ-დართან გამართულ ბრძოლაში დაამარცხეს რიცხვით უპირატესი თურქული არმია. მაგრამ არც ერთ ამ გამარჯვებას ყირიმის ომის საერთო

ივანი ანდრონიკაშვილი

მსვლელობაში რაიმე გადამწყვეტი როლი არ უთამაშანია.

მომდევნო 1855 წლის ივნისის დამდეგს მეფისნაცვალის მურავიოვი 25000-იანი არმიით მიადგა ყარსს და ალყაში მოაქცია იგი. თურქეთი დაფრთხა და ინგლის-საფრანგეთს ყარსის დახსნისთვის გადაუდებელი დახმარება სთხოვა. ინგლისელები და ფრანგები მაშინ ყირიმში სევასტოპოლს უტევდნენ გაალმასებით და ყარსისთვის ვერ მოიცვლიდნენ. თურქეთის უმაღლესმა სამხედრო ხელისუფლებამ ჯარების გადმოსხმა დაიწყო დასავლეთ საქართველოში. ასეთი მანევრით ყარსის მოალყენი უნდა დაშინებულიყვნენ და ქალაქისთვის ალყა მოეხსნათ. სევასტოპოლიც იმ დღეებში დაეცა და თურქეთ-ინგლის-საფრანგეთის პოზიციები კიდევ უფრო განმტკიცდა. ჯარების გადმოსხმა დასავლეთ საქართველოში მთელი სექტემბერი გრძელდებოდა. თურქთა ჯარებს ენერგიული ფაშა ომერი უძლოდა და თან ხმას ავრცელებდა, რომ როგორც კი ჯარების გადმოსხმას დაასრულებდა, მაშინვე ყარსის გადასარჩენად გაემურებოდა. ყარსის თურქულ ციხიონს სევასტოპოლის დაცემამ და საქართველოში თურქული ჯარების გადმოსხმამ ფრთები გამოასხა, ხოლო მის მოალყეებს ფრთები ჩამოაყრევინა. კახაკთა სარდალი გენერალი ბაკლანოვი ურჩევდა მურავიოვს, სანამ გვიან არ იყო, ყარსის ალყა მოეხსნა, და უკან გაბრუნებულიყო. მაგრამ მეფისნაცვალმა ირწმუნა,

ყარსის აღებასაც მოასწრებდა და ომერ ფაშასაც ყარსთან გამოჩენამდე განადგურებდა. ამიტომ დაუყოვნებლივ იერიში წამოიწყო, სრულის ძალებით და უკიდურესი გააფთრებით. რუსები და ქართველები იბრძოდნენ დიდი გამირობით, მაგრამ დიდი მსხვერპლიც გაიღეს. ქალაქი კი ვერ აიღეს. მურავიოვი ყარსს მაინც არ მოეშვა და ალყა განაგრძო.

ამასობაში ომერ ფაშა დასავლეთ საქართველოში ჯარების გადმოსხმას მორჩა და ყველას ერთად, სულ 36000 თურქ მეომარს, თავი მოუყარა აფხაზეთში. ამასთან გამოირკვა, რომ თურქთა სერასქერი გენერალურ ლაშქრობას სინამდვილეში აპირებდა არა ყარსისკენ, არამედ სამეგრელოსკენ. ასეც მოხდა. ომერ ფაშა სრულის ძალებით სამეგრელოში შემოიჭრა, ენგურამდე მოვიდა, ენგურზე მას ქართველები და რუსები დაუხვდნენ. ბრძოლა რამდენიმე დღე გაგრძელდა და თურქთა გამარჯვებით გათავდა. მაგრამ თვითონ სამეგრელოს მოსახლეობა ოსმალთა დამკვიდრებას არ შეურიგდა და დაუცხრომელი პარტიზანული ომის გზას დაადგა. სამეგრელოს მაშინ რუსეთის ერთგული ქვეშევრდომი, დავით დადიანის ქვრივი ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული ეკატერინე განაგებდა. ხოლო თურქთა წინააღმდეგ მეგრელთა პარტიზანულ მოძრაობას სათავეში ჩასდგომოდა ეკატერინეს მამული **გრიგოლ დადიანი**.

თურქთა მდგომარეობა თანდათან მძიმდებოდა. 1855 წლის 14 ნოემბერს რუსებმა და ქართველებმა აიღეს ყარსი. ამ გამარჯვებამ ყირიმის ომის სასწორი ორივე ფრონტზე — ყირიმშიც და საქართველოშიც — ისევ რუსეთისკენ გადასწონა. ომერ ფაშამაც სასწრაფოდ უკანდახვევა იწყო სამეგრელოდან.

1856 წლის 18 მარტს ყირიმის ომი დასრულდა. ზავი ორივე მხარეს ავალედა, დაპყრობილი ტერიტორიები ერთმანეთისთვის დაებრუნებინათ. ასეც მოხდა: ყარსი რუსებმა დატოვეს, სამაგიეროდ სევასტოპოლი, ყირიმი, აფხაზეთი და ყულუვი კვლავ დაიბრუნეს.

მასალა მოამზადა
გიორგი გაბრიაძემ

ლაქიანობა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში

ქართლს ლეკები პირველად XVIII საუკუნის ოციან წლებში „ენვივინენ“. აქ ისინი კახეთზე გამოვლით შემოვიდნენ. დასუსტებულმა კახეთმა ველარ შეიკავა თავდამსხმელები. ვახტანგ VI-მ გადაწყვიტა ჭარბელაქნის საკითხის გადაჭრა, მაგრამ კახეთის მეფისა და ირანის შაჰის ვახტანგისადმი უნდობლობამ ჩაშალა მეფის ეს ლაშქრობა და „უბატონო თემები“ საშიშ განსაცდელს გადაარჩინა.

„ოსმალბობის“ დროს ქართლში ლეკთა თარეში განსაკუთრებით გაძლიერდა. ქართლის ფაშები კიდევ უფრო უძღურნი იყვნენ ლეკებთან ბრძოლაში. ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყებულ თავადებს მრავლად მოჰყავდათ ლეკთა რაზმები. თავის მხრივ, ოსმალთა ფაშებიც ხელს უწყობდნენ ლეკებს აჯანყებულ თავადთა მამულების რბევაში. ლეკები კი ხალხისთა აოხრებენ ქართლის ოსმალურს თუ მის მონინააღმდეგე ნაწილებს.

XVIII საუკუნის ოცდაათიან წლებში მთელი ქართლი ლეკთა ბრბოებით იყო მოცული. ქვეყნის ზოგიერთი მხარე სავსებით დაიცალა მოსახლეობისაგან. მწარმოებელი მოსახლეობა განყდა, დატყვევდა ან გაიხიზნა: მეურნეობა ყოვლად შეუძლებელი გახდა. სხვაგან კიდევ ციხე-გალავნებსა და მათ გარშემოლა ბოგინობდა სიცოცხლე.

მდგომარეობა არც „ყიზილბაშობისას“ გაუმჯობესებულა. მართალია, ნადირ-შაჰი არ სწყალობდა ლეკებს, მაგრამ ოსმალეთი ეხმარებოდა მათ. ქართველი აჯანყებულებიც (შანშე ერისთავი, გივი ამილახორი და სხვ.) მრავლად ქირობდნენ ლეკთა რაზმებს და ყიზილბაშთა მომხრე მეფისა თუ თავადების ქვეყნებს არბევინებდნენ მათ. ლეკები გადაურჩნენ მრისხანე ნადირ-შაჰს. ინდოეთის დამპყრობელმა ვერ გასტყუა თავისუფალი დაღესტანი. ჭარბელაქანიც გადაურჩა ყაენის რისხვას.

„ყიზილბაშობა“ გათავდა, ქართლ-კახეთში „ქართველობა“ აღდგა. ქვეყნის წინაშე ლეკთა საკითხი ისევ გადაუჭრელი იდგა. თეიმურაზ-ერეკლე შეეცადნენ ამ საკითხის საბოლოოდ გადაჭრას, მაგრამ საკითხი ერთობ მძიმე აღმოჩნდა. XVIII საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში ჭარბელაქნისა (და საერთოდ ლეკების) დამხმარედ შექის ხანი გამოვიდა, რომელმაც საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში ლეკები გაიერთიანა. თეიმურაზ-ერეკლემ ბოლოსდაბოლოს შექის ხანს სძლიეს, მაგრამ ლეკთა შემოსევანი ქართლ-კახეთში ამის შემდეგ ოდნავადაც არ შემცირებულა. XVIII საუკუნის 60-იან წლებში მათ „გამართიანებელიც“ გაუჩნდათ.

უცხო დამპყროვლები თუ ქართველი თანამედროვენი თანხმობით აღნიშნავენ, რომ ლეკები ქართვე-

ლებთან პირისპირ შებმას გაურბოდნენ. ეს გასაგებიცაა: ისინი ხომ ჩვეულებრივ საომრად და ქვეყნის დასაპყრობად არ მოდიოდნენ. მათი მიზანი ტყვისა და სხვა ნადავლის შოვნა იყო. ვერც შეიარაღებით, ვერც სამხედრო ორგანიზაციით ისინი ქართველებს ვერ უსწორდებოდნენ. არც გამირობის სტიმულები გააჩნდათ. ამიტომაც მსხვილ ომებში ისინი ჩვეულებრივად მარცხდებოდნენ.

მთებიდან ჩამოსვლის უმაღლესეები წვრილ გუნდებად იყოფოდნენ, უღრან ტყეებს, მიუვალ კლდეებსა და ვერან ადგილებს ირჩევდნენ ხოლმე სადგურებად და ასეთი ბუნაგებიდან მშვიდობიანი მოსახლეობის წვრილად ტყვევნა-ძარცვას ენეოდნენ. „სამოქმედოდ“ ლეკები სწორედ მაშინ გამოდიოდნენ, როცა ქართველი გლეხობა ციხე-გალავნებიდან თუ გამაგრებული სოფლებიდან სამუშაოდ უნდა გამოსულიყო. ხვნა-თესვის, მკის თუ რთველის დროს მოედებოდნენ ხოლმე ისინი მინდვრებს და მიჰქონდათ და მიჰყავდათ ყველაფერი, რის მოტაცებაც კი შეიძლებოდა: ადამიანები, ოთხფეხი საქონელი, სასოფლო-სამეურნეო იარაღი. ამავე დროს მიუხდებოდნენ ხოლმე ლეკები უკაცოდ დარჩენილ სოფლებს და თავიანთი ქვეყნისაკენ მიერეკებოდნენ ქალებს, ბავშვებს, სოფლის ნახირს. დაღესტანში გადაყვანილ ტყვეებს უმთავრესად ყირიმელი ვაჭ-

რები იძენდნენ. სხვებიც მრავლად ყიდულობდნენ ამ საქონელს. თვით ჭარში მრავლად მოდიოდნენ ტყვეებით მოვაჭრენი შირვან-ირანიდან. XVIII საუკუნის სამოციანი წლებიდან ქართველი ტყვეებით ვაჭრობის სხვა პუნქტებიც მრავლად იყო. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი მათ შორის ახალციხე იყო. აქ მოჰყავდათ ტყვეები საქართველოს ყოველი კუთხიდან. მოჰყავდათ არა მარტო ლეკებს ან თურქ მარბიელებს, არამედ ტყვეებით მოვაჭრე ქართველებსაც. ტყვეებს აქ, უმთავრესად, თურქულ თუ ევროპულ საქონელზე ცვლიდნენ. საქონელი უხვად შემოჰქონდათ ოსმალეთიდან.

XVIII საუკუნის სამოციანი წლებიდან ახალციხე დაღესტნელ ლეკთა მთავარი სადგური შექიქა. აქედან ისინი „მარჯვედ“ აჩანაგებდნენ საქართველოს ყოველ კუთხეს, მის აღმოსავლეთსა თუ დასავლეთს.

მრავალი შემოსევა განუცდია საქართველოს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, მრავალი დამპყრობელი მისდგომია მის კარს. არაერთხელ უტარებია ქართველ ხალხს აგრესორთა მძიმე უღელი. სხვადასხვაგვარად განუცდია ჩვენს ქვეყანას მოძალადე-დამპყრობელთა ექსპლუატაცია. ყველა ესენი, ზოგი უფრო მეტად, ზოგი უფრო ნაკლებად, აფერხებდნენ საქართველოს საზოგადოებრივ განვითარებას. მაგრამ არც ერთი შემოსევა ლეკიანობას არ ჰგავდა.

1770 წელს ერეკლე მეფის დაუცხრომელი მეცადინეობით ლეკთა თარეში საქართველოში შედარებით შენელებული იყო.

„ლეკიანობის“ ნათლად წარმოსადგენად საკმარისია, გავეცნოთ საქართველოში ლეკთა თარემის ხუთწლედს (1754-1758 წწ.).

სწორედ ამ დროს ლეკები ეწვივნენ ზემო ქართლს. 1000 კაცისაგან შემდგარი რაზმი მცირე გუნდებად დაიყო და სოფლებს მოედო. 13 ივნისს ერთ-ერთი გუნდი ხიდისთავს დაეცა. სოფელი აიკლეს. ციხეში გამაგრებული ათი კაცი ცეცხლში გამოსწვეს. შემდეგ ლეკის ჯარმა „წაახდინა ტანისხიდი და შემოადგენ დაიბრბის ციხეს“. ცხინვალიდან მეფენი მიეშველ-

ნენ დირბს. „შეიქნა ომი ფიცხელი. სძლიეს ლეკთა ზედა... გააქცივეს, ამონყვიტეს ლეკნი. გაემარჯვათ მეფეთა. გაიქცნენ ლეკნი. მივიდნენ ციხესა წალკისასა“. დირბის ომში 42 ქართველი, ხოლო ლეკი 140 მოიკლა. აოხრებული, უმკვიდრო თრიალეთი ლეკებმა თავიანთ ბუნაგად გაიხადეს. იქ წალკის ციხეში მიჰქონდათ ნარბევ-ნატყვენავი ქართლიდან და სამცხე-ჯავახეთიდან.

1755 წელს ლეკთა თარეში საქართველოში ოდნავადაც არ შემცირებულა. ბაამან ნახჭავნიის ხან ყოფილმა, რომელმაც აჯი-ჩალაბთან კავშირით ვერაფერი გაანყო თეიმურაზ-ერეკლეს წინააღმდეგ, ახლა ლეკების საშუალებით სცადა თავისი საქმის გამოსწორება. ლეკთა ბელადებს ის მრავალი ტყვისა და საქონლის შოვნას შეჰპირდა. წამოუძღვა ლეკთა ჯარს და ყაზახ-ბორჩალოსა და სომხითის ტყეში დაიდო ბინა. ბაამან-ხანს ცოლშვილი ქართლში ჰყავდა, მათ წაყვანას ცდილობდა. ხანმა ამ საგანზე მოლაპარაკება გამართა ქართველებთან. აღჯა-ყალის ციხეში ბაამან-ხანის მოციქულები ხუთი ლეკი-ბელადი ქართველებმა დაატყვევეს, ხოლო ხანის წინააღმდეგ თვით ერეკლე მეფე თავისი ჯარით გავიდა. ლეკები გაიქცნენ. ბაამან-ხანი განჯას შეეფარა.

ლტოლვილ ლეკებს განჯაში ახალი დასტები შეეყარნენ. შეერთებული ჯარი ისევ ქართლისაკენ წამოვიდა. ჯავახეთის მთებში ავიდნენ და იქ დაიდეს ბინა. შეკრეს ჯავახეთიდან ქართლს მომავალი გზები და ქურდული თავდასხმებით მოსვენებას არ აძლევდნენ ქართლისა და ჯავახეთის გლეხობას.

ამ წვრილ თარეშებს 1755 წელს კვლავ დიდი ლაშქრობა მოჰყვა. ხუნძახის ბატონს მჭადიჯვარს დამარცხების სირცხვილი ვერ მოენდებინა. ქართლ-კახეთის ერთის დაკვრით ნახდენის „იდეა“ მას მოსვენებას არ აძლევდა. წინა წლის გამოცდილების გამოყენებით ის ახლა საგანგებოდ ემზადებოდა. მისი კაცები მოედნენ მთელს დაღესტანს და ყველას საქართველოში სალაშქროდ ინვევდნენ.

ქართველებისათვის ნურსალ-ბეგის ეს გამოლაშქრება მოულოდნელი რომ არ ყოფილა, ამიტომ სათანადო ზომებიც დროულად მიიღეს. მეფეებმა მთელი ქართლისა და კახეთის მოსახლეობა ოთხი თვის მარაგით განსაკუთრებით საიმედო ციხეებსა და მიუვალ ხევებში გახიზნეს. ჯარიც

ზამილის წინააღმდეგ მიმართული თუშთა სახელმწიფო რაზმი

ქვეყნიდან მაქსიმალურად გამოიყვანეს და თან იახლეს. ერეკლე თელავს დადგა, თეიმურაზი — ანანურს.

ნურსალ-ბეგმა ამხელად საქმე კახეთიდან დაიწყო. ის ყვარლის ციხეს შემოადგა. ქართლის ჯარიც ანანურიდან თელავს მივიდა.

(თეიმურაზსა და ერეკლეს იმიერკავკასიიდან მეშველი ჯარი ეხმობ. რამაზ ანდრონიკაშვილს მეტად მცირე გუნდები ჩერქეზისა, ყალმუხისა და ომისა გამოყოლოდნენ. ისე მაჩაბელი კი ჩერქეზეთიდან ხელცარიელი დაბრუნდა. არავის გამოჰყვა. იქაც გაეგოთ, რომ საქართველოზე „მთელი დაღესტანი წამოვიდა“. ფიქრობდნენ, რომ ქართველები დამარცხდებოდნენ. ამიტომ ასეთ საქმეში მოხალისეობა სახიფათოდ ერჩვენებოდათ).

ქართველთა მიერ თელავს მიღებული სამხედრო მოქმედების გეგმის განხორციელება წარმატებული აღმოჩნდა. ნურსალ-ბეგმა ომი წააგო.

დიდმა საფრთხემ გაიარა. საქართველოს ერთბაშად მოთხრის გეგმა მტერს ჩაეშალა. ლეკთა ბრბოების მეთაურს, თუნდაც ამიერკავკასიის ხანების დახმარებით, რა თქმა უნდა, იმის შესრულება არ შეეძლო, რაც თვით შაჰ-აბასმაც კი ვერ შეძლო.

1756 წელს დაღესტნიდან ახალი სამი ათასი ლეკი წამოვიდა „საშოვარზე“. ამთგან ზოგი სამცხე-ჯავახეთს მიუხდა, ზოგი კიდევ ქართლში დაიფანტა. ამ წელს ლეკებმა შიდა ქართლი განსაკუთრებით მიზანში ამოიღეს. ეს იმიტომ, რომ ლეკებისათვის უფრო ადვილად მისადგომი სომხით-საბარათიანო თანდათან იცლებოდა და მოსახლეობა შიდა ქართლში იხიზნებოდა. ხიზნებს ლეკებიც მოჰყვნენ.

მკათათვე იყო. ლეკები ტყეებში ჩასხდნენ და აქედან სამკალში გასულ გლეხებსა და უკაცოდ დარჩენილ

სოფლებს დაერივნენ: „იყო ცემა და ტაცება, ყოველგან ხოცვა და ტყვეთა წასხმა“.

ერეკლე კახთა ჯარით ქართლს მოემშველა. მეფეებმა ლეკთა ერთი რაზმი ნიჩბისის ციხესთან დაახლეს და მრავლად განწყვიტეს. თეიმურაზი და ერეკლე გორს დადგნენ. ქართლის ჯარი შემოიყარეს და ახალდაბას ავიდნენ. ამ დროს ლეკები კარაღით შემოადგნენ. გალავანი აიღეს. დიდძალი საქონელი და ტყვე იშოვეს. ნაშოვრით ლეკები საციციანოს მთებისაკენ გაუდგნენ. აქ დაედოთ ბინა. ქართველები სწრაფად წამოვიდნენ ახალდაბიდან და აბრავებს გზა გადაუჭრეს. ბრძოლა სკრის ნასოფლარში მოხდა. ლეკები დამარცხდნენ, მრავალი დაეხოცათ, ტყვე და საქონელი დაჰყარეს. მხოლოდ ისინი გადარჩნენ, ვინც ტყეში შეასწრო.

ნაომარი ქართველები დირბის ბოლოს ისვენებდნენ. ამ დროს ლეკთა სხვა გუნდი ქართლს დაეცა. მინდვრიდან საქონელი და ტყვე გაიტაცა. ქართველები გამოუდგნენ. ლეკებმა ტყვე და საქონელი დაყარეს, თვითონ კი ტყეში შეასწრეს.

რაკი ძალა დაინახეს „კუდგნენ ლეკნი და წავიდნენ ქართლისა ქვეყნიდამ“.

ამ დროს დაღესტნიდან ლეკთა ახალი რაზმი გამოვიდა. მათ შეიტყვეს, რომ ერეკლე მეფე კახთა ჯარით ქართლს იყო. ამიტომაც ლეკებმა დასარბევად კახეთი აირჩიეს. რაზმმა გომბორის მთიდან წამოუარა კახეთს, რუისპირს დაეცა, ააოხრა და რბევით შიგნით კახეთი ჩაიარა. ლეკებს კახი და ქიზიყელი მდეგრები აედევნენ, ბრძოლა ყარაღაჯს მოხდა ქიზიყის ბოლოს. კახელები დამარცხდნენ.

ერეკლე სწრაფად კახეთს გაჩნდა. დაარჩია კახი და თუში ვაჟკაცები და

თუშთ მოურავის სარდლობით და-
ლესტანს გაისტუმრა. „გარდუბდნენ
დალესტანის სოფლებს, წამოიღეს
მრავალი ცხვარი და ძროხა, ვინა ლეკ-
ნი მოეწინენ, დახოცნეს და უვნებ-
ლად ნაშოვარი კახეთში გარდმოსხეს
„ამავე დროს ქიზიყელები მეფემ ჭარს
გაუძახა. „მიუსხდნენ ქიზიყელნი,
ააოხრეს ჭარული სოფლები, წამოი-
ღეს ნაშოვარი, მოიტანეს ქიზიყში“.

ამავე წელს დალესტანიდან საქართველოში
ლექთა კიდევ ერთი ჯარი წა-
მოვიდა და ქართლში დაიფანტა. ერ-
თმა გუნდმა თავის სადგურად ღარ-
თისკარი აირჩია. შიდა ქართლიდან
თბილისისაკენ მთავარი გზა აქ გამო-
ივლიდა. ლეკებმა შეკრეს გზა. ხელთ
იგდეს შიდა ქართლიდან ქალაქს მო-
მავალი ქარავანი, დახვდნენ მუხრან-
ის ბატონს სახლთუხუცეს კონსტან-
ტინეს, ლაშქარი დაუმარცხეს და
თვით მოკლეს. კონსტანტინე სახლ-
თუხუცესი ფრიად ენერგიული და
თეიმურაზ-ერეკლეს პოლიტიკის ერ-
თგული ფეოდალი იყო. მისი სიკვდი-
ლი მძიმე დანაკლისი იყო.

ღართის კარიდან ლეკები უხვი ნა-
შოვრით დალესტანის გზას გაუდგნენ.
კახეთში ლალისყურის ბოლოს ერეკ-
ლე თუშებითა და კახებით გადაუდგა
მათ და ისე ამოხოცა, „რომ მოამბე არ
ნასვლიათ“.

1757 წლისათვის „დაიცალა საბარა-
თაშვილო, სომხითი, ორბელიანთ მა-
მული და ზოგი გავიდა კახეთს, ზოგნი
ავიდნენ ზემო ქართლში და საერისთა-
ოებში. აღარსად დარჩა შენობა იმ მხა-
რეს, მცირედნი კაცნი ქვეშის ციხეში
იდგა და ყარაბულახის-შვილები სამ-
შვილდესა შინა. იყო ცემა და ოხრება
საქართველოსა შინა. გავიდიან მეფე-
ნი ქალაქით, შეებიან, ზოგჯერ გაე-
მარჯვისთ ლეკზე და ზოგჯერ წაიღი-
ან ფრიადი“. ლექთა თარეშის მრავა-
ლი შემთხვევიდან წყაროები ამ წელს
მხოლოდ ერთს სცნობენ აღნიშვნის
ღირსად. ლეკის ჯარი ათასი კაცისა-
გან საავალიშვილოს მოუხდა. ყვიბი-
სის ციხე აიღეს. ტყვე და საქონელი
იშოვეს. შემდეგ ჭობისხევის ციხეს შე-
მოადგნენ. თეიმურაზ მეფემ სურამი-
დან ქართლის ჯარი მოაშველა მეცი-
ხოვნეებს. ლეკები გაეცალნენ. ნავიდ-
ნენ და ჯავახეთი დაარბიეს.

1758 წელს „სურათი“ არ შეცვლი-
ლა. მეფეები მცირე რაზმით წვრილ
ლეკის ჯარებს სდევნიდნენ ზემო
ქართლში. ზაფხული იყო. ცხინვალს
იდგნენ. ამ დროს ოთხი ათასი კაცი-
საგან შემდგარი ლეკის ჯარი ჩონ-
ჩოლმუსას მეთაურობით ცხინვალს

მიადგა. მეფეები საფრთხეში ჩავარ-
დნენ. მცირე ამაღა ახლდათ. შებმა არ
ეგებოდა. ციხეში გამაგრდნენ. ამავ
დროს იმერეთს ქსნის ერისთავი გაგ-
ზავნეს და სოლომონ მეფეს დახმარე-
ბა სთხოვეს. სოლომონი სწრაფად გა-
მოვიდა, მაგრამ ლეკებს ვეღარ მოუ-
წრო. ჩონჩოლ-მუსამ საეჭვო საქმეს
თავი დაანება. ჩქარა მოეცალა გამაგ-
რებულ ციხეს და მეორე დღეს ალს
დაეცა. აილო ის და დიდი ტყვეთა და
საქონლით ახალციხისკენ უვნებლად
წავიდა. იმერეთისა და ქართლ-კახე-
თის მეფეებმა კავშირი დადვეს: „შე-
რიგდნენ პირითა მტკიცით: რომელ-
საც ქვეყანაში მტერი შემოვიდესო,
ერთმანეთს მივეშველნეთ“.

ქართლიდან ლეკის ჯარი ახალცი-
ხეს ავიდა. სოლომონ იმერეთს დაბ-
რუნდა, თეიმურაზ-ერეკლე — თბი-
ლისს.

ამ დროს სოლომონ მეფე გმირუ-
ლად ებრძოდა ოსმალების ბატონო-
ბას და ოსმალთა აგენტ ზოგიერთ თა-
ვადს თავის ქვეყანაში. ახალციხის
ფაშა ოსმალეთის ჟანდარმი — სო-
ლომონის დალუპვას ცდილობდა. ფა-
შამ დიდის პატივით მიიღო ლეკი
მძარცველები. დაიქირავა ისინი და
იმერეთს გაუსია. მცირე ჯარით სო-
ლომონი ვერ შეეხებოდა ლეკებს. ვერც
ქართლ-კახეთის მეფეთაგან დახმა-
რების თხოვნა მოასწრო. ლეკებმა და-
არბიეს იმერეთის მრავალი სოფელი,
გაძარცვეს გელათი და დიდი ტყვეთა
და საქონლით დაბრუნდნენ ახალცი-
ხეს. ამ სამსახურისათვის ფაშამაც
ბევრი მისცა მათ და დალესტანს გა-
ისტუმრა.

ადვილი გასაგებია, რომ აგრე წარ-
მატებით დასრულებული ექსპედი-
ცია მისაბაძი მაგალითი აღმოჩნდა
დალესტანელი აბრავებისათვის: „ეს
ნაშოვარი ნახეს ლექთა, წამოვიდა
დალესტანიდან ქვეითი და ცხენოსანი,
აივსო ზემო ქართლის ქვეყნები ლე-
კით, აოხრებდნენ და მიქონდათ
ურიცხვი“.

გამარჯვებულ ჩონჩოლ-მუსას ახ-
ლა კობტა-ბელადიც შეუერთდა. 1759
წელს ორივენი რვა ათასი კაცისაგან
შემდგარი ჯარით ზემო ქართლს ეწ-
ვივნენ. ლეკის ჯარი აქ ორად გაიყო.
ჩონჩოლ-მუსამ არადეთი აიღო. ლი-
ახვი შევლო, სამაჩაბლოს ოსები და-
არბია, დაბრუნდა და აწვეს შემოად-
გა. ამასობაში კობტა-ბელადი ატო-
ცის ციხეს ადგა.

თეიმურაზ-ერეკლემ ქართლ-კახე-
თის ჯარები შემოიყარეს. სოლომონ
მეფესაც აწვიეს. უკანასკნელი სწრა-

ფად გადმოვიდა. ქართველები ყორ-
ნისიდან გავიდნენ და პირველად
ატოცს მდგომ ლეკებს თავს დაესხ-
ნენ. სასტიკ ბრძოლაში ლეკები და-
მარცხდნენ და ილტვოდნენ. ახლა
ქართველთა ლაშქარი აწვევისკენ წა-
ვიდა. ჩონჩოლ-მუსა, რა კობტა-ბელა-
დის დამარცხება შეიტყო, აწვეს მო-
ეცალა და დვანის ციხეში შევიდა.
ქართველებიც აქ მივიდნენ. ლამით
ლეკები გაიპარნენ. ლტოლვილებს
ქართველთა ლაშქარი ვერ ენია.

ამრიგად, ლექთა ეს მესამე მსხვი-
ლი შემოსევა მათი მარცხით დამთავ-
რდა.

**ლექთა ხუთი წლის „მოღვაწეობის“
ამ სურათიდან შეგვიძლია კარგად
წარმოვიდგინოთ ის აუტანელი პი-
რობები, რომელშიც ქართველი ხალ-
ხი XVIII საუკუნეში „ლეკიანობისას“
იმყოფებოდა. ასეთი „ლეკიანობა“ კი
მამინ, სამწუხაროდ, ერთობ ხშირი
იყო. გასაგებია, რომ ასეთ პირობებ-
ში შემცირდა და დაეცა სოფლის მე-
ურნეობა, ხელოსნობა, ალებ-მიცე-
მობა. მრავალი სოფელი და კუთხე
დაიცალა. მიწყდა სიცოცხლე, კულ-
ტურული მემკვიდრეობა. „ნაოხარი“,
„პარტახი“, „ხარაბა“, „ვერანა“, „ცე-
რიელი“ და „უმკვიდრო“ იქმნა მრავ-
ნახეობა-მეხილეობის, მეაბრეშუმე-
ობა-მეხამბეობის, ბრინჯისა და
ხორბლეულის ქვეყანა. „მკვიდრი“
და „სრული ბეგრის გამომღები“
გლეხი „ხიზნად“ და „ბოგანოდ“ იქ-
ცა. მაგარსა და დაცულს ადგილებს
შეეფარნენ ისინი. ღარიბ-ღატაკებს
აქ შიმშილი და ჭირი დაერევა და
ლეკზედ უარეს დღეს გაუთენებს.
დაცარიელებული მიწები გაჩაღის-
ფასდა.**

XVIII საუკუნის საქართველოს წინა-
შე „ლეკიანობა“ ის საკითხი იყო, რომ-
ლის ასე თუ ისე გადაჭრაზე დიდად
იყო დამოკიდებული ქვეყნის მომავა-
ლი. ამას კარგად გრძნობდნენ
ქართლ-კახეთის პოლიტიკის მესვე-
ურნი და ამიტომაც იყო, რომ ამ სა-
კითხს უდიდეს ყურადღებას აქცევდ-
ნენ. მრავალი მოვლენა საშინაო თუ
საგარეო პოლიტიკის სარბიელზე
XVIII საუკუნეში, სწორედ „ლეკიანო-
ბასთან“ დაკავშირებით ხდება გასა-
გები, მის ნიადაგზე აიხსნება. ისე,
როგორც დავით აღმაშენებლის
დროს „თურქობა“ იყო ის, რაც დიდად
განსაზღვრავდა იმ დროის სამეფო
პოლიტიკას, აქაც „ლეკიანობა“ იყო
ერეკლე II-ის საშინაო და საგარეო
ღონისძიებათა ერთი უმთავრესი გან-
მსაზღვრელი მომენტთაგანი.

დასავლელი ანალიტიკოსები რუსეთის პოლიტიკაზე კავკასიაში

XVIII საუკუნესა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში დასავლელი ანალიტიკოსები საკმაოდ მგრძობიარედ ეკიდებოდნენ რუსეთისთვის კავკასიის გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას და აქედან გამომდინარე ამ რეგიონში მისი გააქტიურების მიზეზებს, მეთოდებსა და შედეგებს. ერთნი მასში ხედავდნენ დასავლეთის ინტერესებისადმი მუქარასა და ახლო აღმოსავლეთში უსაფრთხოების შენარჩუნებას, არ აღიარებდნენ რა რუსეთის უფლებას, ისე ემოქმედა, როგორც უდიდეს იმპერიას; მეორენი მიისწრაფოდნენ, რომ ამაღლებულიყვნენ რუსოფობულ გრძობებზე და შესულიყვნენ მონინააღმდეგის მდგომარეობაში.

ამგვარად, როგორც ერთმა ბრიტანელმა პუბლიცისტმა აღნიშნა 1841 წელს, კავკასიის დაუფლება პეტერბურგის სამართლიანი სურვილი კი არა, გარდაუვალი აუცილებლობა იყო. ის შეახსენებდა თანამედროვეთ, რომ ცენტრალური რუსეთის ყველა დიდი მდინარე შავ და კასპიის ზღვებში ჩაედინებოდა. ამ მნიშვნელოვანი სავაჭრო და სატრანსპორტო გზების ეფექტურად გამოყენების პრობლემას რაკი ვერ წყვეტდა, რომელიც უზრუნველყოფდა სამხრეთით საიმედო გასასვლელებს არსებულ მსოფლიოში, რუსეთის იმპერია წარმოადგენდა ეკონომიურად ჩამორჩენილ, იზოლირებულ და ბარბაროსულ ქვეყანას. ამიტომ კავკასიის გაკონტროლება რუსეთის არა მარტო რეალური სურვილი, არამედ აუცილებელი მოვალეობა იქნებოდა. კავკასია რუსეთის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ინტერესებში შედიოდა.

მსგავსი პრაგმატული შეხედულებები ჰქონდა ბრიტანული ბურჟუაზიის იმ ნაწილს, რომელიც უზარმაზარ მოგებას იღებდა რუსეთთან ვაჭრობით. როგორც ცნობილია, ამ საკმაოდ რაციონალური რუსოფობიის წარმომადგენელთა შორის ყველაზე გამორჩეულნი იყვნენ: **რიჩარდ კობლენი და ჯონ ბრაიტი.**

რუსეთის კავკასიაში მოსვლას სხვადასხვაგვარად აფასებდნენ XIX ს. პირველი ნახევრის დასავლელი ავტორები. ერთნი, ასე თუ ისე, აღიარებდნენ ამ რეგიონში რუსეთის შეჭრის პოზიტიურ მნიშვნელობას.

ინგლისელი მოგზაურის — **რობერტ კერ-პორტერის** დაკვირვებით, **არსებული შედეგი საქართველოსთვის უდიდესი იყო. მისმა ხალხმა, როგორც იქნა, თავი დააღწია ყოველგვარი დაპყრობისა და „სრულ სასონარკვეთის“, რას სავსებით ტიპიური იყო ქვეყნისათვის, რომლის საქამოდ დიდი ხნის განძობაზე განიხილდა უხსოვლთა ბატონობასა და ჩაბპრას; ნატილი დაესვა ლაქთა თარაქს, ჩრდილოეთიდან სპარსელთა, სოლო სამხრეთიდან თურქთა სისხლისმღვრავ და გაანადგურებულ ლაშქრობებს; შეწყდა გაუფრთხილი ფეოდალური შუღლი, რომლის ყოველგვარი კანონიერების ზღვარს სცდებოდა. გაჩნდა შესაქმნებლობა გაურანოების განვითარებისათვის,**

იმდენად, რამდენადაც მენარმეს აღარ ეშინოდა თავისი შრომის ნა-

ყოფისა და საკუთრების ხელყოფისა, რომელსაც უკვე კანონი იცავდა. რუსეთი, კერ-პორტერის აზრით, მთელი მონდომებით ცდილობდა, კანონიერება ქართული ყოფიერების გათვალისწინებით დაემყარებინა, რაც საზოგადოების კეთილგანწყობის საფუძველს წარმოადგენდა, გრძობდა რა თავს ნამდვილი სახელმწიფოს დაცვისა და მმართველობის ქვეშ.

რ. კერ-პორტერი საქართველოს დამოუკიდებლობას XVIII საუკუნეში რეალურად მიიჩნევდა: ქვეყნის ნამდვილ ბატონ-პატრონები იყვნენ ირანელი, თურქი და ლეკი დამპყრობლები. სწორედ ამიტომ არჩიეს ქართველებმა ძლიერი იმპერიის მფარველობის ქვეშ შესვლა, უპირველეს ყოვლისა კი, — ფიზიკური არსებობის შენარჩუნების მიზნით.

ზოგიერთი ავტორი ამიერკავკასიაში XIX ს. პირველ ნახევარში რუსული პოლიტიკის სიკეთეს მიაწერდნენ საზოგადოებრივი წესრიგის გაუმჯობესებას. აღინიშნებოდა, რომ

მხარის მთელ ტერიტორიაზე უზრუნველყოფილ იქნა პიროვნებისა და საკუთრების „თითქმის მთლიანი უსაფრთხოება“, იმ ადგილების გარდა, რომლებიც ქალიან ხალხს იყო კასპიისპირეთის (სამხრეთით) მთიან და შავიზღვისპირეთის (დასავლეთით) რაიონებთან.

რუსეთის ადმინისტრაცია ენერგიულად შეუდგა წესრიგის დამყარებას საკუთრების უფლების კანონიერი გაძლიერების სფეროში, სადაც მანამდე ქაოსი სუფევდა.

ამასთან, **ლ. ოლიფანტეს** აზრით, რუსეთმა, ფაქტობრივად, გააუქმა მემამულეთა ბატონობა გლეხებზე, რამდენადაც საკუთარ ხელში აიღო

მემამულეთა ძალაუფლების მთავარი საშუალება — დაბეგვრა.

როგორც **ჯ. მაკკალოკი** ამტკიცებდა, ეჭვგარეშე იყო, რომ რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობამ „შესამჩნევი სიკეთე მოუტანა ქართველი ხალხის ძირითად ნაწილს“.

XIX ს. პირველ ნახევარში საქართველოში ჩამოსული უცხოელები ყურადღებას ამახვილებდნენ რუსეთის ხელისუფალთა შედეგიან ძალისხმევაზე, კეთილმოეწყოთ საქართველოს დედაქალაქი. მისი მცხოვრებნი, მოიპოვეს რა დიდი ხნის ნანატრი სიმშვიდე, აქტიურად შეუდგნენ მენარმეობას, რომელიც არც თუ ისე მცირე მოგებას იძლეოდა.

რუსეთს აქებდნენ ქვეყნის „გონივრული და ენერგიული“ მართვისთვის; რუსეთის წყალობით, გახსნა გზა ევროპული ცივილიზაციისკენ. მაგ.: XIX ს. შუა წლებში მეგრელებმა ერთ-ერთ ინგლისელ დამკვირვებელზე ბედნიერი და კმაყოფილი ადამიანების შთაბეჭდილება მოახდინეს.

დასავლელი მოგზაურები მიუთითებდნენ, რომ რუსეთის წყალობით ვაჭრობა საქართველოში აყვავდა და სულ უფროდაუფრო ვითარდებოდა. რუსეთში გაჰქონდათ, ძირითადად, ღვინო და აბრეშუმი.

საფრანგეთის კონსულს — **შევალიე გამბას** საკმაოდ საფუძვლიანად აინტერესებდა საქართველოს რუსეთთან შერწყმის ეკონომიკური შედეგების საკითხი. როცა 1802 წელს ტფილისში რუსული ხელისუფლება მყარდებოდა, ქალაქის ნანგრევებს, როგორც მეტაფორულად შენიშნავდა ფრანგი კონსული, „ჯერაც კვამლი ასდიოდა“. ასეთი იყო 1795 წლის ირანის თავდასხმის შედეგები. გამბა ამტკიცებდა, რომ ქვეყანა, ასე დასუსტებული გარეშე მტერთა შემოსევებისაგან, ევროპასთან კავშირების გარეშე დარჩენილი, ვერასდროს ვერ შეძლებდა ხელსაყრელი პირობების შექმნას ვაჭრობის გასავითარებლად. მაგრამ

რუსეთის მოსვლასთან ერთად, უზრუნველყოფილი იქნა რა სიძაღო დასვა მტრისგან და მონასრიგდა შედამართველობა, სამეურნეო ცხოვრება საქართველოსა და ამიერკავკასიაში

საქართველო XIX საუკუნეში

შესამჩნევად გაიზარდა. გაიზარდა საქონელბრუნვა რუსეთთან აღმოსავლეთიდან და დასავლეთიდან. ახალი რუსული საფლოცალოები გადაიქცა ევროპისა და აზიის დამაპყრობებელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სავაჭრო არტერიად.

ოლონდ გამბა სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ რიგი გარემოება საფრანგეთს ართმევდა იმის შესაძლებლობას, თავისი ვაჭრობისათვის გამოეყენებინა ეს „უზარმაზარი ბაზარი“ და „ვრცელი ველი მსხვილი კომერციული ოპერაციებისათვის“.

ფრანგი კონსულის დაკვირვებები მეტყველებდა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ აღორძინებაზე XIX ს. პირველ მეოთხედში. ამ ფონზე მოულოდნელად გამოიყურება მისი აზრი იმის თაობაზე, რომ ამ ქვეყნის რუსეთის იმპერიის შესვლის მომენტიდან იგი აღარაა ისტორიის ობიექტი.

ზოგჯერ გამოითქმებოდა ისეთი აზრიც, რომ რუსეთი ამიერკავკასიაში მხოლოდ ირანისა და თურქეთის დამარცხების შედეგად არ დამკვიდრებულა. ამას გარკვეულწილად ხელი შეუწყო მისმა ფხიზელმა პო-

ლიტიკამ ადგილობრივ მოსახლეობასთან დამოკიდებულებაში. რუსეთ-თურქეთის ომის (1818-1829) პერიოდში ბრიტანელი ავტორი **ტ.არმსტრონგი** წერდა რუსეთის სრულიად რეალურ პერსპექტივაზე — თუ ის დარჩებოდა ერთგული ამ პოლიტიკის, შემოიერთებდა თურქულ სომხეთს, რომლის ხალხიც ელოდა რუსების მოსვლას, როგორც მონობისგან გამათავისუფლებელს.

ერთი უხსოვლი დამკვირვებელი წერდა, რომ რუსეთის მხედრობა — სივილიზებული გახდა აპკასია — უდიდესი სიკეთე მოუტანა კასოგრიობას, რისთვისაც განათლებული, ქრისტიანული ევროპის შექმნას იმსახურებდა.

ამ თვალსაზრისს მხურვალედ მხარს უჭერდა ამერიკელი მოგზაური კავკასიაში **გ. დიტსონი**. ის მივიდა დასკვნამდე, რომ რუსეთი დიდ მუშაობას ეწეოდა კავკასიის ცივილიზებისა და გაქრისტიანებისათვის. დიტსონი ისე გულწრფელად იყო ამ თვალსაზრისში დარწმუნებული, რომ მზად იყო (მიუხედავად თავისი დემოკრატიული შეხედულებებისა), ეპატიებინა და გამართლებაც კი მოეძებნა რუსეთის დესპოტიზმისა და სისასტიკისათვის.

ამასთან, დიტსონი ვერ ასცდა ურთიერთგამომრიცხავ დასკვნებს. ერთის მხრივ, ის ამბობდა, რომ კავკასიელი მთიელები განვითარების ბარბაროსულ სტადიაში იმყოფებოდნენ; მეორეს მხრივ — აღფრთოვანებული იყო მათი შინაგანი ტაქტით, სიკეთითა და სტუმართმოყვარეობით, რაც არც თუ ისე ხშირად, უცხო იყო ცივილიზებული ხალხებისთვის.

ზოგიერთი ცნობილი ბრიტანელი ანალიტიკოსი ყურადღებას ამახვილებდა დასავლეთისათვის საშიშ საერთაშორისო-გეოპოლიტიკურ შედეგებზე, რაც რუსეთის კავკასიაში შეღწევას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა, ნაწილობრივ კი — სპარსეთის იმპერიის დასუსტებას, რაც მას პეტერბურგის ლუკმად ქცევის საშიშროებას უქმნიდა. იმ შემთხვევაში, თუკი ეს მოხდებოდა, რუსეთის შემდგომ მიზნებში, უეჭველია, მომდევნო იქნებოდა ინდოეთი. ამიტომ ბრიტანეთის ხელისუფლებას ურჩევდნენ, ყოველმხრივ გაეძლიერებინა თავისი პოზიციები თეირანში და კონტროლქვეშ ჰყოლოდა შუა აზია.

კავკასიაში რუსეთის პოლიტიკის შედეგების წინასწარი შეფასების რეალურ საბაზად იქცა ყირიმის ომი — გარდატეხის პერიოდი ევროპის ისტორიაში, რომელმაც დასავლეთში წარმოშვა იმედების ეიფორია, რომელთაც ახდენა არ ენერა. პეტერბურგში კი უარესის შიში სავესებით უსაფუძვლო აღმოჩნდა. შეფასებები, როგორც წესი, ომის მსვლელობაზე იყო დამოკიდებული. სხვადასხვაგვარად უყურებდნენ რუსეთის პოლიტიკის პერსპექტივას კავკასიაში უცხოელი ავტორები. მათი პროგნოზების ხასიათი გამომდინარეობდა იქედან, თუ ვინ იყო იგი (რუსოფობი თუ რუსოფილი).

ჯ. ჯონსონმა, რომელიც საქართველოს 1817 წელს ეწვია, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ნაადრევი იყო საქართველოს რუსეთის შემადგენლობაში შესვლის შედეგების შეფასება, პერსპექტივებზე საუბარი არჩია. ის თვლიდა, რომ საქართველოს თავის ახალ ამპლუაში სამომავლოდ კარგი პერსპექტივები გადაეშლებოდა სოფლის მეურნეობაში, მრეწველობაში, ვაჭრობაში, მეტალურგიაში, ურბანიზაციასა და განათლებაში.

**ჯონსონი ხოტბას ასხამდა
კეტიკურების
ხელისუფლებას
საქართველოს
საერთაშორისო სავაჭრო
გაბინტრალად გადაქცევის,
მოსურნეობისათვის,
რადგან ეს ყველაფერი
განსაკუთრებულად
სამომავლოდ დასავლეთის
აღმოსავლეთთან
დაკავშირებას. ამ მიზნით
რუსმა იმპერატორმა
დაიწყო ოპტიმალური
პარანტაგის შესწავლა.
მაგრამ ამ გეგმებს
სერიოზულ საფრთხეს
ქმნიდნენ ჩიჩქაეზი
დასავლეთ კავკასიაში და
ლაქაზი — აღმოსავლეთში,
მოუთხინიერებელი
ტომაზი, რომლებიც,
ავტორის აზრით, კვლავაც
დიდხანს არ
დაემორჩილებოდნენ
რუსეთის ხელისუფლებას.**

პოლკოვნიკმა რატიემ თავის შრომაში, რომელიც 1829 წელს გამოაქვეყნა, იმედი გამოთქვა, რომ რუსეთთან ამიერკავკასიის შეერთებას ეკონომიკური აღორძინება მოჰყვებოდა, მათ შორის საქართველოსიც. როტიე თვლიდა, რომ პეტერბურგმა თავის თავზე აიღო კოლოსალურად რთული ამოცანის შესრულება, რომელსაც უდიდესი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა ცივილიზებული გაეხადა ეს ხალხები, მაგრამ არა ძალით, არამედ ბრძნული და ფრთხილი პოლიტიკით.

რუსეთ-თურქეთის ომის (1828-1829) შემდგომ ტეტბუ დემარინი წერდა, რომ რუსეთისათვის ანაპის მიერთება რუსებს გაუხსნის კავკასიას როგორც უზარმაზარ სამოღვაწეო ასპარეზს. XIX საუკუნის 30-იან წლებში ბრიტანელი პოდპოლკოვნიკი **პ. კამერონი** წერდა, რომ, კითხვაზე თუ როდის დამთავრდება კავკასიის ომი — ვერ უპასუხებს

„ვერც ერთი გამჭრიახი სახელმწიფო მოღვაწე“, „ყველაზე გამოცდილი სამხედრო მეთაურიც კი“. მხოლოდ კამერონმა იწინასწარმეტყველა, რომ ეს ბრძოლა შთამომავლობაში გაოცებასა და აღფრთოვანებას გამოიწვევს;

კითხვა — **სჭირდებოდა კი რუსეთს საქართველო?** — ფრანგი სამხედრო ანალიტიკოსი **ფ. ბოჟური** 1829 წელს უარყოფითად პასუხობდა. ერთადერთი, რაშიც რუსეთს საქართველო გამოადგებოდა, იყო ის, რომ საქართველო იქნებოდა საყრდენი წერტილი, საიდანაც რუსეთი აღმოსავლეთში გააძლიერებდა თავისი ცივილიზაციის გავლენას. მაგრამ ამ ამოცანას, როგორც თვლიდა ბოჟური, უკეთ დასავლელი იმპერიები შეძლებდნენ.

XIX საუკუნის 20-იან წლებში საფრანგეთის კონსული თბილისში **შევალიე გამბა** თვლიდა, რომ რუსეთის მთავრობა იმპერიისადმი შემოერთებული ხალხების კანონებისა და წეს-ჩვეულებებისადმი ხელშეუხებლობის პრინციპით მოქმედებდა.

**ამდინად, XIX ს. პირველი
ნახევრის დასავლეთის
ლიტერატურა
ნაგონადგანს კვირვას
წყაროს და საუკეთესო
ისტორიოგრაფიულ კვლას
აღნიშნულ საკითხთან
დაკავშირებით. ის
მნიშვნელოვანია იმდინად,
რამდინადაც მას ქმნიდნენ,
ერთის მხრივ, ამ საკითხით
ღრმად დაინტერესებული
ადამიანები; და მეორეს,
ადამიანები, რომლებიც
უწყობდნენ ამას,
ასე თუ ისე, უხსო თვალთ.**

ორივე თვალსაზრისი, რა თქმა უნდა, საინტერესოა ისტორიული სიმართლის დასადგენად. ტრადიციულად, რუსეთის „აგრესორად“ მოხსენიება და მისი განსჯა შეხამებული იყო გეოპოლიტიკურ და სხვა მოტივებთან, რამაც იგი კავკასიაში მოიყვანა.

მოამზადა
დარეჯან ანდრიაშვილი

ერტად — სამამულო ომის გზაზე

1945 წელს დიდ სამამულლო ომში გამარჯვების პარადზე გამოსვლისას მარშალი გიორგი კონსტანტინეს ძე ჟუკოვი ამბობდა:

„საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტზე ფეხქვეშ გაითელა გერმანული იარაღის ავტორიტეტი და ევროპაში ომი გამარჯვებით დასრულდა. ომმა ჩვენი არმიის არა მარტო გოლიათური ძალა და უმაგალითო გმირობა აჩვენა, არამედ — ჩვენი სტრატეგიისა და ტაქტიკის სრული უპირატესობა მტრის სტრატეგიისა და ტაქტიკაზე“. გამარჯვებისათვის ასევე საჭირო იყო მარჯვე სტრატეგიული ხელმძღვანელობა, რომელიც უმაღლესმა მთავარსარდლობამ განახორციელა ი. ბ. სტალინის მეთაურობით.

დიდი სამამულლო ომის ქართველი გმირები

ნოე პეტრას ძე ადამია

დიდი სამამულლო ომის ქართველ გმირთა გალერეას ამშვენებს ჩრდილოკავკასიის ფრონტის ზღვისპირა არმიის საზღვაო ქვეითთა მე-7 ბრიგადის სნაიპერთა ინსტრუქტორი, ზემდეგი ნოე ადამია. იგი დაიბადა 1917 წლის 21 დეკემბერს ხონის რაიონის სოფელ მათხოჯში, გლეხის ოჯახში. საშუალო სკოლა თბილისში დაამთავრა. სამხედრო-საზღვაო ფლოტში 1938 წლიდანაა; ფრონტზე ქუთაისის რაიონული სამხედრო კომიტეტიდან გაიწვიეს. 1940 წელს დაამთავრა ოდესის სამხედრო-საზღვაო სასწავლებელი. 1941 წლიდან ფრონტზეა.

მე-7 ბრიგადის სნაიპერთა ინსტრუქტორი, ზემდეგი ნოე ადამია მო-

ნანილებოდა სევასტოპოლის გმირულ დაცვაში.

1942 წელს იგი იყო ერთ-ერთი ინიციატორი სნაიპერთა მოძრაობისა, ოთხმოცამდე მეზრდოს დაეხმარა ამ საქმის შესწავლაში. პირადად მან კი გაანადგურა 200-მდე ჰიტლერელი და ააფეთქა 2 ტანკი.

1942 წლის 21 ივნისს მამაცი სნაიპერი 11 მეავტომატესთან ერთად ალყაში მოექცა. მისი მეთაურობით ჯგუფი მთელი დღის განმავლობაში გააფთრებულ წინააღმდეგობას უწევდა მტერს, გაანადგურეს მონინააღმდეგის ასზე მეტი ჯარისკაცი, შეძლო ალყის გარღვევა და ბრძოლით სამშვიდობოს გამოსვლა.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით, 1942 წლის 24 ივლისს საბრძოლო დავალებათა სანიმუშოდ შესრულებისათვის, ფაშტიტი დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოვლენილი მამაცობისა და გმირობისთვის ზემდეგი ნოე პეტრეს ძე ადამიას სსრკ გმირის წოდება მიენიჭა.

მაგრამ მამაც ჯარისკაცს არ დასცალდა სამშობლოს უმაღლესი ჯილდოს მიღება. მეავტომატეთა ოცეულის მეთაური იმ 60 ათას საბჭოთა მეომართა შორის აღმოჩნდა, რომლებმაც ვერ მოასწრეს სევასტოპოლის დატოვება ქალაქის ევაკუაციის დროს, და 1942 წლის 3 ივლისს გასფორტის რაიონში დაიღუპა.

დაჯილდოებული იყო ლენინის ორდენითა და მედლით „მამაცობისთვის“. მის სახელს ატარებდა

ქუჩა ქალაქ სოხუმში. მისი სახელი, ასევე, ამოტვიფრულია გმირ-ქალაქ სევასტოპოლის დამცველთა მემორიალურ დაფაზე ნახიმოვის მოედანზე.

დავით ილიას ძე ხაჩავაძე

მაიორი დავით ილიას ძე ხაჩავაძე პარტიზანული მოძრაობის აქტიური მონაწილე გახლდათ უკრაინასა და პოლონეთში, მეთაურობდა პარტიზანულ პოლკს.

დ. ხაჩავაძე 1912 წელს ხარაგაულის რაიონის სოფელ ბორში დაიბადა. საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა თბილისის სატყეო-ტექნიკურ ინსტიტუტში. მისი დამთავრებისთანავე, 1938 წლიდან რამდენიმე ხანს არხანგელსკში მუშაობდა.

1940 წელს გაინვიეს წითელი არმიის რიგებში. დაამთავრა პოლკის სკოლა და დაინიშნა მსუბუქი არტილერიის პოლკის მეთაურად, რომელიც ომის დასაწყისში დასავლეთის ფრონტზე იმყოფებოდა. მონაწილეობდა ქალაქ მოგილიოვის ბრძოლებში. მრავალდღიანი სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ საბჭოთა ჯარები იძულებული გახდნენ, დაეტოვებინათ ქალაქი და უკან, აღმოსავლეთისკენ დაეხიათ. დავითი უკან დახევისას ამხანაგებთან ერთად ალყაში მოექცა და 1941 წლის დეკემბერში სამხედრო ტყვეთა ბანაკში მოხვდა ქ. კონოტოპში.

1942 წლის ზაფხულში რამდენიმე ტყვესთან ერთად გაქცევა მოახსოვდა, გადაწყვიტა ფრონტის ხაზზე გადასვლა და კვლავ მწყობრში ჩადგომა. გაქცეულები ერთი თვის განმავლობაში წვალებითა და დიდი გაჭირვების ფასად მიიწვედნენ კონოტოპიდან ბრიანშინამდე; ძირითადად, ღამით გადაადგილდებოდნენ, გზებისა და სოფლებისაგან მოშორებით და 1942 წლის აგვისტოს ბოლოს შეუერთდნენ პარტიზანებს. 12 სექტემბერს იგი პარტიზანულ რაზმში ჩაირიცხა და დაინიშნა ქვემეხის მეთაურად. პარტიზანულ შენაერთში მან ნამდვილი საბრძოლო სკოლა გაიარა. მამაცი, გაბედული და შეუპოვარი მებრძოლის სახელი დაიმკვიდრა პარტიზანებს შორის. მისი მეთაური ს. კოვპაკი მის შესახებ წერდა: „ყველანი კმაყოფილები იყვნენ, რომ ჩვენ — უკრაინელ, ბელორუს, რუს შურისმაძიებლებს შეგვემატა ქართველი ეროვნების ადამიანი“.

ბაქრაძის საბრძოლო თვისებები — სიმამაცე, გამბედაობა, დისციპლინიზებულიობა — გახდა საფუძველი მისი დაწინაურებისა. იგი მე-9 ასეულის მეთაურად დაინიშნა. ის ყველაფერს აკეთებდა, მის ხელქვეითებს კარგად რომ შეძლებოდათ

ქვემეხების მოხმარება და ნამდვილი პარტიზანები ყოფილიყვნენ. მისი ამ გულმოდგინებისათვის ხელმძღვანელობა მას აფასებდა და ყველაზე საპასუხისმგებლო დავალებებს აძლევდა.

ასე იყო 1943 წლის მაისშიც, როცა ფაშისტებმა ალყაში მოაქციეს სუმის ოლქის პარტიზანული შენაერთები დნეპრსა და პრიპიატს შორის. გამოსავალი მხოლოდ ერთი იყო: მდინარე პრიპიატის მარჯვენა ნაპირზე გადასასვლელის აშენება. მისი დასრულების შემდეგ ხიდის დაცვა ხელმძღვანელობამ დ. ბაქრაძეს დაავალა. ბაქრაძის ასეულმა პიტლერელებს სასტიკი ბრძოლა გაუმართა, მებრძოლებს სტიმულს აძლევდა მათი მეთაურის, ქართველი ვაჟაკის პირადი გამირობა. მტერი მოგერიებულ იქნა, პარტიზანებს გზა გაეხსნათ.

1943 წლის 19 ივლისს კარპატის რეიდის დროს, როცა სოფელ როსილნთან ესესელებმა პარტიზანებს გზა გადაუღობეს, ბაქრაძემ ბრძანება მიიღო, სოფლისათვის სამი ასეულით შეეცა. ღამით შევიდნენ სოფელში. ხელყუმბარებით, ავტომატის ცეცხლითა და ხელჩართული ბრძოლით პარტიზანებმა 200 პიტლერელი გაანადგურეს. გზა კარპატებში გაიხსნა.

კარპატებიდან გამოსვლის დროს ბაქრაძე და მისი ჯგუფი მტერმა 21-ჯერ მოიქცია ალყაში, მაგრამ ისინი ყოველთვის ახერხებდნენ მისგან თავის დაღწევას.

შემდეგ იყო პარტიზანთა პირველი უკრაინული დივიზიის რეიდი დასავლეთ ბუგის იქით და პოლონეთის აღმოსავლეთ რაიონებში. ამ რეიდში ბაქრაძე მეთაურობდა ს. რუდნევის სახელობის პოლკს და თავი ისახელა, როგორც უნარიანმა მეთაურმა. მტრის ზურგში პარტიზანული მოძრაობა ეხმარებოდა საბჭოთა

ჯარისკაცებს წარმატებული საბრძოლო ოპერაციების განხორციელებაში. ხდებოდა ასეც: დაიპყრობდნენ რა ამა თუ იმ დასახლებულ პუნქტს პარტიზანები, მეორე ან მესამე დღეს გადასცემდნენ მას წითელი არმიის რეგულარულ ნაწილებს. პარტიზანთა პოლკმა დ. ბაქრაძის მეთაურობით დაიკავა მდ. ნემანზე გადასასვლელი ხიდი და იცავდა მას ფაშისტები დამპყრობლებისაგან საბჭოთა ნაწილების მისვლამდე.

მხოლოდ ორი რეიდის დროს დ. ბაქრაძის პოლკმა გაანადგურა მოწინააღმდეგის 1500 ჯარისკაცი, 105 ავტომანქანა და ტანკი; მეთაური ასე ახასიათებდა დ. ბაქრაძის სსრ კავშირის გამიროს ნოდების მისანიჭებლად წარდგენილ დასაჯილდოებელ ფურცელში: „დავით ილიას ძე ბაქრაძე ქვემეხების მეთაურობიდან პოლკის მეთაურამდე გაიზარდა. მისი პოლკი ყოველთვის მენიწავე იყო“.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით, 1944 წლის 7 აგვისტოს განსაკუთრებულად გაბედული მოქმედებებისათვის მას მიენიჭა სსრკ გამიროს ნოდება და გადაეცა ლენინის ორდენი და მედალი „ოქროს ვარსკვლავი“.

1945 წლიდან პოდპოლკოვნიკი ბაქრაძე თადარიგშია. ცხოვრობდა საქართველოს დედაქალაქში, მუშაობდა სხვადასხვა საპასუხისმგებლო საბჭოთა და სამეურნეო თანამდებობაზე. 1965 წლიდან საქართველოს სამეცნიერო ცენტრის „საქმარმაროლოს“ მმართველი გახლდათ. იყო სსრკ II და III მონღევების უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი 1946-1954 წლებში; ხოლო 1954-1958 წწ. — საქართველოს უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი. ავტორია წიგნებისა: „გამირთა სისხლით“ (1950), „ძველ გზებსა და ბილიკებზე“ (1965), „ლეგენდარული რეიდი“ (1968).

დავით ბაქრაძე გარდაიცვალა 1977 წელს. დაკრძალულია საბურთალოს სასაფლაოზე. გამიროს სახელი ეწოდა თბილისის ერთ-ერთ ქუჩას.

იგი დაჯილდოებული იყო ლენინის 5, სამამულო ომის I ხარისხის, წითელი ვარსკვლავის ორდენებითა და მრავალი მედლით, აგრეთვე, პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის „ვირტუტი მილიტარის“ პირველი ხარისხის ორდენით.

დასკვანიკა

მაღლობა გასვენებისთვის

ევაკოვოსანიტლის (აშშ-მად სანატორიუმი „მეგობრობა“) მედიკოსონალი. გადაღებულია 1945 წლის 10 ივლისს

საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტზე გერმანიის შეიარაღებულმა ძალებმა დაკარგეს მთლიანად ომში დაღუპულთა, დაჭრილთა და დატყვევებულთა 73%. სწორედ აქ განადგურდა ვერმახტის საბრძოლო ტექნიკის ძირითადი ნაწილი: 70 ათასზე მეტი (75%-ზე მეტი) თვითმფრინავი, დაახლოებით 50 ათასი (75%-მდე) ტანკი და შეტევის იარაღი, 167 ათასი (74%) საარტილერიო იარაღი, 2,5 ათასზე მეტი საბრძოლო ხომალდი, ტრანსპორტი და დამხმარე ხომალდი.

საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტზე ისტორიაში იქამდე არნახული ბრძოლები გაიმართა. პირველი დღეებიდანვე ფრონტის ხაზი 4 ათას კმ-ზე გაიშალა, ხოლო 1942 წლის შემოდგომაზე ფრონტმა 6 ათას კმ-ს გადააჭარბა. მთლიანად საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტი ოთხჯერ აღემატებოდა ჩრდილოაფრიკულს, იტალიურსა და დასავლეთევროპულს, ერთად აღებულს. იმ ტერიტორიის სიღრმე, რომელზეც მიდიოდა საომარი მოქმედებები, შეიძლება ვიმსჯელოთ იმ მანძილის მიხედვით, რომელიც საბჭოთა ჯარებმა სტალინგრადიდან ბერლინამდე, პრალიდან ვენამდე, ანუ 2,5 ათასი კმ გაიარეს. ფაშისტი დამპყრობლები საგან გათავისუფლებული იქნა არა მარტო 1,9 მლნ კვ. კმ. საბჭოთა მიწა, ასევე ცენტრალური და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ტერიტორიის 1 მლნ კვ. კმ. ფართობიც.

საბჭოთა მეომრები გმირობისა და მამაცობის არნახულ მაგალიტებს იძლეოდნენ, მათ თავდადებას თავისებური თავდაუზოგავი შრომით პასუხობდნენ მედიკოსები; დაჭრილთა სამსახურში მდგომი ჰოსპიტლების თეთრხალათიანებმა არ იცოდ-

ნენ, რა იყო დაღლა. მათი მცირე ნაწილი — წყალტუბოელი მედიკოსები ჩვენმა ჟურნალმა დიადი გამარჯვების დღესთან დაკავშირებით გაიხსენა; პასუხად კი (ჩვენთვის სრულიად მოულოდნელად) აი, ასეთი სამადლობელი ბარათი მივიღეთ:

„წყალტუბოს მედიკოს ვეტერანთა სახელით მაღლობას ვუხზი ჟურნალ „ისტორიული მემკვიდრეობის“ რედაქციასა და წერილის ავტორს დარეჯან ანდრიაძეს №4(6) ჟურნალში გამოქვეყნებული წერილისთვის: „კურორტი წყალტუბო ომის წლებში“.

იმ ავადმოსაგონარ წლებში მე ვმუშაობდი ევაკო ჰოსპიტალ №24-52-ში (შემდგომში სანატორიუმი „მეგობრობა“). ჩემთვის დაუფინყარია ის პერიოდი:

ახალგაზრდა მედიკოსებს, მთელი დღის განმავლობაში დაჭრილთა მოვლით გადაღლილებს, ცოტახნით რომ ჩაგვეძინებოდა, ჩაგვესმოდა ხმამაღალი სიტყვები: „ეშელონ... ეშელონ“. ეს იყო ჰოსპიტლის სანიტრის — სამსონ გოცირიძის ხმა. ნამოვცვივდებოდით და გავრბოდით ჰოსპიტლის „სან. პროპუსნიკ-

ში“, სადაც რკინიგზის ვაგზალზე შემოსული ეშელონის ვაგონებიდან დაჭრილი ჯარისკაცები მოჰყავდათ. თითოეულ მათგანში მე ვხედავდი ფრონტზე მყოფ ძმას — ვალოდია ბაზაძეს (20 წლის დაიღუპა 1943 წ. 27 აგვისტოს).

„პროპუსნიკში“ ჭრილობების დამუშავების შემდეგ დაჭრილები პალატებში გადაგვყავდა და იქაც არ ვაკლებდით მზრუნველობას.

იმედია, თაობები არ დაივინყებენ სამამულო ომში დაღუპულთა საფლავებს.

გიგზავნით ჩვენი ჰოსპიტლის (№24-52-ის) მაშინდელი თანამშრომლების ფოტოსურათს. გთხოვთ, გამოაქვეყნოთ.

პატივისცემით,
ომისა და შრომის ვეტერანი
გოგუცა ბაზაქა

2008 წლის აგვისტოს ომი: პოლიტიკური, ეკონომიკური და სულიერ-მორალური შედეგები

ამონარიდები ევროკავშირის ეგიდით შექმნილი საქართველო-რუსეთის 2008 წლის ზაფხულის კონფლიქტის მიზიჯების დამდგენი საბაზოქიზო კომისიის დასკვნიდან:

2) 2008 წლის 7-8 აგვისტოს საქართველოს არტილერიამ იერიში განახორციელა ქალაქ ცხინვალზე. ქართული შეიარაღებული ძალების სხვა ქმედებები ცხინვალის რეგიონისა და მისი შემოგარენის მიმართულებით კი მომზადების ფაზაში იყო; მალე ბრძოლაში ჩაება რუსეთის, სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის სამხედრო ნაწილები და შეიარაღებული ელემენტები. დიდხანს არ გაგრძელებულა ქართველების წარმატება სამხრეთ ოსეთში, იგი მალევე შეაჩერა კონტრიერიშზე წამოსულმა რუსეთის შეიარაღებულმა ძალებმა...

3) ქართული შეიარაღებული ძალების მიერ ცხინვალის დაბოძვა 2008 წლის 7-8 აგვისტოს ღამეს საქართველოში ფართომასშტაბიანი შეიარაღებული კონფლიქტის დაწყების აღმნიშვნელი იყო, თუმცა იგი იყო ხანგრძლივი დაძაბულობის, პროვოკაციებისა და ინციდენტების კულმინაციის წერტილი.

14) ღია საომარი მოქმედებები დაიწყო ფართომასშტაბიანი ქართული სამხედრო ოპერაციით ქალაქ ცხინვალისა და მისი შემოგარენის მიმართულებით 2008 წლის 7-8 აგვისტოს ღამეს. ოპერაციები დაიწყო ქართული არტილერიის ერთიანი შეტევით. ოპერაციის დასაწყისში ქართული კონტინგენტის სამშვიდობო ძალების სარდალმა, ბრიგადის გენერალმა მამუკა ყურაშვილმა განაცხადა, რომ ეს ოპერაცია მიზნად ისახავდა სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე კონსტიტუციური წესრიგის აღდგენას.

აგვისტოს ტრაგიკული მოვლენების ორი წლისთავთან დაკავშირებით, 5 აგვისტოს არასამთავრობო ორგანიზაცია „ისტორიული მემკვიდრეობის“ თაოსნობით გამართულმა კონფერენციამ თემაზე „2008 წლის აგვისტოს ომი: პოლიტიკური, ეკონომიკური და სულიერ-მორალური შედეგები“ ქართველი ექსპერტების, უფლებადამცველების, ჟურნალისტების, სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციის წარმომადგენლებისა და, ბუნებრივია, კონფლიქტის რეგიონიდან დევნილების დიდი ინტერესი გამოიწვია. წარმოდგენილი იყო, აგრეთვე, არასამთავრობო ორგანიზაცია „ევრაზიის ინსტიტუტის“ მიერ მომზადებული ბროშურა, რომელშიც გაანალიზებულია საქართველოს ხელისუფლების უპასუხისმგებლო პოლიტიკა.

კონფერენციის მონაწილეებმა განიხილეს ის პროცესები, რამაც მიგვიყვანა ომამდე და მის ტრაგიკულ შედეგებამდე; შეაფასეს საქართველოს ხელისუფლების არაადეკვატური მოქმედებები და გადაწყვეტილებები, რასაც ათეულობით სოფლის დაკარგვა და ათეულათასობით ადამიანის საკუთარი სახლ-კარიდან გამოძევება მოჰყვა. აგვისტოს ომის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ შედეგებზე მსჯელობისას საუბრის მთავარი თემა იყო საქართველოს მარგინალიზაცია საერთაშორისო ურთიერთობებში, რაც შედეგად მოჰყვა პრეზიდენტ სააკაშვილის დანაშაულის საკუთარი ხალხის წინააღმდეგ; მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუარესება კონფლიქტის შემდგომ პერიოდში,

ხალხის იმედგაცრუება და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მომავლისადმი ეჭვის გაჩენა; აშშ-ის ხელისუფლების ნეგატიური როლი სააკაშვილის ნაქეზებაში ომის დასაწყებად და მართლმადიდებლურ რუსეთთან ტრადიციული ურთიერთობების სანაცვლოდ დასავლეთზე ანგარიშიწყმეული ორიენტაციის პოლიტიკური და ეკონომიკური უპერსპექტივობა. ცხინვალზე თავდასხმის სულიერი და ზნეობრივი შედეგები კიდევ დიდხანს იქნება განსჯის საგანი, თუმცა კონფერენციაზე ნათლად ითქვა, რომ ამ ომმა, უპირველესად, უდიდესი ზიანი მიაყენა სულიერებას, რადგან იგი გლობალისტური ძალების სტრატეგიის ნაწილი იყო მართლმადიდებლური სამყაროს

შესასუსტებლად და დასანაწევრებლად.

ამიტომ დიალოგის მონაწილეებმა ყურადღება გაამახვილეს „ამერიკული ფასეულობების“ ჯიუტი პროპაგანდისა და მათი თავსმოხვევის სასწრაფოდ შეწყვეტის აუცილებლობაზე ქართული საზოგადოების სულიერ-ზნეობრივი და მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების გადასარჩენად, რუს, აფხაზ და ოს ხალხებთან ტრადიციული ძმური ურთიერთობების აღდგენა-შენარჩუნებისთვის; აღინიშნა ქართველი მართლმადიდებელი ერის გადასარჩენად მართლმადიდებელ რუს ხალხთან დაახლოების უალტერნატივობის შესახებაც.

კონფერენცია გახსნა არასამთავრობო ორგანიზაცია „ისტორიული მემკვიდრეობის“ თავმჯდომარემ ტარიელ გაგნიძემ, რომელმაც აღნიშნა:

„საქართველოში ახლა ყველაფერს პრაქტიკულად ამერიკელები აკონტროლებენ და არც არავის ეპარება ეჭვი, რომ 2008 წლის აგვისტოს ომი საქართველოს ხელისუფლებამ სწორედ ამერიკელთა ნაქეზებით წამოიწყო. ეს ომი იყო ჯონ მაკეინის საპრეზიდენტო არჩევნების პოლიტიკური ნაწილი, რადგან მისი რეიტინგი საკმაოდ მეტად დაბალი აღმოჩნდა, რაც არჩევნების საბოლოო შედეგმა დაადასტურა კიდევ. ვერც ჩვენ მოვიგეთ ვერაფერი ამ ომით და ვერც — მაკეინმა, საქართველოში კი დამკვიდრდა ნიჰილიზმი, სრული უიმედობა, უპერსპექტივობის განცდა და, რაც მთავარია, ამერიკამ მიაღწია სასურველ მიზანს — ერთმანეთს მტრად გადაჰკიდა მეგობარი ქვეყნები — რუსეთი და საქართველო!“.

ტარიელ გაგნიძემ ხაზი გაუსვა საქართველოში ისტორიის გაყალ-

ბების, ფაქტობრივად, ახალი ისტორიის შექმნის მცდელობას, სადაც რუსეთი ბოროტების საწყისადაა წარმოდგენილი, პოსტსაბჭოთა სივრცის სხვა ქვეყნები კი — ამ ბოროტების მსხვერპლად. მან ყურადღება გაამახვილა, აგრეთვე, საქართველოს უმძიმესი დღევანდელი მდგომარეობისა და ქვეყანაში მომავლის რწმენის დაბრუნების აუცილებლობაზე.

გორის სუბიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის ლექტორმა არინა თავაქარაშვილმა აღნიშნა, რომ საქართველო დღეს ორი უძლიერესი ქვეყნის იდეოლოგიათა შეჯახების პოლიგონად არის ქცეული, რაც მეტად საფრთხილო საქმეა და დიდ გამჭრიახობას მოითხოვს ჩვენგან. ყოფილი სახალხო დამცველის, პროფესორ ნანა დევდარიანის განცხადებით კი, ჩვენ ახლა არც თვითგვემაში უნდა ვპოვოთ შეშა და არც სხვაგან უნდა ვეძებოთ დამნაშავე. იგი დიდი სიფრთხილისკენ მოგვიწოდებს: „თუ რუსებთან საერთო ენას ვერ გამოვნახავთ, გამორიცხული არ არის, იმაზე მძიმე დარტყმები მივიღოთ, ვიდრე აგვისტოს ომი იყო...“

გაზეთ „ილორის“ მთავარმა რედაქტორმა როლანდ ჯალალანიამ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ იმ ავბედითი ომის დაწყების დღიდან ორი წლის შემდეგაც კი მასთან დაკავშირებული მრავალი ასპექტი ჯერაც იდუმალებით არის მოცული. მისი აზრით, ჭეშმარიტების დასადგენად უნდა შეიქმნას საქართველო-რუსეთის ერთობლივი კომისია, რომელიც ორივე მხრიდან პარტიტულ საწყისებზე ჩამოყალიბდება სახელისუფლო და ოპოზიციური პარტიებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციათა წარმომადგენლებისგან.

ამონარიდები რომანდ ასგუსის წიგნიდან „მცირე ომი, რომელმაც მსოფლიო შეძრა“

პრეზიდენტმა სააკაშვილმა დაინყო ის ომი, რომლის არ დაწყებაც მას მისი მოკავშირეები აფრთხილებდნენ; ომი, რომლის დაწყების შემთხვევაშიც ისინი მას არ დაეხმარებოდნენ; ომი, რომელსაც ის ვერ მოიგებდა. საქართველოს შეიარაღებული ძალები გაგზავნეს იმ ბრძოლაში რუსეთის არმიის წინააღმდეგ, რომლისთვის ისინი სათანადოდ არც აღჭურვილნი და არც განვრთნილნი არ იყვნენ (გვ. 11).

როდესაც ომი დაიწყო აგვისტოს დასაწყისში, ჩრდილოატლანტიკური საბჭო (ნატო) მხოლოდ ერთხელ შეიკრიბა და განცხადება გააკეთა. გენერალურმა მდივანმა იაპ დე ჰოპსხეფერმა თავისი საზაფხულო ვიზიტი მხოლოდ ერთი დღით შეწყვიტა. რაც შეეხება ევროპაში ნატოს გაერთიანებული ჯარების (SACUER) მთავარსარდალს, თავიც კი არ შეუნუხებია, შეენწყვიტა საკუთარი შევებულება. ნატოს სამხედრო კომიტეტმა მხოლოდ მას შემდეგ მოახერხა შეკრება, როცა საომარი მოქმედებები შეწყდა (გვ. 145).

ამ დროისთვის, დამლელი დღით გათანგული სარკოზი სულ უფრო და უფრო გაღიზიანებული და მოუთმენელი ჩანდა. ის მაღალ ტონებზე დაბეჯითებით მოითხოვდა ქართველებისგან, ხელი მოეწერათ დოკუმენტზე — „სად არის ბუმი? სად არიან ამერიკელები?“ — ეკითხებოდა ქართულ დელეგაციას — „ისინი არ მოდიან თქვენს გადასარჩენად. არც ერთი ევროპელი არ მოდის. თქვენ მარტონი ხართ. თუ ხელს არ მოაწერთ, რუსული ტანკები მალე აქ იქნებიან“ (გვ. 206).

ამონარიდები ევროკავშირის ეგიდით შექმნილი საქართველო-რუსეთის 2008 წლის ზაფხულის კონფლიქტის მიზაზების დამდგენი საგამომივპო კომისიის დასკვნიდან:

26) კომისიამ დაამტკიცა, რომ კონფლიქტის ყველა მხარემ — ქართულმა, რუსულმა და სამხრეთ ოსეთისამ — დაარღვია საერთაშორისო ჰუმანიტარული კანონი და ადამიანთა უფლებები. უმეტესწილად ეს ჩაიდინეს სამხრეთ ოსეთის არარეგულარულმა შეიარაღებულმა ჯგუფებმა, მოხალისე თუ დაქირავებულმა შეიარაღებულმა ინდივიდებმა, თუმცა ძნელია დარღვევაზე პასუხისმგებელი მხარისა და დამნაშავეთა დადგენა... მათი უმრავლესობა, ნიშანთვისებების მიხედვით, სამხედრო დანაშაულს განეკუთვნება.

37) საბოლოოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კონფლიქტში გამარჯვებული არ არსებობს. ყველა წაგებულ დარჩა სიცოცხლისა და საკუთრების დაკარგვის თუ, სულ მცირე, მომავლის იმედის დაკარგვის თვალსაზრისით... დამარცხებულთა შორისაა საერთაშორისო საზოგადოებაც, ძალისმიერი მუქარა და საფრთხე ამჯერად ევროპულ პოლიტიკას მიუბრუნდა. საერთაშორისო კანონმდებლობის ჩამოყალიბებული პრინციპები, რომელიც სახელმწიფოებრივ სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას ეხება, უგულვებელყოფილია. საქართველომ კონფლიქტი მოლაპარაკების გზით უნდა მოაგვაროს.

არასამთავრობო ორგანიზაცია „ევრაზიის ინსტიტუტის“ ხელმძღვანელის — გულბათ რცხილაძის აზრით, აუცილებელია აგვისტოს ომის შედეგების განხილვა, რათა ცივი გონებით შევაფასოთ განვლილი ორი წელი და დავადგინოთ, რა შედეგებამდე მიგვიყვანა ამ ომმა. „ამ ომს ჰყავს მოგებულები და წაგებულები. წაგებული დარჩა მხოლოდ ქართველი და რუსი ხალხი, მოგებული კი — საქართველოს ხელისუფლება, რომელმაც მილიარდობით დოლარის დახმარება მიიღო დასავლეთიდან, რომლის დიდი ნაწილი არაკეთილსინდისიერ ქართველ ჩინოვნიკთა ჯიბეში დაილექა. ასევე, მოგებული დარჩნენ ამერიკელები, რომლებიც ყველა ხერხის გამოყენებით ცდილობენ, უარყოფითი იმიჯი შეუქმნან რუსებს საერთაშორისო სივრცეში“, — აღნიშნა გულბათ რცხილაძემ,

„ჟურნალისტმა თენგიზ პაჭკორიამ ასევე ხაზი გაუსვა დიალოგის აუცილებლობას რუსეთთან. ჟურნალისტის აზრით, რომელსაც აფ-

ხაზეთის ომის დროს სოხუმში ოჯახის წევრები დაელუპა, „ჭეშმარიტება მხოლოდ ქართველებსა და რუსებს შორის გამართულმა დიალოგმა უნდა დაადგინოს. სხვანაირად სასურველ შედეგს ვერ მივაღწევთ...“

დიდი სამამულო ომის მონაწილე შოთა ბუაძე აღშფოთებას ვერ მალავდა ხელისუფლების ორგანიზებული ანტირუსული პროპაგანდის გამო; ჟურნალისტმა, გერმანისტმა დავით ქობალიამ კი სეპარატიზმის სინდრომზე გაამახვილა კონფერენციის მონაწილეთა ყურადღება და აღნიშნა, რომ ეს სინდრომი სწორედ დასავლეთიდან მოდის.

სად უნდა ვეძებოთ გამოსავალი ამ უმძიმესი მდგომარეობიდან? — ამ კითხვას კონფერენციის მონაწილეებმა ხანგრძლივი კამათის შემდეგ უპასუხეს: პიტიარების ჩვენი ძველი სასიკეთოდ შეიმოგროვების ერთადერთი გზა რუსეთთან უპირობო და დაუყოვნებელი დიალოგია.

მიხეილ ჯერათიელი

გ

2008 წლის აპრილს მოვლენათა მხიარული ისტორია

2008 წლის აგვისტოს ომმა საფუძვლიანად შეარყია ქართული სახელმწიფო. მიუხედავად ხელისუფალთა თავდაპირველი მტკიცებისა, რომ ამ ომში საქართველო არ დამარცხებულა და თითქოს ჩვენ კიდევ უფრო მიუახლოვდით ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენას, ფაქტი ფაქტად რჩება: ომის შემდეგ არა თუ დაჩქარდა გაერთიანების პრობლემის გადაწყვეტა, არამედ — პირიქით, ის უვადოდ გადაიდო და შესაძლოა, სამუდამოდ დასამარდა კიდევ. საქართველოს ხელისუფლება დაბეჯითებით იმეორებდა, რომ მან აგვისტოს ომის შედეგად რუსეთს მთლიანად ჩამოხსნა ნილაბი და ის სრულ იზოლაციაში მოაქცია. მაგრამ ამ შემთხვევაში პირიქით მოხდა. რუსეთი კი არა, იზოლაციაში დღეს საქართველო იმყოფება და ჩვენი საერთაშორისო მდგომარეობა უკიდურესად არასახარბიელოა. ქვემოთ გთავაზობთ აგვისტოს ომის ცალკეულ პერიოდებით ანალიზს და უცხოელ დამკვირვებელთა მოსაზრებებს. ეს ინფორმაცია, ძირითადად, ქართულ წყაროებს ეყრდნობა. დაკვირვებული მკითხველი ადვილად შეამჩნევს, თუ როგორი შემოქმედება გამოიწვია დასავლეთის პოლიტიკურ წრეებში საქართველოს ხელისუფლების დაუფიქრებელმა (იქნებ, შეგნებულად გადადგმულმა?) ნაბიჯებმა.

ომის მიზეზები

სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის საქართველოს გავლენის ქვეშ მოქცევა სააკაშვილის ადმინისტრაციის მთავარი მიზანი იყო „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ. ამასთან, 2002 წლიდან აშშ-ის არმია საქართველოს ინტენსიურ წვრთნებს უტარებდა და დახმარებას უწევდა. საქართველოს სამხედრო ბიუჯეტმა 2008 წლისთვის თითქმის 0.99 მილიარდი დოლარი შეადგინა, რაც მშპ-ის 4,5% და საქართველოს საზოგადოებრივი შემოსავლების მეოთხედზე მეტია.

ამჟამად, სამხრეთ ოსეთის მცხოვრებთა უმრავლესობა რუსეთის მოქალაქეა და რუსულ პასპორტს ფლობს: BBC-ს ცნობით, სამხრეთ ოსეთის 70.000 მოქალაქის ნახევარზე მეტმა მიიღო მოსკოვის შეთავაზება რუსული პასპორტის მიღებაზე. დიმიტრი მედვედევი ამტკიცებს, რომ სამხრეთ ოსეთის მცხოვრებთა 90%-ს რუსული პასპორტი აქვს. რუსეთის მტკიცებით, ეს საკმარისი საბაზისა რეგიონში რუსეთის ინტერვენციისთვის, მათი მოქალაქეების დასაცავად, სამშვიდობოების მისიის ფარგლებში.

ომის მიმდინარეობა

1 აგვისტოდან ინტენსიური სროლები დაიწყო საქართველოს თავდაცვის ქვედანაყოფებსა და სამხრეთ ოსეთის შეიარაღებულ ძალებს შორის, რის შედეგადაც ექვსი დაიღუპა, ხოლო 21 ადამიანი დაიჭრა. ორივე მხარე ერთმანეთს ადანაშაულებდა სროლის დაწყებაში. 3 აგვისტოს რუსეთის მთავრობამ საშუალება მისცა სამხრეთ ოსეთის მოსახლეობას, რუსეთში გახიზნულიყო. ამავე დღეს რეგიონი ლტოლვილებით დატვირთულმა 20 ავტობუსმა დატოვა.

4 აგვისტოს რუსეთის 58-ე არმიის ხუთი ბატალიონი როკის გვირაბის სიახლოვეს, ჩრდილოეთ ოსეთის მხარეს იქნა დისლოცირებული.

კანტიკუნტი სროლები გრძელდებოდა მომდევნო დღეებშიც. 6 აგვისტოს, საქართველოს განცხადებით, ქართულმა მხარემ ჯავშანტრანსპორტიორი დაკარგა, რის გამოც სამი ქართველი სამშვიდობო ჯარისკაცი დაიჭრა. იმავე ღამეს სროლებმა ოთხი ადამიანი იმსხვერპლა, რის გამოც ქართულმა მხარემ ცეცხლი განაახლა. ცხინვალის მცხოვრებლები გახიზვნას იწყებენ, ხოლო ქართულმა მხარემ ტანკები, არტილერია და ჯარები რეგიონის საზღვართან მიიყვანა. 7 აგვისტოსთვის, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს განცხადებით, ათი ჯარისკაცი დაიღუპა.

„კონფლიქტის ზონაში ამჟამად სნაიპერული ომი მიმდინარეობს სოფლის მცხოვრებთა ნინაალმდეგ და ამ მომენტში ინტენსიური სროლები მოდის არტილერიიდან, ტანკებიდან და ხელსაბრუნოვანი არტილერიული სისტემებიდან, რომლებიც კონფლიქტის ზონაში არალეგალურად იქნა შემოტანილი,“ — განაცხადა მიხეილ სააკაშვილმა ადგილობრივი დროით 19:10 საათზე პირდაპირ სატელევიზიო გამოსვლაში. თუმცა დღის ბოლოსთვის, პრეზიდენტის ბრძანებით, ქართულმა მხარემ ცალმხრივი სროლის შეწყვეტა გამოაცხადა. საა-

ლოს რეინტეგრაციის სახელმწიფო მინისტრმა თემურ იაკობაშვილმა გამოაცხადა, რომ ცხინვალის თითქმის ალბუი იყო და რომ ქართული ძალები რეგიონის ორ-მესამედს აკონტროლებდნენ. ჩრდილოეთ ოსეთის პრეზიდენტ თემურაზ მამსუროვის განცხადებით, საქართველოს შეიარაღების რამდენიმე „სუხოი სუ-25“ თვითმფრინავი დაესხა თავს, როგორც თავად იძახის, ვლადიკავკაზიდან წამოსულ ჰუმანიტარულ ტვირთს. თვითმამსუროვი, რომელიც ამ კონფლიქტის მოყვებოდა, უვნებელი გადარჩა. მისივე განცხადებით, ასობით შეიარაღებული მოხალისე დაიძრა ჩრდილოეთ ოსეთიდან ცხინვალის რეგიონში. აფხაზეთის ლიდერ სერგეი ბაგაფშის განცხადებით, მოხალისეები აფხაზეთიდანაც გაემართნენ სამხრეთ ოსეთის დასახმარებლად.

გაეროს უშიშროების საბჭომ სასწრაფო შეხვედრა გამართა ნიუ-იორკში, გამოხატა რა „სერიოზული შემფოთება კონფლიქტის ესკალაციის გამო“. გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისრის განცხადებით, ჩრდილოეთ ოსეთში 1100 ლტოლვილი გადავიდა კონფლიქტის ზონიდან.

8 აგვისტოს დილას რუსეთის პრემიერ-მინისტრმა ვლადიმერ პუტინმა, რომელიც პეკინის ოლიმპიური თამაშების გახსნაზე იმყოფებოდა, დაგმო საქართველოს „აგრესიული ქმედებები“ და თქვა, რომ რუსეთი ამ ქმედებებს უპასუხოდ არ დატოვებდა. 09:30 საათზე პრეზიდენტმა მედვედევმა სასწრაფო შეხვედრა

კაშვილმა მხარეებს „ნებისმიერ ფორმატში“ მოლაპარაკებებისკენ მოუწოდა და პირობა სამხრეთ ოსეთის სრულ ავტონომიაზე ძალაში დატოვა, ასევე საყოველთაო ამნისტია გამოაცხადა სეპარატისტებისთვის, ხოლო საერთაშორისო თანამეგობობას მხარეთა შორის მოლაპარაკებებისთვის შუამდგომლობის განწვევისთვის მოუწოდა.

ცეცხლის ორმხრივ შეწყვეტაზე სააკაშვილის წინადადების შემდეგ თავდასხმებმა ქართულ სოფლებზე უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო. სოფელი ავნევი თითქმის სრულიად განადგურდა, თამარაშენი და ფრინის დაიბომბა, ხოლო სანაკოვეის ადმინისტრაციის შენობა — ქურთას პოლიციის სადგური, არტილერის ინტენსიური ცეცხლის ქვეშ მოექცა. მშვიდობიანი მოსახლეობა სოფლებიდან გაიხიზნა. 7 აგვისტოს საღამოს (22:00 სთ) ოსები სოფელ ავნევის ალებას ზეიმობდნენ.

7 აგვისტოს საღამოს 11:30 საათზე ქართულმა მხარემ საპასუხო სამხედრო ოპერაცია დაიწყო, რომლის მიზანი, სამშვიდობო ჯარების სარდალ ყურაშვილის განცხადებით, რეგიონში „კონსტიტუციური წესრიგის“ დამყარება იყო. 11:45 საათზე OSCE-ს მონიტორების განცხადებით, ჭურვები ცხინვალზე ყოველი 15-20 წამის ინტერვალით ეცემოდა. ქართველები 27 ნაღმ-სატყორცნსა და 152 მმ კალიბრის ტყვიამფრქვევებს იყენებდნენ. ედუარდ კოკოითის განცხადებით, მისი ძალები ქართველებს ცხინვალის მისადგომებთან ებრძოდნენ.

ქართული დაზვერვის ცნობითა და რამდენიმე რუსულ წყაროზე დაყრდნობით, 58-ე რუსული არმია სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე როკის გვირაბით შემოვიდა, სანამ ქართული მხარე იერიშს დაიწყებდა. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ქართულმა მხარემ უტყუარი მტკიცებულება იმაზე, რომ რუსეთი ქვეყანაში შემოიჭრა მანამ, სანამ ქართველები ოპერაციას დაიწყებდნენ, ან ის, რომ სიტუაცია ქართველებისთვის ოსურ ზონაში იმდენად მძიმე იყო, რომ ფართომასშტაბიანი სამხედრო ოპერაცია გარდაუვალი იყო, ვერ შეძლო.

დღის განმავლობაში, რუსულ მედიაზე დაყრდნობით, ქალაქში სულ მცირე 15 მშვიდობიანი მოქალაქე დაიღუპა. 4:45 საათზე საქართვე-

გამართა მთავრობის წევრებთან, კონფლიქტის შესახებ რუსეთის შესაძლო მოქმედების გეგმის შესამუშავებლად.

ნახევარ საათში, საქართველოს წყაროების ცნობით, სამი რუსული „სუ-24“ საქართველოს საჰაერო სივრცეში შეიჭრა და ორ ბომბი ჩამოაგდო ქარელის პოლიციის სადგურთან. ამავე წყაროს ცნობით, რამდენიმე ბომბი გორის სიახლოვესაც ჩამოვარდა, თუმცა მათ მსხვერპლი არ მოჰყოლია. რუსეთის წარმომადგენლებმა ეს ცნობები უარყვეს, თუმცა ფაქტები დაადასტურა ბრიტანულმა გაზეთმა „დეილი ტელეგრაფი“.

11:40 საათზე, სააკაშვილის ბრძანებით, მობილიზირებულ იქნა ქართული სარეზერვო ჯარები რუსეთის მიერ „ფართომასშტაბიანი სამხედრო აგრესიისგან“ თავდაცვისთვის და მოუწოდა რუსეთს შეეწყვიტა „ქართული ქალაქების დაბომბვა“. სამხრეთ ოსეთში რუსეთის გარნიზონის მეთაურის განცხადებით, ქართული ნაღმები ცხინვალში პირდაპირ მათ ყაზარმებს მოხვდა, რის შედეგადაც 12 რუსი სამხედრო დაიღუპა, ხოლო 30 დაიჭრა.

ქართული მხარის ცნობით, 15:00 საათზე მათ სამსაათიანი ცეცხლის შეწყვეტა გამოაცხადეს ცხინვალთან მშვიდობიანი მოქალაქეების უვნებლად გასასვლელად, თუმცა ეს განცხადება უარყო რუსეთის ჯარების წარმომადგენელმა ცხინვალში — მარატ კულახმეტოვმა.

რუსეთის 58-ე არმიის ტანკების კოლონამ დაიწყო ცხინვალისკენ

მოძრაობა, რეგიონში რუსული ძალების მისაშველებლად. ქართული მედიის ცნობით, რუსული კოლონა 150 ტანკისგან, ჯავშანტრანსპორტიორისგან და სხვა დანადგარებისგან შედგებოდა. 8 აგვისტოს პრესის მიერ გავცელებული ვიდეო ჩანაწერებიდან ჩანს კონფლიქტის ზონისკენ მომავალი ტ-72 ტანკები, ბმპ-2 საქვეითო საბრძოლო მანქანები და 152 მმ 2C3 Akatsia თვითმავალი ჰაუზებიც, ასევე რეაქტიური არტილერიის დანაყოფები.

რუსული მედიის განცხადებით, ქართული ჯარები ცხინვალთან უკან იხევდნენ და რუსული „სუ-24“ და „სუ-27“ თვითმფრინავები სრულიად აკონტროლებდნენ ცხინვალის საჰაერო სივრცეს.

კულახმეტოვის განცხადებით, მძიმე არტილერიის გამო ცხინვალის თითქმის სრულიად დაინგრა. ფრანს პრესის ცნობით, 12:00 საათზე საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს განცხადებით, თუ ცნობები რუსული ტანკების შესახებ ცხინვალის რეგიონში დადასტურდებოდა, საქართველო რუსეთს ომს გამოუცხადებდა. რუსეთის ტანკების ცხინვალში შესვლა მცირე ხანში დაადასტურა CNN-მა. იმავე ღამეს რუსული და ოსური ძალები ქალაქის დიდ ნაწილს აკონტროლებდნენ. რუსეთის ავიაშიერიშეებმა გორის დაბომბვა დაიწყო.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მტკიცებით, რუსეთმა 6000 ჯარისკაცი შემოიყვანა სამხრეთ ოსეთში ხმელეთით და 4000

ჯარისკაცი აფხაზეთში ზღვით, რომლებიც გამთენიისას შეტევისთვის იყვნენ მზად. ვლადიმერ პუტინი, პეკინის ოლიმპიური თამაშების გახსნის ცერემონიის შემდეგ ჩრდილოეთ ოსეთში ჩაფრინდა, მისი თქმით, „ჰუმანიტარული მისიის“ სახელმძღვანელოდ, და განაცხადა, რომ საეჭვო იყო ამ ეტაპზე სამხრეთ ოსეთის საქართველოში ინტეგრაციის ალბათობა. მისი სპიკერის რწმუნებით, ამ ვიზიტს სამხედრო დანიშნულება არ ჰქონდა და დილით პუტინი გორკიში გაემგზავრა რუსეთის პრეზიდენტ მედვედევთან შესახვედრად.

პუტინის თქმით, მთავრობა მზად იყო, 425 მილიონი აშშ დოლარი გამოეყო რეგიონის დასახმარებლად.

დაახლოებით 07:23 საათზე, რუსეთის ფლოტის ხელმძღვანელების განცხადებაზე დაყრდნობით, იტყობინებოდნენ, რომ რამდენიმე რუსული სამხედრო გემი საქართველოს სანაპიროს მიუახლოვდა, მათ შორის — შავი ზღვის ფლოტის სარაკეტო კრეისერი „მოსკვა“, საესკორტო გემი სმეტლივი, სამი ვრცელი აერობილიკიანი ჯავშნოსანი და რამდენიმე დამხმარე გემი. წყაროს ცნობით, რუსული გემები საქართველოს სანაპიროს არ ბლოკავდნენ, ვინაიდან „რუსეთი არ ომობდა საქართველოსთან“. ოპერაციის გაცხადებული მიზანი ლტოლვილთათვის დახმარების განევა იყო, თუმცა სხვა წყარომ ასევე რუსული ფლოტის მმართველობიდან განაცხადა, რომ კონვოის მიზანი საქართველოში ზღვით სამხედრო მონყობილობის მინოდების შეზღუდვა იყო. საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს მდივანმა ალექსანდრე ლომაიამ განაცხადა, რომ რუსული გემები აფხაზეთის პორტ ოჩამჩირეში შევიდნენ. რუსეთის თავდაცვის სამინისტრო ამ ფაქტს არ ადასტურებს.

ქართული მხრიდან სამხედრო აქციების შესახებ ურთიერთგამომრიცხავი ცნობებია. ქართული მხარის განცხადებით, მათი ჯარები გამოდიოდნენ სამხრეთ ოსეთიდან, ხოლო საქართველოს საგარეო სამინისტრომ განაცხადა, რომ საქართველო ცალმხრივ ცეცხლის შეწყვეტას აცხადებდა. თუმცა რუსეთის მხარემ ცეცხლის შეწყვეტაზე უარი თქვა, ვინაიდან, მათი მტკიცებით,

ქართული ჯარები უკან დახევის ნაცვლად პოზიციებს იცვლიდნენ. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპიკერ შოთა უტიანაშვილის განცხადებით, „ქართულმა ჯარებმა სრულიად დატოვეს სამხრეთ ოსეთი“, მაშინ, როცა, საქართველოს რეინტეგრაციის მინისტრი თემურ იაკობაშვილის განცხადებით, ქართული ჯარები ცხინვალთან გამოვიდნენ.

რუსეთმა მოგვიანებით აღნიშნა, რომ ქართულ მხარეს ჯარები გაჰყავდა, სამშვიდობოების ძალების დაზვერვის ცნობაზე დაყრდნობით.

სერგეი ბაგაფუმა განაცხადა, რომ მან 1000 ჯარისკაცი გაგზავნა კოდორის ხეობაში და მობილიზაცია გამოაცხადა. მან, ასევე, გააფრთხილა, რომ აფხაზეთი მზად იყო „კანონის დასამყარებლად“ და უფრო მეტზე წავიდოდა, თუ ქართველები წინააღმდეგობას განეწინააღმდეგებდნენ.

10 ავისტოს, 6:20 საათზე, საქართველომ ცეცხლის შეტყვევება მოითხოვა და რუსეთს მოლაპარაკება შესთავაზა. რუსეთმა დაადასტურა შემოთავაზების მიღება, თუმცა განაცხადა, რომ „ქართველებს არ შეუწყვეტიათ სამხედრო მოქმედებები სამხრეთ ოსეთში და დაბომბვას აგრძელებენ“.

მიუხედავად ამისა, რუსეთისა და საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრებმა სატელეფონი საუბარი გამართეს, რაც იმით დასრულდა, რომ ქართველი მინისტრი დააზუსტებდა ქართული ჯარები გაყვანილი იყო თუ არა სამხრეთ ოსეთიდან.

მოგვიანებით, იმავე დღესვე, საქართველოს ცნობით, რუსებმა

თბილისის საერთაშორისო აეროპორტი დაბომბეს, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის — ბერნარ კუშნერის ჩამოფრენამდე რამდენიმე საათით ადრე. რუსეთის თავდაცვის სამინისტრომ ამ განცხადებას საქართველოს „კიდევ ერთი დეზინფორმაცია“ უწოდა.

რუსეთის თავდაცვის სამინისტროს განცხადებით, რუსეთის სამხედრო-საზღვაო ფლოტმა ქართული მოიერიშე საარტილერიო გემი ჩაძირა, მას შემდეგ, რაც ამ გემმა იერიში მიიტანა რუსულ გემებზე. ეს ცნობა მოგვიანებით დაადასტურა რუსეთის ფლოტის მეთაურის თანაშემწემ იგორ დიგალომ. მისი თქმით, ქართველებს სულ ოთხი ამგვარი გემი ჰყავდათ, დანარჩენი სამი გემი კი ფოთის მიმართულებით მიიძალა.

22:00 საათზე, მედიის ცნობით, საქართველო დათანხმდა რუსეთის სამშვიდობოების შესვლას ზუგდიდში. ეს ცნობა ეყრდნობოდა ზუგდიდის რაიონის გამგებლის — ზაზა გოროზიას სიტყვებს.

რუსული წყაროების ცნობით, რუსეთის მოქალაქეებს, რომლებიც ამ პერიოდში საქართველოში იმყოფებოდნენ საქმიანი თუ პირადი მიზნებისთვის, საქართველოს პოლიცია ადგილმდებარეობის დატოვების უფლებას არ აძლევდა. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო ამ საკითხის წამოჭრას აპირებდა საერთაშორისო ორგანიზაციებთან.

რუსული მედიის ცნობით, ღამით რუსეთმა სამხედრო დესანტი ჩამოსხა სოხუმის აეროდრომზე, რუსეთის სამშვიდობოების მიერ სამხრეთ ოსეთის მსგავსი ოპერაციის ჩასატარებლად, აფხაზეთის წინააღმდეგ საქართველოს აგრესიის აღსაკვეთად.

მოგვიანებით სამხრეთ ოსეთის მთავრობის წარმომადგენელ ირინა გაგლოევას განცხადებით, მათ ცხინვალთან შეიპყრეს დივერსანტთა ორი ჯგუფი, 8 ჯარისკაცი ზნაურთან და კიდევ 11 — ზარის გზასთან. ამ განცხადებამდე მცირე ხნით ადრე „ვზგლიადი“ იუწყებოდა, რომ ქართველ დივერსანტთა კიდევ ერთი ჯგუფი დააკავეს ზარის გზასთან, მათ შორის — ერთი შავკანიანი, რომელიც, მათი განცხადებით, აშშ-ის მოქალაქე და ნატოს მრჩეველი იყო. ის გამოძიებისთვის ვლადიკავკაზში გადაგზავნეს. ინფორმაცია არ დადასტურდა.

სახიობანი (სანახაობანი) ქველ საქართველოში

თეატრი, სცენა, რომელიც ხელს უწყობს დრამატული მრეწველობის შექმნასა და განვითარებას, ძველმა საქართველომ არ იცოდა, ყოველ შემთხვევაში, ცნობები მისი არსებობის შესახებ ჩვენ არ მოგვეპოვება. თეატრის მაგივრობას ჩვენში სწევდა სხვადასხვაგვარი საჯარო ხასიათის გასართობი და შესაქცევი, რომელთაგან ყველაზე ძველი და პოპულარული ყოფილა ეგრეთ წოდებული მოშაბითობა ან მუშაბითობა.

თამარ დედოფლის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ თამარისა და დავით სოსლანის დაქორწინებისას „იყო ზმა მგოსანთა და მუშაბითთა სახეობათა“; „ზმა მგოსანთა და მოშაბითთა იყო“, აგრეთვე, მაშინაც, როდესაც მათ ეწვივნენ შარვანშა აღსართანი და ათაბაგი ამირ-მირანი. ეს ისტორიკოსი გვამცნობს, რომ რუსუდან დედოფალი, რომელიც განაგებდა თამარისა და დავითის ქორწილის ცერემონიალურ მხარეს, „ხუარასნისა და ერაცის სულტანთა სძლობითა გამეცნიერებულნი, ბუნებრივითა სახიობითა და შვენებითა მოქმედებდნენ“. მუშაბითები უცხო ქვეყნებიდანაც მოდიოდნენ ჩვენში და ქართველებს აცნობდნენ თავიანთ რეპერტუარს, რასაც ერთ-ერთი ბიზანტიელი მწერალიც ადასტურებს. მისი სიტყვით, ეგვიპტიდან გამოსულა 40 კაცისაგან შემდგარი დასი აკრობატებისა, რომელთაც კონსტანტინოპოლში მიმავალთ, გზადაგზა უთამაშნიათ არაბეთში, სპარსეთში, სომხეთსა და საქართველოში. მათი სხვადასხვა სახის მოშაბითობა, რომელიც აქ დანერგვითაა აღწერილი, თანამედროვე ცირკის „სასწაულებს“ მოგვაგონებს. ამ „სასწაულებისათვის“ ეს აკრობატები დიდ ფულს კრებდნენ თურმე. ჩვენში მოშაბითობას პატარაობიდანვე ასწავლიდნენ ბავშვს, როგორც ეს ჩანს ფრიდონის სიტყვებიდან ქაჯეთის ციხის აღების წინ გამართულ თათბირზე:

„ჩემსა სიმცროსა გამზრდელნი სამუშაბითოდ მზრდიდნენ“...

მოშაბითობის წარმოდგენით შეუქცევია, სხვათაშორის, თეიმურაზ პირველს 1639 წლის აღდგომა დღეს თავისი სტუმარი, საქართველოში მოგზაური რუსი, **არსენ სუხანოვი**, რომელსაც აუნერია კიდევაც ეს წარმოდგენა.

სხვა საჯარო ხასიათის გასართობიდან არანაკლებ მიმზიდველი და

პოპულარული ყოფილა ჩვენში **ბურთაობა** და ეგრეთ წოდებული **ყაბახობა**, რომელთაც აგვიჩვენებს თეიმურაზ მეორე თავის თხზულებაში „სარკე თქმულთა“:

„მოშაბითობა, ყაბახობა და ბურთაობა უფრო საგიმნასტიკო ხასიათის ვარჯიშობას წარმოადგენდა, რომლითაც მთელი საზოგადოება ერთობოდა. თეატრალური დრამატიზმი, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, უფრო მეტია ეგრეთ წოდებულ ყეენობასა და ბერიკობაში, რომელთაც ნახევრად სასცენო მოქმედების ხასიათი აქვთ. ფორმა მათი და ხასიათი კარგადაა ცნობილი როგორც ხალხში, ისე ლიტერატურაში“.

ჩვენს მკვლევარებს ყეენობა მხოლოდ ქართველების ჩვეულებად მიჩნდება. არც ერთ ისტორიულ ერში არ არის ყეენობის მსგავსი თამაში, ჩვეულება, ეს მხოლოდ საქართველოს ერის წარსულზე არის აღმოცენებული, მისი წარსული ჭირისა და ლხინის მომგონებელიაო, — ამბობდა გ. წერეთელი. ფიქრობდნენ, რომ ყეენობაში დამარხულია მოგონება ქართველების გამარჯვებისა სპარსელებზე მეჩვიდმეტე საუკუნეში, თეიმურაზ I-ის დროს, სხვებით კი — აქ გვაქვს მოგონება საქართველოში მურვან ყრუს შემოსევისა მერვე საუკუნეში.

შეიძლება დროთა მსვლელობაში მას მართლაც შეეხორცა სხვადასხვა ისტორიული ფაქტის მოგონებანი, მაგრამ თავისთავად არავითარი ისტორიული სარჩული ამ თამაშობა-გართობას არ მოეძებნება, ის არც მხოლოდ ქართველების კუთვნილებას შეადგენს. ამგვარი გასართობი ცნობილია როგორც ისტორიულ, კულტურულ ერებში, მაგალითად, დასავლეთ ევროპაში, — საყველიერო გასართობები, კარნავალი, — ისე განვითარების პირველ საფეხურზე მდგომ ველურებში. როგორც ყეენო-

ბა, ისე სხვა ერების ანალოგიური გასართობი, სრულდება ერთსა და იმავე დროს, ზამთრის გასულსა და გაზაფხულის პირზე, სრულდება არსებითად ერთი და იმავე ფორმით. ყველაფერი ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ამ გართობაში ჩვენ გვაქვს პირველყოფილი ადამიანის რწმენა სიცივისა და სითბოს, ყინულისა და მზის ბრძოლის შესახებ ზამთრის მინურულსა და გაზაფხულის მოახლოებისას. ამ დროს ადამიანისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაშინ იწყებოდა მისი სამეურნეო წელიწადი, რაც ასე იყო დამოკიდებული მზის მობრუნებასა და მის მიერ ზამთრის სუსხის დამარცხებაზე. ადამიანს უნდოდა, რომ მზეს, რაც შეიძლება, მალე გაემარჯვა, ამიტომ ის ცდილობდა, თავის მხრივ, დახმარებოდა მზეს ამ ბრძოლაში. პირველყოფილ ადამიანს სწამს ე. წ. მაგია, რომლის მიხედვით, თუ ადამიანმა მექანიკურად შეასრულა ესა თუ ის საწესო მოქმედება, ეს მოქმედება სინამდვილეში იჩენს თავს, ნაყოფს გამოიღებს. ქართულ ყეენობაში ყეენს მტკვარში, წყალში აგდებდნენ, ხოლო ევროპელთა კარნავალში ჩალის ტანისამოსში გამოსვლილი ადამიანის მსგავსებას ცეცხლს წაუკიდებდნენ. ამით ქართველები მზეს ესმარებოდნენ, მალე გამდნარიყო მზის სხივების მიერ თოვლი, გადასულიყო ყინული და ყველაფერი ეს, წყლად ქცეული, წყალს შეერთებოდა, ხოლო ევროპელები ხელს უწყობდნენ მზეს დაეწვა მას მისი მტერი, ზამთარი.

რაც შეეხება ბერიკობას, ის გამომხატველია ზოგადად განაყოფიერებისა და შვილიერების კულტისა.

ნამდვილი თეატრი უძველეს დროში ჩვენში არ იყო იმ მიზეზით, რა მიზეზითაც მას ვერ ვხედავთ ჩვენ სხვა საქრისტიანო ქვეყნებში. ქრისტიანობა თავიდანვე მტრულად შეხვდა ძველ ბერძნულ თეატრს, მთელი რიგი საეკლესიო კანონისა მიმართულია თეატრისა და მსახიობთა წინააღმდეგ. მართალია, ეკლესიამ უარყო კლასიკური ბერძნული თეატრი, მაგრამ სააგიტაციოდ, აღმზრდელითი მიზნებით, მან თავისი საკუთარი თეატრი შექმნა: ეს არის ტაძარი, რო-

გორც ადგილი ღვთისმსახურების შესრულებისა მორწმუნეთათვის. დღეს მეცნიერებაში სადავო არაა, რომ ქრისტიანთა ტაძარი, თავისი აღნაგობით, ძველი ბერძნული თეატრის გამეორებაა. უკანასკნელი შედგებოდა სამი ნაწილისაგან: 1) სცენა, ამაღლებული ადგილი, მსახიობთათვის, 2) ამფითეატრი, შუა ნაწილი, მაყურებელთათვის, და 3) მომღერალთა, მაგლობელთა ადგილი. ეს ნაწილები წარმოდგენილია ტაძარშიც. აქ არის ამაღლებული ადგილი, საკურთხეველი, რაც თეატრის სცენას უდრის; შუა ადგილი, სადაც მორწმუნენი ისმენენ იმას, რაც ტაძარში სრულდება; და ადგილი მაგლობელთათვის, „ხორო“. მსახიობების როლს ტაძარში ასრულებენ სამღვდლო პირნი, ხოლო თეატრის რეპერტუარს უდრის ყველაფერი ის, რასაც სამღვდლო პირნი კითხულობენ და წარმოსთქვამენ საკურთხეველიდან და ამბიონიდან მორწმუნეთა გასაგონად. თუ ძველი ბერძნული თეატრის აუცილებელი ელემენტი იყო სიმღერა, რომელსაც გუნდი ასრულებდა, ასევე აუცილებელი შეიქნა ქრისტიანთა ტაძარში მაგლობელთა გუნდი. ერთი სიტყვით, ქრისტიანობამ ტაძრის სახით შიშისა ძველი ბერძნული თეატრის ფორმა, მაგრამ ამ ფორმაში ჩადო თავისი საკუთარი შინაარსი. გადავიდა საშუალო საუკუნეთა ბნელეთი და თანდათანობით ფეხი მოიკიდა ძველი ბერძნული თეატრის ნაშთებმა — ახალი დროის ევროპულმა თეატრმა.

ქართული სცენისა და თეატრის ისტორია იწყება XVIII საუკუნის უკანასკნელი წლებიდან. ცნობები ამის შესახებ მომდინარეობს პირველი წარმოდგენების ერთ-ერთი მონაწილისაგან, სახელდობრ — სარდალ იოანე ორბელიანის კარის მღვდლის, იოსებ ამირიძისაგან, რომელსაც ქეშიშდარ ამირანდს უხმობდნენ. **ქართულ სცენას საფუძველი ჩაეყარა რუსეთთან პოლიტიკური და კულტურული კავშირის განმტკიცების შემდეგ ერეკლე მეფის დროს. ამ დროს რუსეთიდან დაბრუნებულა საქართველოში თბილისის მცხოვრები ვილაც მაიორი გაბრიელი, რომელსაც, ნ. ბერძენოვის ცნობით (ეს ცნობა მას მიუღია ალ. ორბელიანისაგან, უკანასკნელს კი თავისი დედის, თეკლე ბატონიშვილისაგან), დაუწყია ძველი აღთქმის ისტორიის სიუჟეტების წარმოდგენა. ამ წარმოდგენებზე შესასვლელ ბილეთებს ასეთი წარწერა ჰქონია: „შაური ორი, გაბრიელ მაიორი“.**

გაბრიელ მაიორის წარმოდგენები, თუ ნ. ბერძენოვის ცნობა სწორია, უახლოვდებოდა უფრო ეგრეთ წოდებულ საეკლესიო-სასულიერო დრამებს ან მისტერიებს, ეს პირველი ნაბიჯი იყო ნამდვილი სცენისაკენ გადადგმული, ესეც მალე გაჩნდა ჩვენში იმავე ერეკლეს მზრუნველობით.

ერეკლე მეფე, როგორც ცნობილია, ახალგაზრდებს გზავნიდა რუსეთში სწავლა-განათლების შესაძენად, რათა მათი საშუალებით გადმოენერგა მერე საქართველოში რუსული კულტურა. ცნობილია, მაგალითად, ასეთი ახალგაზრდების ერთი ჯგუფი, რომელშიაც შედიოდნენ: დავით ბატონიშვილი, ერასტი თურქისტანიშვილი, გიორგი ავალიშვილი და იოანე ორბელიანი. რუსეთში ყოფნისას ესენი გაცნობიან, სხვათაშორის, თეატრს, რუსეთის თეატრებში იმ დროს მომუშავეს, გამოჩენილი მსახიობისა და რეჟისორის, სილოვან ნიკოლოზის ძის ზანდუკელის (1756-1820) ან სანდუნოვის ხელმძღვანელობით. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მათ განუზრახავთ წარმოდგენების მართვა და პიესების დადგმა. ამ ჯგუფის მიმატებია ერეკლესა და გიორგი მეფეთა, აგრეთვე, ავალიშვილის ქალები; ასე რომ, საჭირო დასი დაუბრკოლებლივ შემდგარა, მოუძებნიათ შესაფერისი ბინაც წარმოდგენებისათვის: სახლი მესხიშვილისა, ორბელიანისა და მელიქიშვილისა. შესაძლებელია ქართული თეატრის შექმნის საქმეში რაიმე მონაწილეობა მიიღო ორმა ევროპელმა, რომელნიც 1778 წელს ეწვივნენ თბილისს. ესენი იყვნენ ქალ. ვენის დრამატული დასის ანტრეპრენიორი **გრაფი კოჰარი** და მისი დასის მსახიობი, ცნობილი **იაკობ რენინკსი**. თეატრის გასამართად, რასაკვირველია, არ კმაროდა მარტო სახლის მოქმენა და დასის შედგენა, საჭირო იყო ამისათვის პიესები, რომელთა შესახებ ამავე პირებს მოუხდათ ზრუნვა. ამნაირად, საფუძველი ჩაეყარა დრამატულ მწერლობასაც.

ამ მწერლობის მამამთავრად უნდა ჩაითვალოს ქართული თეატრის ინიციატორი გიორგი ავალიშვილი. ეს საკმაოდ ცნობილი პიროვნებაა ჩვენს წარსულში, ვინაიდან გარსევან ჭავჭავაძესთან ერთად (გიორგი ცოლისძმა იყო გარსევანისა) მთავარი მოქმედი პირი იყო საქართველოს რუსეთთან შეერთების საქმეში.

გიორგი დაიბადა 1769 წელს და გარდაიცვალა მოსკოვს 1850 წელს.

ის საკმაოდ განათლებული კაცი იყო. იცოდა, ქართულის გარდა, რუსული, სომხური და თათრული ენები, უყვარდა ლიტერატურა, განსაკუთრებით რუსული, რომელსაც ის კარგად იცნობდა, ვინაიდან სწავლაც რუსეთში მიიღო და ცხოვრებითაც უმეტესწილად რუსეთში ცხოვრობდა.

მართალია, ძველი ქართული დრამატული მწერლობა გენეტიკურად დაკავშირებულია რუსულ დრამატურგიასთან, მაგრამ იმაში არ გამოსულა ცრუკლასიციზმის ელემენტები, რომლებიც იმდროინდელ რუსულ დრამატურგიას, მით უმეტეს ევროპულს, ახასიათებს. **ერეკლეს დროის ქართული დრამატურგია რეალისტური ელემენტების შემცველია, მან არ მიიღო ცრუკლასიკური დრამის კანონები. თუ ის ცრუკლასიციზმს მოგვაგონებს, მხოლოდ იმით, რომ იმაში გადმოსულია, უშუალოდ თუ რუსულის მეშვეობით, რამდენიმე პიესა კორნელის, რასინისა და ვოლტერისა, მაგრამ ისეთი სახით, რომ ამ პიესების ქართულ თარგმანში თითქმის არაფერი დარჩენილა ცრუკლასიკური.**

ერეკლეს თეატრის რეპერტუარში იყო ორიგინალური პიესებიც. პროფ. ა. ცაგარელი ამბობს, რომ მას ხელში ჰქონია რამდენიმე ისეთი პიესა, რომელთა სიუჟეტი აღებულია XVIII საუკუნისა და XIX-ის დამდეგის ქართული ცხოვრებიდან. სამწუხაროდ, მათი ავტორები და დაწერის წელიწადი ცნობილი არაა.

ერეკლეს მეფობით გათავდა, შეიძლება ითქვას, ძველი ქართული თეატრის ისტორია. ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამ და ქვეყნის აოხრებამ, რომელსაც მალე ერეკლეს სიკვდილიც მოჰყვა, ბოლო მოუღო ქართულ თეატრსაც. მაგრამ სათვალავო ლიტერატურის ზრდა-განვითარება ამას არ შეუფერხებია. ამას ხელს უწყობდა, სხვათა შორის, ის გარემოებაც, რომ, საქართველოში რუსეთის დამკვიდრების შემდეგ, თბილისში ხშირად იმართებოდა წარმოდგენები რუსულ ენაზე რუსთათვის, განსაკუთრებით კოვალენსკისა და ერმოლოვის დროს; გულშემატკივარ მამულიშვილთათვის, რომელნიც სამშობლოსთან ერთად მშობლიური თეატრის აღორძინებასაც მოელოდნენ, რუსული წარმოდგენები საკმაოდ ძლიერი სტიმული იყო, ეზრუნათ ქართული რეპერტუარის გამდიდრებისათვის.

მასალები ქართული მწერლობის ისტორიიდან

ნიკოლაი შავროვი და აბრეშუმის მუზეუმი თბილისში

რუსეთის იმპერიის ინტერესებს — გადაექცია საქართველო მეტროპოლიის ინდუსტრიული ნაწარმის გასაღებისა და ნედლეულის მწარმოებელ ტერიტორიად, პასუხობდა საქართველოში ისეთი დარგების განვითარება, რომლებიც რუსეთში არ არსებობდა. მებარეშუმეობის, მებაღეობის, მეჩაიეობისა და სხვა აგარარული დარგების განვითარების მიზნით დაარსდა სოფლის მეურნეობის საზოგადოება, მებარეშუმეობის სადგური, საფილოქსერო კომიტეტი, შინამრეწველობის კომიტეტი და მხარის საერო-აგრონომიული ორგანიზაცია.

მებარეშუმეობა საქართველოში ოდითგანვე იყო გავრცელებული. აბრეშუმხვევიას ძველი კავკასიური ჯიშები მხოლოდ XIX ს. 60-იან წლებში გადაშენდა, როდესაც ევროპაში გავრცელებული აბრეშუმის ჭიის დაავადება, პებრინა, საქართველომდე მოვიდა. დარგის სავალალო მდგომარეობა მოითხოვდა კონკრეტული ღონისძიებების გატარებას.

1887 წელს თბილისში დაარსდა კავკასიის მებარეშუმეობის სადგური, მებარეშუმეობის სადგურის ძირითადი ამოცანა იყო მოსახლეობის ჯანსაღი თესლით უზრუნველყოფა და აბრეშუმის მოვლის გაუმჯობესებული საშუალებების გავრცელება. დაწესებულებას სათავეში მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო საიმპერატორო საზოგადოების კომიტეტის წევრი ნიკოლაი შავროვი ჩაუდგა.

ნ. შავროვმა განათლება რუსეთში მიიღო, დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტი, 1882-85 წლებში მსახურობდა თბილისის კონტროლთა პალატაში.

ახალგაზრდა მეცნიერი 1881 წელს სრულიად რუსეთის სამხატვრო-სამრეწველო გამოფენის მზადებასთან დაკავშირებით ამიერკავკასიაში გაგზავნეს მებარეშუმეობის შესასწავლად და განსავითარებლად. 1884 წ. შავროვი მებარეშუმეობის შესასწავლად საზღვარგარეთ მიავლინეს. 1886 წ. მივლინებიდან დაბრუნების შემდეგ, მან მინისტრს წარუდგინა თბილისში კავკასიის მებარეშუმეობის სადგურის მოწყობის პროექტი. შავროვის მიერ ევროპული მივლინების განმავლობაში მიღებული ცოდნა და გამოცდილება, ისევე, როგორც მის მიერ ჩამოტანილი მნიშვნელოვანი კოლექციები, დაედო საფუძვლად

ნიკოლაი შავროვი

აბრეშუმის მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის დაარსებას.

1930 წ. მებარეშუმეობის სადგურს, რომლის შემადგენლობაშიც იყო მუზეუმი და ბიბლიოთეკა, ამიერკავკასიის მებარეშუმეობისა და აბრეშუმის წარმოების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, 1935 წლიდან თბილისის, 1954 წლიდან კი საქართველოს მებარეშუმეობის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი დაერქვა. 1969 წლამდე მას ხელმძღვანელობდა ვ. მიხინა. 1970-იანი წლებიდან მუზეუმის ისტორიის მძიმე პერიოდი იწყება: 1975 წელს ინსტიტუტმა დატოვა მუზეუმის შენობა, რომელიც 1981 წ. დინამოს სტადიონს გადაეცა.

1986-88 წწ. მუზეუმის გადასარჩენად დაწყებული ბრძოლა წარმატებით დამთავრდა და მისი მეურვე მებარეშუმეობის სამმართველო გახდა. 1996 წ. შენობა ისტორიული მნიშვნელობის ძეგლად გამოცხადდა. 1998-2005 წ. მუზეუმი და ბიბლიოთეკა სოფლის მეურნეობის სამინისტროს საქვეუწყებო დაწესებულების მებარეშუმეობის საკოორდინაციო ცენტრის, „აბრეშუმის სახლის“ დაქვემდებარებაში იყო. 2006 წელს, პირველად თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, მუზეუმი გახდა დამოუკიდებელი ორგანიზაცია.

მუშთაიძის ბაღი

საქართველოს სამხედრო გზა

საქართველოს სამხედრო გზა არის საავტომობილო გზატკეცილი, გადის კავკასიონის მთავარ ქედზე და აერთებს ქ. თბილისსა და ქ. ვლადიკავკაზს, მისი სიგრძეა 208 კმ. იგი მიემართება მტკვრისა და არაგვის ხეობებში, გაივლის ჯვრის უღელტეხილს (2384მ.), მიუყვება ბაიდარის ხეობას, შემდეგ დარიალის ხეობაში გადაკვეთს კავკასიონის გვერდით ქედს და ეშვება თერგის ხეობაში ვლადიკავკაზისაკენ. ეს გზა გადის საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვარზე და საქართველო-რუსეთის დამაკავშირებელი მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო კომუნიკაციაა, ამასთან, ეს ამ ტრასის მნიშვნელობის მხოლოდ ერთი ასპექტია.

ქვეყნის ცხოვრებაში საქართველოს სამხედრო გზის როლი განუზომლად დიდია მრავალი თვალსაზრისით: სასოფლო-სამეურნეო, სტრატეგიული, ისტორიული, კულტურული და იდეურ-მხატვრული. საქართველოს სამხედრო გზა არის უძველესი გზა, მასთან დაკავშირებულია მრავალი მნიშვნელოვანი მოვლენა საქართველოს ცხოვრებაში, ანტიკური დროიდან ცნობილი, იგი დღეს კიდევ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს თავის ისტორიული მნიშვნელობით, თავისებურ მუზეუმია ღია ცის ქვეშ საქართველოს ისტორიულ მატეანეში, რომელსაც ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი და რომაელი მწერალი პლინიუსი აღწერდნენ; ხშირად მოიხსენიება იგი საქართველოს ისტორიულ ქრონიკებში საქართველოს სახელმწიფოს სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდებთან დაკავშირებით. XI-XII საუკუნე-

ებში, ქვეყნის აყვავების ეპოქაში, ამ გზით მყარდებოდა პირველი კავშირები საქართველოსა და რუსეთს შორის, რაც გრძელდებოდა შემდგომ საუკუნეებშიც. 1783 წლის 24 ივლისს საქართველოს ეს ისტორიულად მნიშვნელოვანი ურთიერთობები გაფორმდა ტრაქტატით საქართველოსა და რუსეთს შორის გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში, რომლითაც საქართველო შევიდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ. ამან განაპირობა 1783 წელს გზის მშენებლობის დაწყება და ამავე დროს დაიწყო ვლადიკავკაზის ციხე-სიმაგრის მშენებლობაც. ახალი გზა გაყვანილ იქნა ძველი ისტორიული გზის გასწვრივ, რომელიც დარიალის ხეობით უკავშირებდა ჩრდილოეთ კავკასიას სამხრეთთან. მუდმივი მიმოსვლა გზაზე 1799 წლიდან დაიწყო. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ

(1801), დაიწყო ახალი გაუმჯობესებული სამხედრო გზის მშენებლობა. საქართველოს სამხედრო გზას, პოლიტიკური და სამხედრო დანიშნულების გარდა, დიდი ეკონომიკური და კულტურული მნიშვნელობაც ჰქონდა. სხვადასხვა დროს ამ გზაზე გაუვლიათ ა. გრიბოედოვს, ა. პუშკინს, ვ. მაიაკოვსკისა და სხვა ცნობილ მოღვაწეებს. საქართველოს სამხედრო გზის გასწვრივ ქართული არქიტექტურისა და კულტურის მრავალი ძეგლი და ღირსშესანიშნავი ადგილია: **ჯვრის მონასტერი** — VI-VII სს-ების ძეგლი; **ზაჰესი** — პირველი ჰესი ამიერკავკასიაში; **მცხეთა** — საქართველოს ძველი დედაქალაქი; **ანანური** — გვიანფეოდალური ეპოქის ანსამბლი; **ჯვრის უღელტეხილი** — საქართველოს სამხედრო გზის უმაღლესი წერტილი; **სიონის ტყვერი** — მწვანე ოაზისი კავკასიონის თოვლიან მთებს შორის; შუა საუკუნეების სადარაჯო კომპლექსები; **თამარის კოშკი** — ძველი კოშკის ნანგრევები თერგის მეორე ნაპირზე; **დარიალის სიმაგრე** — 1804 წელს აშენებული ნაგებობა ხეობის დასაცავად; **მეინვარწვერი** — კავკასიონის მთიანეთის ერთ-ერთი უდიდესი მწვერვალი. ჯვრის მონასტერი საქართველოს სამეფო კარის მხარდაჭერითა და დახმარებით XI საუკუნის 30-50-იან წლებში დააარსა ქართველმა მოღვაწემ **გიორგი-პროხორე შავშელმა**. მდებარეობდა იერუსალიმოს სამხრეთ-დასავლეთით (ახლა ქალაქის გაზრდის გამო მის ფარგლებში მოექცა). ჯვრის მონასტერში დაარსებისთანავე გაიშალა ლიტურგატურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, რომელიც ჯერ კიდევ გიორგი-პროხორემ წამოიწყო. აქ მოღვაწეობდნენ მწიგნობრები და კალიგრაფები: მიქაელ დვალი, იოანე დვალი, შავი იოანე, გაბრიელ საყვარელი (XI ს.), მიქაელ გვირგვინის ძე (XII ს.). აქ ყოფილა არსენ იყალთოელი, ნიკოლოზ I გუ-

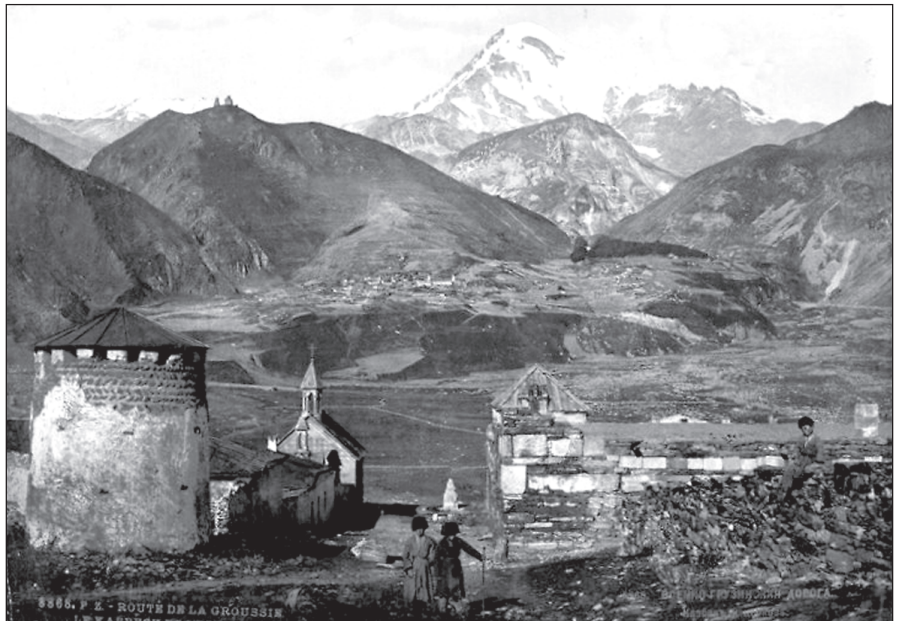

საქართველოს სამხედრო გზა. დარიალის ხეობა 1872 წ.

ლაბერისძე, ერთხანს თითქოს აქ მოღვაწეობდა შოთა რუსთაველიც (2006 წლამდე მთავარ ტაძარში სვეტზე შემონახული იყო მისი ფრესკული პორტრეტი, XII-XIII საუკუნეების მიჯნა). ჯვრის მონასტერში შეიქმნა უცნობ ავტორთა ჰაგიოგრაფიული თხზულებანი “პროხო-რეს ცხოვრება”, “ლუკას წამება” (XIV ს.), “ნიკოლოზ დვალის მარტვილობა” და სხვა. შედგა კრებულები, გამრავლდა ხელნაწერები. ჯვრის მონასტერი ფართოდ არის აღწერილი და შესწავლილი (ტ. გაბაშვილი, გ. ავალიშვილი, ნ. ჩუბინაშვილი, პ. უსპენსკი, რ. ჟანენი, კ. კეკელიძე, გ. ფერაძე, ბ. თარხნიშვილი, კ. სალია, ე. მეტრეველი და სხვა). აქაურ ქართულ ხელნაწერთა უმდიდრესი კოლექციის ნაწილი 1888 აღწერა ა. ცაგარელმა, 1902 წელს ნ. მარმა, 1924-1926 წლებში რ. ბლეიკმა. ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერების ძირითადი ნაწილი ახლა იერუსალიმის საპატრიარქო ბიბლიოთეკაშია დაცული, ხოლო ზოგიერთი სინის მთაზე, თბილისში, ქუთაისში, სანქტ-პეტერბურგში, ვენაში, პარიზში, ლონდონში, ვაშინგტონში და სხვაგან.

ზემო ავჭალის ჰიდროელექტროსადგური (ზაჰესი) პირველი მძლავრი ჰიდროელექტროსადგურია საქართველოში. იგი მდინარე მტკვარზე ქ. მცხეთასთან, მტკვრისა და არაგვის შესართავის მახლობლად აიგო. ზაჰესის მშენებლობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს ეკონომიკური აღდგენისა და განვითარებისათვის. 1922 წლის 23 მაისს მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების თბილისის საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება ზემო ავჭალასთან 12 ათასი ცხენის ძალის სიმძლავრის ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობის შესახებ. 1922 წლის 10 სექტემბერს ზაჰესის მშენებლობაზე მოეწყო თბილისის მუშების შაბათობა, მონაწილეობდა 4 ათასი კაცი.

ჰესის პირველი რიგი 1927 წელს გადაეცა საექსპლოატაციოდ. სრული სიმძლავრით ზაჰესი 1938 წელს ამუშავდა. 2007 წლის 20 ივლისს ზემო ავჭალის ჰიდროელექტროსადგური (ზაჰესი) ეკონომიკური განვითარების სამინისტროში გამართულ აუქციონზე 41 მილიონ აშშ დოლარად გაიყიდა. კომპანია „ბონასერა ტრეიდ ლიმიტედის“ მფლობელობაში გადავიდა.

საქართველოს სამხედრო გზა. ყაზაქი, 80-19 ს.

მყინვარწვერი, იგივე მწვერვალი ყაზბეგი (მწვერვალი საქართველოში, ყაზბეგის რაიონში) ხოხის ქედზე მდებარეობს. სიმაღლე 5047 მ, წარმოშობა ვულკანური, აღმართულია საქართველოს სამხედრო გზის გვერდით. მის ფერდობებზე სუბალპური მდელოებია, ზემოთ — მარადიული თოვლი. აქედან ეშვება მყინვარები: სუატისი, მნა, ორწვერი, დევდარაკი და სხვ., რომელთა საერთო ფართობია 135 კვ. კმ. ერთ-ერთი მყინვარიდან სათავეს იღებს მდინარე თერგი. მთას აქვს ორმაგი კონუსის ფორმა, რომლის ძირი 1770 მ-ზეა.

მყინვარწვერი ალპინიზმისა და ტურიზმის რაიონია. მასზე პირველი ასვლა 1868 წელს განახორციელეს. მყინვარწვერის კალთაზე, გერგეთის მყინვარის მხრიდან 3680 მ სიმაღლეზე, მდებარეობს მეტეოროლოგიური სადგური, რომლის ნაწილი ალპინისტთა თავშესაფრად არის მოწყობილი.

მყინვარწვერთან დაკავშირებულია ბევრი ძველი ლეგენდა. დაახლოებით 3800 მეტრის სიმაღლეზე 80 მეტრიანი კლდოვანი კედლის შიგნით მდებარეობს ბეთლემის გამოქვაბული. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ეს მონასტერი წარმოადგენდა საეკლესიო სინმინდებისა და განძის საცავს, სადაც ბერები ჯაჭვის კიბეებით ადიოდნენ. მონასტერთან დაკავშირებული კიდევ ერთი ლეგენდა პოეტურად აქვს აღწერილი ილია ჭავჭავაძეს. სხვა ლეგენდის მიხედვით, მყინვარ-

წვერზე იყო მიჯაჭვული პრომეთე. დარიალის ხეობის მთავარი მშვენება და სიმბოლოა **წმინდა სამების მონასტერი**, სადაც ერთ დროს ინახებოდა წმინდა ნინოს ჯვარი. მონასტერი მდებარეობს მყინვარწვერის ფონზე, პირდაპირ დაბა სტეფანწმინდის თავზე, ხოლო 3900 მეტრის სიმაღლეზე დგას თანამედროვე პატარა ეკლესია.

დღეს ეს გზა ისე სახიფათო აღარაა, როგორც წინათ, რადგან მას 1979-1981 წლებში რეკონსტრუქცია ჩაუტარდა და ბოლოს კიდევ გვარიანად გარემონტდა, რის წყალობითაც ტრანსპორტი ზამთარშიც კი ხშირად დაუბრკოლებლად მოძრაობს გუდაურამდე, სადაც დიდებული სათხილამურო კურორტია საბაგიროებითა და სასატუროებით, რომლის მშენებლობასაც, პრაქტიკულად, 1979 წელს ჩაეყარა საფუძველი, საქმე კი თავდაპირველად ენთუზიასტებმა დაიწყეს. ჯვრის უღელტეხილი, რომელიც მღეთიდან იწყება და ზეკარს გადალმა სოფელ კობთან თავდება, საქართველოს სამხედრო გზაზე ერთ-ერთი საინტერესო მონაკვეთია, რომელიც ადამიანს თავისი გრანდიოზული პეიზაჟით აოგნებს. აქ ყველაზე მაღლა, ცასთან ახლოს დასახლებული ადგილი გუდაურია, რომელიც ზღვის დონიდან 2196 მეტრის სიმაღლიდან მთელ არე-მარეს გადასცქერის.

მღეთიდან დაწყებული სპირალი-სებური აღმართი, საქართველოს

სამხედრო გზის ეს მონაკვეთი, მთის ციცაბო ფერდობს მიუყვება და მსოფლიოს გზათა შორის ერთ-ერთი უღამაზესი და ამალეღვებელია, ამავე დროს — სახიფათოც.

საინტერესოა, რომ ექსტრემალურ გზათა შორის ვხედავთ კატმანდუდან დედამიწის უმაღლეს მწვერვალ ევერესტის საბაზო ბანაკამდე მიმავალ ბილიკსაც, რომელიც ასევე დიდებული და ზღაპრული სანახავია. ამ გზას ბევრზე წარუშლელი შთაბეჭდილება დაუტოვებია და ალტაცებულან, მსგავსი მშვენიერება არსად გვინახავსო. იგივეს ამბობენ საქართველოს სამხედრო გზაზეც და სრულიად სამართლიანად. ამიტომაცაა, რომ ეს გზა — ცადატყორცნილი, რომანტიკული, ლეგენდარული, ექსტრემალური, ისტორიული და თვალწარმტაცია გზა ხელოვანთა შთაგონების წყაროც გამხდარა...

საქართველოს სამხედრო გზასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული ა.ს. გრიბოედოვის, ა.ს.პუშკინის, ლ.ნ. ტოლსტოის, მ.ი. ლერმონტოვის, ვ.გ. ბელინსკის, ი.ე. რეპინის, ა.პ. ჩეხოვის, ა.მ. გორკის, ვ.ვ. მაიკოვსკისა და რუსული ლიტერატურისა და კულტურის სხვა გამოჩენილი მოღვაწეების შემოქმედება და ცხოვრება.

ბუნებრივია, რომ საქართველოს ლიტერატურის თითქმის ყველა კლასიკოსი, განსაკუთრებით „თერგდალეულები“ (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი და სხვები), აგრეთვე, წერდნენ ამ ისტორიული გზის შესახებ.

ამ მონაკვეთის მშენებლობა 1855 წელს რუსი ინჟინრის — სტატკოვსკის პროექტით დაიწყო და ექვსი წლის მერე დასრულდა. მისი მშენებლობისთვის, როგორც მემატიაწე გვიამბობს, „საჭირო გახდა მუშების თოკებით მიბმა და უფსკრულზე დაკიდება, რომ მათ ტრასის მიმართულებით კლდე გაერღვიათ“.

წინათ გუდაურისა და საერთოდ ჯვრის უღელტეხილისკენ მიმავალი გზა მლეთიდან კი არა, სოფელ ქვეშიდან იწყებოდა, სადაც საფოსტო სადგური იყო. აქვე იყო მთიელ ხალხთა მეთაურის რეზიდენციაც, ერთი დუქანი და ლამისგასათევიც, სადაც უღელტეხილისკენ მიმავალი თუ იქიდან ჩამოსული მგზავრები ჩერდებოდნენ.

საქართველოს სამხედრო გზა იყო ყოფილი საბჭოთა კავშირის ძირითადი მაგისტრალური ქსელის ნაწი-

დარილის ხეობა. თაშარის ციხე

ლი, რომელიც ამიერკავკასიას აკავშირებდა რუსეთთან, აზიას — ევროპასთან, სამხრეთს — ჩრდილოეთთან, აღმოსავლეთს — დასავლეთთან. აქედან გამომდინარე, მას აქვს უდიდესი სახალხო-სამეურნეო და სტრატეგიული მნიშვნელობა.

სამამულო ომის (1941-1945 წწ.) პერიოდში სამხედრო გზამ დიდი, საპასუხისმგებლო როლი შეასრულა. ზოგიერთ მომენტში იგი ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება „სიცოცხლის გზად“ წოდებულიყო. 1950-იანი წლების მიწურულს, თბილისში სპეციალური დავალებით ჩამოვიდა საბჭოთა კავშირის აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ალექსანდრე გორინოვი, რათა ადგილობრივ ხელმძღვანელობასთან ერთად შეერჩია ახალი მიმართულება, რომელიც მეორე საუღელტეხილო საავტომობილო გზა უნდა ამშენებულიყო.

გზის აშენების ორი ვარიანტი არსებობდა: ერთი, რომელიც ჩრდილოეთიდან გამოდიოდა მამისონის უღელტეხილით და შემდეგ შოვი-ონი-ცხინვალი-გორით ჩამოდიოდა თბილისში; და მეორე, რომელიც ჩრდილოეთიდან გადმოვიდოდა როკის უღელტეხილით და შემდეგ ჯავა-გუფთა-ცხინვალი-გორით შემოვიდოდა თბილისში. საჭირო იყო ამ ორივე მიმართულების დათვალიერება, შესწავლა, მათი ტექნიკურ-ეკონომიკური და სხვა მახასიათებლების შედარება და უკეთესის არჩევა.

შეიქმნა საკმაოდ დიდი სამთავრობო კომისია. ნათელი იყო, რომ ამ ორ ვარიანტს შორის უპირატესობა მამისონის უღელტეხილს ეკუთვნოდა სხვადასხვა მაჩვენებლისა და

მოსაზრების გამო. გარდა ამისა, მამისონის უღელტეხილის ჩრდილოეთით არსებობს კურორტების დიდი ჯგუფი, მინერალური წყლების სახით, და მამისონის უღელტეხილი მარჯვედ დააკავშირებდა ამ კურორტებს შავი ზღვის სანაპიროების კურორტებთან.

რამდენიმე წლის განმავლობაში, ზამთრის პერიოდში, პროფესორ ტუშინსკის ხელმძღვანელობით ორივე ვარიანტის საუღელტეხილო ნაწილებზე მოსკოვიდან აგზავნიდნენ სპეციალურ ექსპედიციებს, რომლებიც დაკვირვებას აწარმოებდა თოვლცვენაზე, ზვავებსა და თოვლის მასების ჩამოცურებაზე.

პროექტის მონაცემებით, როკის მიმართულებით აღნიშნული იყო 130 ზვავსაშიში ადგილი, მამისონის მიმართულებით სამიში ზვავები, მოსალოდნელი ჰაერის ტალღით, როკის მიმართულებით იყო 25, მამისონის მიმართულებით კი — მხოლოდ 6.

კომისიის მიერ ორივე ვარიანტის განხილვის დროს მისმა თავმჯდომარემ გორინოვმა უპირატესობა როკის მიმართულებას მიანიჭა.

როკის საუღელტეხილო გვირაბის მშენებლობა 70-იანი წწ. შუახანებში დაიწყო. მარტო გვირაბის აგების ხარჯთაღრიცხვამ 60 მილიონ მანეთს მიაღწია, ხოლო ავტოგზასთან ერთად ამ მიმართულებით გზის მშენებლობა ას მილიონ მანეთზე მეტი დაჯდა.

საქართველოს სამხედრო გზა ამაჟამად წარმოადგენს ევროპის ავტომაგისტრალ E117-ის ერთ-ერთ მონაკვეთს.

ნანა ნასყიდაშვილი

სოფელი ტრუსი, თბილისის ქვედა ეკლესია,
VIII საუკუნე, დიანისის რ-ნი,

სოფელ ტნუსის ძველი ეკლესიის ნანგრევები,
VI-VII საუკუნეები, ღვანისის რ-ნი

ბელა ძომიავილის ფოტო